

ISSN (Print) 2616-6887
ISSN (Online) 2617-605X

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

Евразийского национального
университета имени Л.Н. Гумилева

BULLETIN

of L.N. Gumilyov
Eurasian National University

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР. АЙМАҚТАНУ.
ШЫҒЫСТАНУ. ТҮРКІТАНУ сериясы
POLITICAL SCIENCE. REGIONAL STUDIES.
ORIENTAL STUDIES. TURKOLOGY Series
Серия ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ.
ВОСТОКОВЕДЕНИЕ. ТЮРКОЛОГИЯ

№ 3(132)/2020

1995 жылдан бастап шығады

Founded in 1995

Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады

Published 4 times a year

Выходит 4 раза в год

Нұр-Сұлтан, 2020

Nur-Sultan, 2020

Нур-Султан, 2020

Бас редакторы: **Нуртазина Р.А.**
с.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)

Бас редактордың орынбасары **Нечаева Е.Д.**, с.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ,
Қазақстан (саяси ғылымдар)
Бас редактордың орынбасары **Ахметжанова Д.К.**, т.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ,
Қазақстан (халықаралық қатынастар)

Редакция алқасы

Абжаппарова Б.Ж. т.ғ.д., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Авдеева О.А. с.ғ.д., доцент, Лойола университеті, Чикаго, АҚШ (саяси ғылымдар)
Азмуханова А.М. т.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Әбдуалиұлы Б. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)
Әлібекұлы А. ф.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Әлиева С.К. т.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Барсуков А.М. с.ғ.к., доцент, Сібір басқару институты, ХШЖМҚРА филиалы (саяси ғылымдар)
Бирюков С.В. с.ғ.д., проф., Кемерово мемлекеттік университеті, Кемерово, Ресей (саяси ғылымдар)
Габдулина Б.А. т.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Дәркенов К.Г. т.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Дүйсембекова М.К. с.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Жолдыбалина А.С. PhD, доцент, Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Жолдасбекова А.Н. с.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Зимони Иштван проф., Сегед университеті, Сегед, Венгрия (түркітану)
Ибраев Ш. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)
Ирфан Шахзад PhD, Саяси зерттеулер институты, Исламабад, Пакистан (халықаралық қатынастар)
Каиржанов А.К. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)
Кайыркен Т.З. т.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Кожирова С.Б. с.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Конкобаев К. ф.ғ.к., проф., Түркі академиясы халықаралық ұйымы, Нұр-Сұлтан (түркітану)
Копежанова Д.Е. PhD, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Ланко Д. А. с.ғ.к., доцент, Санкт-Петербург мемлекеттік университеті, Санкт-Петербург, Ресей (саяси ғылымдар)
Ласду Марац PhD, проф., Амстердам университеті, Амстердам, Нидерланды (халықаралық қатынастар)
Мандана Тишеяр PhD, Алламе Табатабаи университеті, Тегеран, Иран (халықаралық қатынастар)
Невская И.А. ф.ғ.к., проф., Гете атындағы университет, Франкфурт-на-Майне, Германия (түркітану)
Нұрбаев Ж.Е. т.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Оспанова А.Н. PhD, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Пунит Гаур PhD, проф., Нью-Дели университеті, Нью-Дели, Индия (аймақтану)
Пауло Ботта PhD, проф., Ла-Плата ұлттық университеті, Ла-Плата, Аргентина (саяси ғылымдар)
Рыстина И.С. PhD, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Сеийт Али Авджу PhD, Ыылдырыма Бейзит университеті, Анкара, Түркия (аймақтану)
Сомжүрек Б.Ж. т.ғ.к., доцент, Astana International University, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Тәштемханова Р.М. т.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Шаймердинова Н.Г. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Сәтпаев к-сі, 2, 402 б.

Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-432)

E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz/>

Жауапты хатшы: А.М.Сәрсенбекова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. САЯСИ ҒЫЛЫМДАР. АЙМАҚТАНУ. ШЫҒЫСТАНУ. ТҮРКІТАНУ сериясы

Меншіктенуші: «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» КЕАҚ

Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде тіркелген. 25.05.18 ж. № 17125-Ж -тіркеу куәлігі Басуға 16.09.2020 ж. қол қойылды

Ашық қолданудағы электрондық нұсқа: <http://bulpolit.enu.kz> Мерзімділігі: жылына 4 рет. Тиражы: 6 дана

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қажымұқан к-сі, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (ішкі 31-432)

Editor-in-Chief: **Roza Nurtazina**

Doctor of Political Sciences, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)

Deputy Editor-in-Chief: **Yelena Nechayeva**, *Can. of Political Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)*
Deputy Editor-in-Chief: **Leila Akhmetzhanova**, *Can. of Historical Sci., Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)*

Editorial board

Bekzhan Abdualiuly	Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Bibikhadisha Abzhapparova	Doctor of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Aiman Azmukhanova	Can. of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Akzhigit Alibekuly	Can. of Philology, Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Saule Aliyeva	Can. of Historical Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Ol'ga Avdeeva	Doctor of Political Sci., Assoc.Prof., Loyola University, Chicago, USA (political science)
Aleksandr Barsukov	Can. of Political Sci., Assoc.Prof., Siberian Institute of Management, Branch of RANEPa, Russia (political science)
Sergey Biryukov	Doctor of Political Sci., Prof., Kemerovo State University, Kemerovo, Russia (political science)
Bagysh Gabdulina	Can. of Historical Sci., Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Kurmangali Darkenov	Can. of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Maira Dyussebekova	Can. of Political Sci., Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Shakir Ibrayev	Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Irfan Shahzad	PhD, Institute for Political Studies, Islamabad, Pakistan (international relations)
Abai Kairzhanov	Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Tursynkhan Kaiyrken	Doctor of Historical Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Kadyraly Konkobayev	Can. of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Svetlana Kozhirova	Doctor of Political Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Danagul Kopezhanova	PhD, Assoc. Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Dmitrij Lanko	Can. of Political Sci., Assoc.Prof., St Peterburg Universiy, Saint Petersburg, Russia (political science)
Laszlo Maracz	PhD, Prof. Amsterdam University, Amsterdam, Netherlands (international relations)
Mandana Tisheyar	PhD, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran (international relations)
Irina Nevskaya	PhD, Goethe University, Germany, Frankfurt am Main (turkology)
Zhaslan Nurbayev	Can. of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Aigerim Ospanova	PhD, Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Punit Gaur	PhD, Prof. University of New Delhi, New Delhi, India (regional studies)
Paulo Botta	PhD, Prof., National University of La Plata, La Plata, Argentina (political science)
Indira Rystina	PhD, L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Seyit Ali Avcu	PhD, Yildirim Beyazit University, Ankara Turkey (regional studies)
Baubek Somzhurek	Can. of Historical Sci., Assoc.Prof., Astana International University, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Raihan Tashtemkhanova	Doctor of Historical Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Nurila Shaymerdinova	Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Akbota Zholdasbekova	Can. of Political Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Alua Zholdybalina	PhD, Assoc.Prof., Kazakhstan Institute for Strategic Studies, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Zimonyi Istvan	Prof., University of Szeged, Szeged, Hungary (turkology)

Editorial address: 2, Satpayev str., of. 402, Nur-Sultan city, Kazakhstan, 010008.
Tel.: +7(7172) 709-500 (ext. 31-432). E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz>
Responsible secretary: Akmaral Sarsenbekova

Bulletin of the L.N.Gumilyov Eurasian National University POLITICAL SCIENCE. REGIONAL STUDIES. ORIENTAL STUDIES. TURKOLOGY Series

Owner: Non-profit joint-stock company «L.N.Gumilyov Eurasian National University»

Registered by Ministry of information and communication of Republic of Kazakhstan. Registration certificate No. 17125-Ж from 25.05.2018

Signed in print 16.09.2020. Available at: <http://bulpolit.enu.kz> Periodicity: 4 times a year. Circulation: 6 copies

Address of printing house: 13/1 Kazhimukan str., Nur-Sultan, Kazakhstan 010008; tel.: +7(7172) 709-500 (ext.31-432)

Главный редактор: **Нуртазина Р.А.**
д.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит. науки)

Зам. главного редактора: **Нечаева Е.Д.**, к.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит. науки)
Зам. главного редактора: **Ахметжанова Л.К.**, к.ист.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (международные отношения)

Редакционная коллегия

Абдуалиулы Б. д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Абжапшарова Б.Ж. д.ист.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Авдеева О. А. д.полит.н., доцент, университет Лойола, Чикаго, США (полит.науки)
Азмуханова А.М. к.ист.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (международные отношения)
Алибекулы А. к.ф.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Алиева С.К. к.ист.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (международ.отношения)
Барсуков А. М. к.полит.н., доцент, Сибирский институт управления – филиал РАНХиГС, Новосибирск, Россия (политические науки)
Бирюков С.В. д.полит.н., проф., Кемеровский государственный университет, Кемерово, Россия (полит. науки)
Габдулина Б.А. к.ист.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Даркенов К.Г. к.и.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Дюсембекова М.К. к.полит.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Жоддыбалина А.С. PhD, доцент, Казахстанский институт стратегических исследований, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Жолдасбекова А.Н. к.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (международ. отношения)
Зимони Иштван проф., Сегедский университет, Сегед, Венгрия (тюркология)
Ибраев Ш. д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Ирфан Шахзад PhD, Институт политических исследований, Исламабад, Пакистан (международ. отношения)
Каиржанов А.К. д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Кайыркен Т.З. д.ист.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Кожирова С.Б. д.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Конкобаев К. к.ф.н., проф., Международная Тюркская академия, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Копежанова Д.Е. PhD, доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Ланко Д. А. к.полит.н., доцент, Санкт-Петербургский гос.университет, Санкт-Петербург, Россия (полит.науки)
Ласду Марац PhD, проф., Амстердамский университет, Амстердам, Нидерланды (международ. отношения)
Мандана Тишеяр PhD, Университет Алламе Табатабаи, Тегеран, Иран (международ. отношения)
Невская И.А. PhD, Гете Университет, Франкфурт-на-Майне, Германия (тюркология)
Нурбаев Ж.Е. к.и.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Оспанова А.Н. PhD, доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Пунит Гаур PhD, проф., университет Нью-Дели, Нью-Дели, Индия (регионоведение)
Пауло Ботта PhD, проф., национальный университет Ла-Платы, Ла-Плата, Аргентина (полит.науки)
Рыстина И.С. PhD, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Сеийт Али Авджу PhD, университет Ыбылдырыма Беззита, Турция (регионоведение)
Сомжурек Б.Ж. к.ист.н., доцент, Astana International University, Нур-Султан, Казахстан (международ. отношения)
Таштемханова Р.М. д.ист.н., проф. (Казахстан), ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Шаймердинова Н.Г. д.ф.н., проф. (Казахстан), ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Сатпаева, 2, каб. 402 Тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31-432)
E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz/>
Ответственный секретарь: А.М.Сарсенбекова

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева. Серия:ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ. ВОСТОКОВЕДЕНИЕ. ТЮРКОЛОГИЯ

Собственник: НАО «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева». Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций Республики Казахстан Регистрационное свидетельство № 17125-Ж от 25.05.18 г.
Подписано в печать: 16.09.2020 г.

Электронная версия в открытом доступе: <http://bulpolit.enu.kz> Периодичность: 4 раза в год. Тираж: 6 экземпляров
Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Кажымукана, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (вн.31-432)

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы.
Саяси ғылымдар. Аймақтану.
Шығыстану. Түркітану сериясы, № 3(132)/2020

МАЗМҰНЫ

<i>Әділов М.Е.</i> Абайдың «Ескілік киімі» өлеңіндегі этнографиялық ұғымдар	11
<i>Байбусинова Н.К., Ильясова З.С.</i> Парсы шығанағы елдерінің АҚШ-пен сауда қатынастары	20
<i>Бастамитова А.М.</i> Қашқаридің «Дивани лұғат-ит түрк» еңбегіндегі түркі ойындары және олардың түркі халықтарының мәдениетіндегі орны	30
<i>Жалмагамбетова С.К.</i> Қоғамдық сананы жаңғырту жағдайындағы Қазақстан Республикасындағы қазіргі заманғы үштілділік саясатының ерекшеліктері	36
<i>Какенова Г.М., Сахова Б.С.</i> ҚР Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың жаһандық қауіпсіздік саласындағы халықаралық бастамалары мен еңбектері	44
<i>Карпенко А.М.</i> ХХІ ғасырдағы әлемдік саясат контекстіндегі жаһандық денсаулық сақтаудың дамуы	51
<i>Керімова Ж.Қ., Аханов Е.А., Шимидзу К.</i> Киото эко-модель қаласының эко-саясатындағы көлік секторының талдауы	62
<i>Махаммадұлы С.</i> Қазіргі АҚШ пен ҚХР қатынастарындағы Тайвань факторы	76
<i>Омарова Г.Н.</i> Түркі халықтарының аспаптық дәстүрлерін салыстырмалы зерттеудің перспективалары турасында (музыкалық мәдениеттер типологиясы тұрғысынан)	83
<i>Рустами С.</i> Қазіргі Орталық Азия Region Building сатысында	92
<i>Сейтхамит А.Ж., Нұрдавлетова С.М.</i> Қазақстан Республикасындағы еуропалық жұмсақ күшінің мәдени компоненті	103
<i>Утеулиева Г.К.</i> Жапонияның экономикалық және қорғаныс (әскери) потенциалды корреляциялаусаласындағы манипуляциялық саясаты	114

CONTENTS

<i>Adilov M.E.</i> Ethnographisms in the Abay's poem «Eskilik kiimi»	11
<i>Baibussinova N.K., Ilyassova Z.S.</i> Trade relations of Gulf countries with the United States	20
<i>Bastamitova A.T.</i> Turkic games in the monument "Diwani lugat-it Turk" by M. Kashgari and their significance in the culture of the Turkic peoples	30
<i>Zhalmagambetova S.K.</i> The features of the modern language trilingual's policy in the Republic of Kazakhstan under conditions of modernization of public consciousness	36
<i>Kakenova G.M., Sakhova B.S.</i> International initiatives and works of the First President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev in the field of global security	44
<i>Karpenko A.M.</i> Development of global health in the context of world policy in the XXI century	51
<i>Kerimova Zh.K., Akhapov E.A., Shimizu K.</i> Analysis of the transport sector in the eco-policy of Kyoto Eco-model city	62
<i>Makhammaduly S.</i> Taiwanese Factor In Modern American-Chinese Relations	76
<i>Omarova G.N.</i> On the perspective of a comparative study of instrumental traditions of Turkic peoples (in terms of the typology of musical cultures)	83
<i>Rustami S.</i> Modern Central Asia in the Region Building Stage	92
<i>Seitkhamit A.Zh., Nurdavletova S.M.</i> The cultural constituent of the European Soft Power in the Republic of Kazakhstan	103
<i>Uteuliyeva G.K.</i> Manipulative policy of Japan on correlation of economic and defense (military) potential	114

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Адилов М.Е.</i> Этнографизмы в стихотворении Абая «Ескілік киімі»	11
<i>Байбусинова Н.К., Ильясова З.С.</i> Торговые отношения стран Персидского залива с США	20
<i>Бастамитова А.Т.</i> Тюркские игры в памятнике «Дивани дугат-ит Турк» М. Кашгари и их значимость в культуре тюркских народов	30
<i>Жалмагамбетова С.К.</i> Особенности политики современного языкового трехязычия в Республике Казахстан в условиях модернизации общественного сознания	36
<i>Какенова Г.М., Сахова Б.С.</i> Международные инициативы и труды Первого Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева в сфере глобальной безопасности	44
<i>Карпенко А.М.</i> Развитие глобального здравоохранения в контексте мировой политики в XXI веке	51
<i>Керимова Ж.К., Аханов Е.А., Шимидзу К.</i> Анализ транспортного сектора в эко-политике города Киото эко-модель	62
<i>Махаммадулы С.</i> Тайваньский фактор в современных американо-китайских отношениях	76
<i>Омарова Г.Н.</i> О перспективах сравнительного изучения инструментальных традиций тюркских народов (в аспекте типологии музыкальных культур)	83
<i>Рустами С.</i> Современная Центральная Азия в Стадии Region Building	92
<i>Сейтхамит А.Ж., Нурдаuletova С.М.</i> Культурная составляющая европейской мягкой силы в Республике Казахстан	103
<i>Утеулиева Г.К.</i> Манипулятивная политика Японии по корреляции экономического и оборонного (военного) потенциала	114

ПРИОРИТЕТ ЦИФРОВОЙ ПОЛИТИКИ В ОБРАЗОВАНИИ

В современных условиях инновационные технологии и цифровизация модернизируют и обновляют гражданское общество. В этих условиях человеческий капитал – знания и навыки становятся стратегическими приоритетами государства. Актуальные проблемы социализации общества в период пандемии позволяют говорить о влиянии цифровизации на новые политические решения власти.

Сегодня государственная политика направлена на создание условий качества образования, повышения уровня жизни граждан с помощью обеспечения доступности услуг инновационных цифровых технологий, формирования цифровой грамотности, обеспечения безопасности в виртуальном пространстве. Проведем небольшой дискурс о приоритетах цифровой политики в системе высшего образования.

Как цифровая модернизация происходит в зарубежных странах?

В государственной программе «Цифровой Казахстан» отмечается, что процесс цифровизации сегодня затрагивает практически все страны мира, которые определяют свои приоритеты цифрового развития. Например, более 15 стран мира реализуют национальные программы цифровизации. Передовыми странами по цифровизации национальных экономик являются Китай, Сингапур, Новая Зеландия, Южная Корея и Дания.

Китай в программе «интернет плюс» интегрирует цифровые индустрии с традиционными, Канада создает ИКТ-хаб в Торонто, Сингапур формирует «Умную экономику», драйвером которой становится ИКТ, Южная Корея в программе «Креативная экономика» ориентируется на развитие человеческого капитала, предпринимательство и распространение достижений ИКТ, Дания фокусируется на цифровизации госсектора. В этих странах государство играет ключевую роль в запуске и реализации программы, при этом успех зависит от вовлечения частных игроков - то, что называется «цифровая приватизация».

Например, в Южной Корее при активной позиции государства опорные компании начинают самостоятельно осуществлять инвестиции в прорывные цифровые технологии. Один из крупнейших телеком-операторов страны - SKT - запланировал инвестировать в технологии искусственного интеллекта и «интернета вещей» и привлечь местных стартапов для разработки точечных решений.

Казахстан в этом ключе является догоняющей страной и в рейтинге e-intensity международной консалтинговой компании The Boston Consulting Group с точки зрения текущего уровня цифровизации. Например, в ключевом мировом рейтинге развития ИКТ, рассчитываемом под эгидой ООН – ICT Development Index, – Казахстан в 2016 году занимал 52-ю строчку из 175-ти, не изменив своего положения с 2015 года. В результате реализации Программы и других стратегических направлений наша страна должна подняться в рейтинге до 30-го места к 2022 году, 25-го места к 2025 году и до 15-го места к 2050 году.

В этом контексте образовательная траектория цифровизации высшей школы должна ориентироваться на прикладные науки и практику. Полагаем, что образовательная цель стала заключаться не в передаче знаний, а в обеспечении условий для создания этой информации. Меняется стратегия реализации новой образовательной модели «практическая востребованность» специалистов. Поэтому критерием для выпускника становится не красный диплом о высшем образовании, а современная компетенция, которая включает в себя практику цифрового знания, умения операционных, инструментальных, аналитических и стратегических навыков.

Среди экспертов и ученых есть разные спорные моменты по определению таких трендовых словосочетаний как «цифровая экономика», «цифровой менталитет», «цифровая экоси-

стема», «дистанционное образование», «цифровой университет», «цифровая наукаметрия», «электронное правительство» и т.д. Однако все дискуссии сводятся к одному знаменателю «цифровой экономике», где во все сферы жизнедеятельности общества основываются на цифровых технологиях. В этом аспекте особую роль играет сфера образования в высшей школе. В современных условиях университеты, независимо от выбранной стратегии, проходят модернизацию.

Прежде всего, отметим, что цифровой университет предполагает внедрение не только инновационных технологий, но и корпоративно-культурных, новых методологических и организационных процессов, которые объясняются такими факторами.

Во-первых, современные студенты сегодня относятся к поколению digitalnatives, применяющие новые технологии для социализации и коммуникации, по сравнению со старшим поколением.

Во-вторых, растет конкуренция среди университетов разного уровня в условиях дистанционного обучения. Борьба за студента усиливается уже на международном уровне. Конкурентное преимущество университетов определяется внедрением всех инструментариев цифровизации и модернизацией своей образовательной политики.

В-третьих, эффективный и своевременный переход к преобразованиям цифровизации внутренних процессов университета базовыми информационными сервисами, цифровизацией наукометрии и маркетинга. Приоритетами остаются также повышение квалификации профессорско-преподавательского состава, поддерживающие платформы коммуникации с отраслевыми, научно-исследовательскими и зарубежными партнерами, работодателями, бизнес-структурами.

Актуальным для вузов становится и вопрос о дистанционном обучении студентов. Например, в ЕНУ им.Л.Н.Гумилева повсеместно активно внедряется электронное обучение, образование, разные сетевые образовательные ресурсы, что является большим импульсом развития инновационных образовательных технологий.

Отмечу, что дистанционное обучение стало главным инструментом реализации двух принципов «образование для всех» и «образование через всю жизнь». Дистанционное обучение в нашем университете принципиально отличается от традиционного обучения, первый опыт начало летней сессии 2020 года показал свои плюсы и минусы.

Плюсы дистанционного обучения:

- распределительный характер образовательного процесса дистанционного образования;
- обучение проходит по месту проживания студентов и ППС;
- гибкий график работы учебного процесса – свобода открытого образования, точечная работа по групповым заданиям конкретной дисциплины;
- коммуникация преподавателей со студентами через всевозможные сетевые ресурсы, как Zoom, MicrosoftTeams, MOOC и другие;
- создание новой информационной среды, где студент, который понимает какие именно знания, умения и навыки ему интересны;
- большие возможности для студентов получать требуемые преподавателем знания новыми информационными ресурсами;
- формирование умений и развитие навыков самостоятельной работы студентов, креативного мышления и поиска информации;

Проблемы при дистанционном образовании:

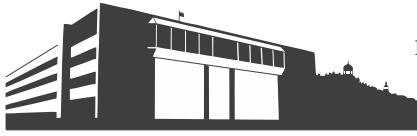
- вопросы адаптации методических и учебных материалов для дистанционного обучения;
- необходимость повышения квалификации преподавательского состава в области применения информационных ресурсов и методик;
- сложность контроля студентов при проведении текущих и государственных экзаменов;
- технические проблемы некоторых электронных ресурсов, не адаптированные университетом;

- психология живого общения преподавателя и студента;
- слабая разработка интерактивных разработок сетевых курсов ППС.

Безусловно, приоритетным является вопрос разработки базовой модели современного профессионала в сфере цифровизации, определение перечня ключевых компетенций и механизмов их актуализации, в том числе с учетом региональных особенностей и фиксации персональной траектории развития обучающегося.

Полагаем, что в современных условиях стирается понятие «успешный экономист, международник, юрист или политолог», которые не могут состояться без знания цифровых технологий. Цифровые знания становятся обязательными для любой профессии, они должны входить в программы обучения в университетах с первого курса.

**С уважением,
главный редактор,
доктор политических наук,
профессор ЕНУ им. Л.Н.Гумилева
Нуртазина Р.А.**

XFTAP 16.21.47

М.Е. Әділов

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан
(E-mail: marlenadilov88@gmail.com)

Абайдың «Ескілік киімі» өлеңіндегі этнографиялық ұғымдар

Аңдатпа. Қазақтың ұлы ақыны Абайдың «Ескілік киімі» деп аталып жүрген төрт шумақты өлеңінде ертедегі қазақ аңшы жігітінің киім-кешек, ат әбзелдері, құрал-жабдықтары суреттеліп көрсетілген. Өлеңде бұдан ертерек дәуірдегі көшпенділік мәдениеті көрініс тапқандықтан сол кезеңге тән, әрі қазіргі күні қолданыла бермейтін этнографизм, историзмдер көп кездеседі. Этнографиялық ұғымдар мен историзмдердің кейбірінің мағынасы түсініксіз болғандықтан, олардың негізгі мәндерін анықтау үшін түркі жазба ескерткіштері мен тілдері материалдарына жүгіну қажет болды. Мақалада қазіргі кезде қолданыла бермейтін, әрі кейбір мағынасы түсініксіз этнографиялық атаулар тарихи-салыстырмалы әдіс бойынша талданды.

Түйін сөздер: Абай, этнографизмдер, историзмдер, киім-кешек атаулары, қазіргі түркі тілдері, көне түркі жазба мұралары.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2020-132-3-11-19>

Кіріспе. Киім, әшекей атауларына қатысты этнографизмдердің бір тобын Абай қазақтың өткен өмірін баяндаған «Ойланып ойға кеттім жүз жылғы өткен» деп басталатын өлеңінде келтіреді. Бұл этнографиялық суреттеме өлеңінде *шидем, шекпен, жейде, дамбал, саң, жарғақ шалбар, жарғақ жастық, көпшік, мықшима, байпақ, кісе, дән дәку, күләпара, пұшпақ тымақ, құрысқақ, үзеңгі, пыстан* тәрізді қазірде қолданудан шыға бастаған бір топ киім-кешек, мата, әшекей, құрал-жабдық, атәбзелатауларын береді:

Ойланып ойға кеттім жүз жылғы өткен,
Тон қабаттап, кигенім – **шидем шекпен,**
Жейде-дамбал ақ **саңнан, жарғақ шалбар,**

Жырым балақ матамен әдіптеткен.
Мықшима аяғымда былғары етік,
Киіз байпақ тоңдырмас ызғар өтіп.
Үлкен **кісе** жанымда жез салдырған,
Шақпағым, **дән дәкуім** жарқ-жүрқ етіп.
Күләпара басымда, **пұшпақ тымақ,**
Ішкі бауын еткізген тесік құлақ.
Тобылғыдан кесіп ап, жіппен қадап,
Артын белге қыстырған бар құрысқақ
Қалмақы қара **үзеңгі,** биік қасты ер,
Қанжығамда байлаулы жіппен **шідер,**
Жарғақ жастық көпшігім жезді **пыстан,**
Бір келісті сайманым топқа мінер [1,214].
Қазақтың ұлы ақыны Абайдың «Ескіліктің киімі» деп аталып кеткен осы өлеңінде қазақ халқының ұлттық киімдері үлгілері мен атәб-

зелдерінің біразы сипатталған. Тіпті бұлардың көбінің қазіргі күні «ескіліктер» екені аян. Бұл туралы академик Р.Сыздықова айтқан болатын:

«Архаизм, историзмдердің бір тобын Абай қазақтың өткен тарихын баяндауда әдейі келтіреді. Мысалы, жүз жыл бұрынғы қазақтың киімі туралы этнографиялық суреттеме өлеңінде *жейде, жарғақ шалбар, жарғақ жастық, кісе, шақпақ, дән дәку, күләпара, пыстан* тәрізді қазірде, ал бірқатары, тіпті, Абай заманында қолданудан шыға бастаған бір топ киім-кешек пен өзге аксессуарлардың аттарын береді» [2, 129].

Белгілі ғалым Р.Сыздықова осындағы бұл күні қолданыла бермейтін кейбір атауларға ғана қысқашатоқталады, олардың ішінде, күләпара ұғымына мынадай түсіндірме береді:

«Күләпара да – қазақ арасына тегіс тараған киім атауы емес (өзге облыстарда далбай, жалбағай т.б. аталады). Ол – қысы қатты, жауын-шашыны мол орталық және шығыс аймақтарда боранда не жауында тымақтың сыртынан киетін баскиім» [2, 60].

Біз ақынның осы өлеңіндегі бұл күндері қолданылатыны, қолданылмайтындары бар этнографизмдердің түгелдей барлығын тарихи-салыстырмалы әдіс арқылы түркі тілдері деректері негізінде талдадық. Сонымен, өлеңдегі қарамен белгіленген атаулар, шумақ, жолдардағы реті бойынша қаралды.

Негізгі бөлім. Шекпен. Иірілген жүннен өрмекпен тоқылған соң тігілген сырткиім (ҚТ-ТС 912). Соңғы кездері *шенді-шекпенді* деген ауыспалы мәндегі қолданыс кең қолданылуда. Қазақта *шен-шекпен* деген қос сөз де бар. Оның шығуы өткен ғасырлардағы қазақ елін отарлаған орыс жымысқылары елді, жерді бөліп, болыстар тағайындап, оларға шен тағайындап, белгі беріп, шекпен кигізгенімен байланысты болса керек. Осыдан барып *шен-шекпен киген* деген ұғым пайда болғандеседі. Абай да *шенді шекпен жабу* тіркесін қолданады:

Мәз болады болысың,
Арқаға ұлық қаққанға,
Шелтірейтіп орысың,
Шенді шекпен жапқанға [1, 133].

Шекпен түбі түркі сөз. Жазба мұраларынан ең алғаш қыпшақ ескерткіштерінде қолданылған. Кодекс куманикуста *чекмен* «мата, кездеме, материал»; *чекменчи* «мата, кездеме тігуші» (СС.43а.20). Мәмлүк қыпшақ ескерткіші Өт тұхфетүз зәкиеде де *чекпен* «шапап, жағасыз, ұзын жеңді сырт киім» (TZ 11b.2)

Чекмен атауының чекпек деген нұсқасы болса, бұдан ертерек дәуірлерде жұмсалған. Мысалы, Көне ұйғыр жазулы мұраларында чекрәк «қысқалау келген киім түрі, белдемше, шалбар» (ДТС 143); Қарахан дәуірі жәдігері «Диуани лұғатит түркте» чекрек «құлдар киеті жүн шапан, желбегей, жүн жамылғы» (DLT 204/208).

Қазіргі түркі тілдеріне келсек, Алтайдан-Балқанға дейін *чекмен, чекпен, чепкен, чикмен, шекпек, шепкен* деген түрлі варианттарында кең таралған. Соның кейбіреуіне ғана тоқталсақ, мысалы: құмық т. *чепкен* «кавказ халықтарындағы ерлердің сырткиімі, ұлттық шапандары»: *Чепкен тигу – чеберлик, қаптал тигу – қап тигу* (мақал) «Шекпен тігу – шеберлік, бешпент тігу – қап тігу» (КумРС 340); өзбек т. *чәкмон* «әдетте жүн матадан тігілетін ер адамдар киетін ұзын қысқы тон» (УТИЛ IV 448); түрікмен т. *чәкмен* «түйе жүнінен тігілген сырт киім» (ТДС 762); хакас т. *сикпен* «шұға, жүн мата» (НТС 447); чуваш т. *сәкман* «шапан, сырткиім» (Васильев III 799).

Шекпеннің басқа тілдерге де кіргені белгілі: қытай т. *жиекеман*; парсы т. *чекпен/чекмен*; орыс т. *чекмень*.

Шидем. *Шидем* этнографиялық ұғымын Ә.Қайдар «сырты қой жүнінен тоқылған шекпен; іші қойдың жабағысы, қысты күні мал бағушылар киеді» деп анықтайды [3, 270]. Абайдың «Қыс» өлеңіндегі шидемнің қолданысына қарап, жоғарыдағы мәні аңғарылады:

Әуес көріп жүгірген жас балалар,
Беті-қолы домбығып, үсік шалды.

Шидем мен тон қабаттап киген малшы

Бет қарауға шыдамай теріс айналды [1, 123].

«Ескіліктің киімі» деп аталып кеткен өлеңде *шидем шекпен* деген қолданыс бар. Шекпеннің ең әдемі түрін «Шидем шекпен» дейді. *Шидем шекпен* «тайлақ, түйе жүнінен тоқылған,

астарланып, сырып тігілген сырткиім» (ҚТТС 912).

Абайдағы *шидем* сөзі түркі ескерткіштерінен тек Қарахан дәуірі мұрасында кездеседі:

Махмұт Қашқари «Диуани лұғатит түрк» сөздігінде *чайдам* «жаңбырдан қорғайтын сырткиім және төсек жасауға арналған жіңішке киіз түрі» (DLT 522/422).

Қазіргі түркі тілдерінен бұл сөзді тек қырғыз сөздігінен таба алдық:

Қырғыз т. *чийдан* «қойшылардың киетін сырткиімі(қыргыздардың койчуларының жүндөн колго соғулгантаар менен тышталған, кийиз менен ичтелген кийимине «чийдан» деп аталған)» (КиргРС II 362).

Дамбал. Шалбар ішінен киетін жұқа ішкіім, ыштан; дененің кіндіктен төменгі бөлігіне киілетін екі балағы бар ерлер киімі (ҚТТС 186; [3, 271]).

Абай тілі сөздігінде *дамбал* сөзінің берілмегені назар аудартады.

Дамбалдың Абайда *жейде-дамбал* деп қос сөз түрінде берілуі екеуінің бір мағынадағы қолданыс екендігін аңғартады. Мәселен, Ә.Қайдар *жейде-дамбал* қос сөзін «ерлердің ішкіімі» деп түсіндіреді [3, 271]. Мұнымен бірге, *көйлек-ыштан/көйлек-дамбал* «ішкіім» (ҚТТС 406) варианттарының да болуы Қайдар пікірінің дұрыс екендігін көрсетеді.

Бір жағынан дәстүрлі ортада ер адамдар ақ сұрыптан тігілетін жағалы көйлектің астыңғы бөлігінен төменге қарай ептеп тарыла бастайтын кең адымды *дамбал* түрін киген. Абайдың *дамбал-жейде* қос сөз қылып бергеннің сыры осы болса керек.

Дамбал атауы жазба ескерткіштерде кездесе бермейді, тек Анадолы түрік жазба ескерткіші Қиссасұл әнбияда (Анадолы нұсқасы) *донбал* түрінде қолданылған: *донбал* «киімнің бір түрі (шалбар болса керек)»: *Исхақ сауычы донбалны хем кийүрди, бардагына суын дағы қойар емди* «Ысқақ елші дамбалын киетін еді, кесесіне суын да құятын еді» (КҮ.6v.11).

Фин ғалымы М.Рәсәнен кей түркі тілдеріндегі «шалбар» мәніндегі *танбан* сөзі парсыдағы *танбаан* (*тонбаан*) ұғымы екендігін айтады [4, 460]. Жазылуы *танбан* болса, мұның парсыдағы оқылуы *тонбан* екендігі белгілі.

Осы *тонбан* атауы біздің *дамбал* ұғымымызбен байланысты болуы керек.

Түрік ғалымы Г.Қарағач «Шет тілдеріндегі түркі сөздері» деген сөздігінде (Türkçe Verintiler Sözlüğü) парсыдағы *тонбаан*, *тонке* атауларының түркідегі *тон* «киім» сөзінен келетінін жазады [5, 257]. Сонда *тон* сөзінен келіп шыққан парсының *тонбан* ұғымы қазақ тіліне қайта айналып келіп *дамбал* формасында кіріп отыр. Анадолы түрік мұрасында да *донбал* тұлғасында келуі *дамбалдың* түбі түркінің *тон* сөзінен шыққанына дәлел болады.

Қазіргі түркі тілдерінен қазаққа жақын қарақалпақ тілінде *дамбал* сөзі ауызекі тілде «шалбар» мәнінде қолданылады (КкРС 158). Қырғыз тілінде *дамбал* сөзі қазақ тіліндегідей «шалбардың ішінен киетін киім (гамаж, кальсон)» мағынасында жұмсалады: *дамбалым сенин башына* «ерлерге қарата айтылатын қорлау, мазақ сөзі»; *дамбалымды башынарга чалам* «ит терісін басына қаптаймын деген мағынада»; *тоқчулуқтун дамбалындай* «кір, лас» (КиргРС I 183). Башқұрт тілінің диалектілерінде *дамбал* «ұзын, кең етектегі ыштан» (БТһ I 263).

Қазіргі қазақ тілінде *дамбал* сөзі ерсі естілгендіктен болса керек, көп қолданыла бермейді, шалбардың ішінен киетін киімді *гамаж* деп орысша айту кең таралғанға ұқсайды. Ал *дамбал* болса «ішкіім, лыпа, шолақ дамбал (трусы), үлкен кісілердің ішінен киетін ішкіімі» деген мәнге ауысқан.

Саң. «Пышак тигізбей бітеу сойылған мал терісі; шыттан қалыңдау келген ақ түсті мата» (ҚТТС 707)мағыналарындағы саң сөзін Абай да соңғы мәнінде қолданады.

Саң сөзінің қымбат мата екенін қырғыз тіліндегі деректен білеміз:

Қырғыз т. *шаң* (қытай.) «қымбат мата түрі»: *Суу сұрасам бал берген, бөз сұрасам шаң берген* (КиргРС II 401). Қырғыз сөздігін жинап құрастырған орыс ғалымы Юдахин *шаң* сөзін қытайдікі деп көрсеткеніне қарағанда, қазақ тіліндегі *саң* сөзі де қытай тілінен енген болса керек.

Жарғақ. «Құлын мен ешкі терісінің киімге жарарлық, иленген терісі; құлын терісінен түгін сыртына қаратып тіккен сырт киім; иленген теріден жасалған зат; еті арыған, арық, қат-

па, жұқалау келген» деген көп мағыналы сөз Абайда «иленіп өңделген тері, сапалы жұқа тері» мағынасында қолданылған. Біз талдап отырған өлеңде *жарғақ жастық* және *жарғақ шалбар* тіркестері түрінде берілген.

Жарғақ сөзі көне мұралардан ең алғаш шағатай жазба ескерткіштерінде қолданылған: *йарғақ* «тері киім» [6, 410; 7, 251].

Орта ғасыр жазба жәдігерлерінде *жарғақ* сөзімен түбірлес *йары* формасы да кездеседі. Мысалы, Мәмлүк қыпшақ мұрасы «Әл Идрақ хашиесі» еңбегінде *йары* «май құмырасының аузына байланатын тері» (КіртС 312) сөзі бар.

Жарғақ сөзі қазіргі түрік тілдерінен көбіне қыпшақ тілдерінде кең таралған, жарғақпен түбірлес *жары* формасының да таралғанын байқадық. Мысалы, башқұрт т. *ярғақ* «құрғақ тері; жараның қабығы; қу, ап-арық, етсіз» (БТһ II 801); *яры* «қабықша, қабық, жіңішке қабат» (БТһ I 804).

Сонымен қатар, сібір түркілері мен көне деп есептелетін чуваш, якуттарда бұл ұғым қолданылады: тува т. *чаргаши* «түлеген, жүні түскен (жануарлар туралы)»; *чаргаши тон* «жүні алынған тері» (ТувРС 504); чуваш т. *сур-лах/йаллах* «жұқа қабық, қабықша, жарғақ, жарғақша» (ЧувРС 428); якут т. *сарыы* «жұмсақ иленген бұлан не бұғы терісі; терінің жіңішке қабаты, жұқа тері» (ЯРС 318).

Жарғақ сөзінің *жары* «тері» және *-ғақ* кішірейту мәніндегі жұрнағы жалғану арқылы жасалғаны туралы болжам бар (ЭСТЯ IV 141).

Мықшима «биік өкшелі шоңқима етік» (АбайТС 377). Түсіндірме сөздігінде *мықшима* сөзіне «өкшесін мықшита, маймита тіккен» деген анықтама берілген (ҚТТС 607). Бірақ Абай өлеңінде *мықшима* етіктің бір түрі екендігі сөзсіз.

Мықшима атауы «мықшыңдау, зорға көтеру» мағынасындағы *мықши-* етістігіне етістіктен есім тудырушы «ма» жұрнағының жасалуы арқылы жасалған болса керек. Бұл атау аяқкиімнің өкшесін мықшита тігуімен байланысты *мықшима* етік деп аталған. «Үшкір тұмсық, қайқыбас өкшелі етік» мәніндегі *мықшима етік* сөз тіркесі *мықшима* деп қысқарып айтылып кетті. *Мықшима* ұғымына жасалуы жағынан ұқсас *шоңқайма* «өкшелі

етік», *оқшима* «қалпақ түрі», *сылама* «баскиім атауы», *сырма* «сырткиім», т.б. атауларда бар.

Б.Қалиевтің сөздігінде *мықшима* сөзі *мықшима етік* деп түсіндірілген: «ҚР Мемлекеттік орталық музей қорында ер адамның *мықшима етік* деп аталатын үшкір тұмсық, қайқыбас өкшелі етігі бар» (Қаз. этнография.2, 117)[8, 434].

Ә.Қайдар да *мықшима етік* тіркесі түрінде анықтама береді: *мықшима етік* «өкшесінің түбі жуан, жер басар жағы жіңішке, тұмсығы жоғары қарай қайқы келген биік өкшелі саптама етік. Оны да байпақпен, шұлғаумен киеді. Мықшиманы бұрын жас жігіттерге, ойын сауықшыл серілерге арнап тігетін. Оның қонышын, өкшелігін көксауырлап, тұмсығына қатырғы салады» [3, 273].

Қазіргі түркі тілдерінде қазақ тіліндегідей *мықшима* (етіктің түрі) сөзі кездесе бермейді, тек *мықшию* етістігі қыпшақ тілдерінің кейбірінде ғана қолданылады:

Қарақалпақ т. *мықшый-* «бүтжию; бүкірею; еңкею; еңкіштену; имендеу; имию» (КкРС 471); қырғыз т. *мықчий-* «сол мағ.» (КиргРС II 47).

Байпақ. «Етіктің ішінен киетін, жұқалау етіп киізден істелген қонышты шұлық, киізден жасалған байпақ» мағынасындағы *киіз байпақ* сөз тіркесін Абай жоғарыдағы өлеңде бір рет қолданған.

Будагов қазақ және қырғыз тілдеріндегі *байпақ* сөзінің этимологиясын парсының *пай* «аяқ» және түркінің *баг* «бау» сөздерінің қосылып жасалуымен байланыстырып, парсы тілдеріндегі *пайтаба* деген ұғымның да жоғарыдағы тәсілмен жасалғанын алға тартады (Будагов I 240).

Қырғыз тілінің этимологиялық сөздігінде *байпақ* ұғымы парсының «аяқ» мағынасындағы *пай* және түркінің *қап* сөздерінің бірігуінен жасалған деген тұжырым айтылған. Сөздік авторының айтуынша *қап* сөзі *пақ* боп метатеза құбылысы негізінде өзгерген. Бұған ұқсас фонетикалық құбылыс қырғыз тілінде байқалады делінген, мысалы *қазанбақ* «қазанқабы, қазанның қақпағы», *чарқап* «пішен шөмелесі» [9, 42].

Қазіргі түркі тілдерінде бұл ұғым тек қыпшақ және қарлұқ тілдер тобында ғана

қолданылуда (оғыз және сібір түркілерінде кездеспейді).

Кісе «күміспен сәндеп әшекейленген, белбеуге тағатын қалта» (АбайТС 296).

Қазақ мақалдарынан да *кісе* сөзінің жоғарыдағы мағыналары аңғарылады:

Кісі болар баланың,

Кісесінен белгілі.

Ат болатын құлынның,

Мүшесінен белгілі [10, 52].

Есепшінің есебі *кісесінде* [10,106].

Түркі тілдерінде *кісе* сөзі «қалта» мағынасында кең таралған:

Қырғыз т. *кісе* «белбеудегі қалташа, дорбаша; қалта»; *кісе құр* «қалталы, әшекейлі белбеу» (КиргРС I 389); ноғай т. *кісе* «қалта»: *кісе сағат* «қалтасағат» (НРС 167); татар т. *кесә* «қалта»: *кесә ақтару* «қалта ақтару»; *кесәгә сугу* «залал келтіру» (ТатРС403); башқұрт т. *кісә* «сол мағ.» (БТһ 492); құмық т. *кісе* «қалта»: *Кисеңде малың йоқ буса, аузуңда балың йоқ му* (мәтел) «Қалтаңда ақшаң жоқ болса, аузыңда балың жоқ па?» (КумРС 144); қырым татар т. *кісе* «қалта, қалташа, дорба, әмиян» (КТРС 406).

Ұйғыр т. *кісе* «қалта» (YUTS 200); өзбек т. *киса* «сол мағ.» (УРС 221).

Әзербайжан т. *кисә* «дорба, қалта, қалташа, қапшық; моншада кір езуге арналған қолғап» (АзРС 170); түрікмен т. *кісе* «қалта»: *пулуң кисеңе сал* «ақшаңды қалтаңа сал» (ТТS 411); гагауз т. *кесә* «әмиян»: *кесә бош «кедей»* (ГРМС 265); түрік т. *kese* «қапшық, сөмкеше; әмиян; қалта»: *kesene bereket* «кеткеннің есесін, қалғанның берекесін берсін деген мағынада» (ТурРС 534).

Чуваш т. *кесье* «қалта» (ЧувРС 169).

Орыс т. *кисет* «маленький мешочек для табака» (ТСРС 984).

Дәндәку «кісенің оқшантаймен қатар тұратын былғары қалтасы» (АбайТС 160). Дәстүрлі *кісе* белдіктің қын, қынап, қорамсақ, оқшантай, қандауыр, дәндәку тәрізді құрамдас бөлшектері болады. Соның ішінде, дәндәку «шақпақ тас және тағы басқа от тұтатуға арналған заттар сақталатын, оқшантаймен қатар тұратын шағын былғары қалта түрі» болса керек.

Ұлы Абайдың өлеңінде:

Үлкен кісе жанымда жез салдырған,

Шақпағым, дәндәкуім жарқ-жүрқ етіп (Абай 214)– деген жолдардан *дәндәкудің* от шығаратын шақпақпен қатар ілінетін кісе белдікке тағылатын элементтің бірі екендігі байқалады.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде *дәндәку* көнерген сөз делініп, «кісенің оқшантаймен қатар тұратын былғары қалтасы» деген түсіндірме берілген (ҚТТС 192).

Юдахиннің қырғыз тілі сөздігінде *данданкүү* «тіс тазалағыш құрал» делініп, түбі парсының сөзі деген белгі қойылған (КиргРС I 184).

Күләпәра. Мауыттан, шұғадан, шидемнен тігілген, жазда басты шаңнан қорғау үшін, қыста жаңбыр мен қардан сақтану үшін тымақтың сыртынан киетін бүркеншік, жамылғы, жеңіл баскиімнің бір түрі.

Ә.Қайдар *күләпара* және *күлпара* варианттары бар деп, оларға жеке-жеке түсіндірме береді:

Күләпара «тымақтың көбінесе ақ (кейде көк не қызыл) бұлдан жасалатын қабы. Онымен тымақ тысы кірлегенде жуып алу үшін қапталады. Күләпарамен қапталған қара, қоңыр, көк елтіріден, түлкі терісінен жасалған тымақтар тез тозбайды, көпке шыдайды»;

Күлпара «мауыттан, шұғадан, шидемнен тігілген, басты шаңнан қорғау үшін жазда не жаңбыр мен қардан сақтану үшін қыста тымақтың сыртынан киетін жеңіл баскиімнің бір түрі» [3, 262].

Түркі тілдерінен *күләпара* сөзін тек башқұрт тілі сөздігінен ғана таба алдық:

Башқұрт т. *көләпарә/көләпә* «көбіне әскерилер киетін, баста еркін тұратын кең құлақты баскиім түрі» (БТһ I 538).

Н.Оңдасынов *күләпара* сөзін парсы тіліндегі «әйелдердің үлкен баскиімі» мағынасындағы *қолаһпарә* ұғымымен байланысты көреді [11, 175].

Парсы тіліндегі «айырқалпақты баскиім, қалпақ; тәж; хан, ханзада баскиімі» мәніндегі **کلاه** *күләһ* сөзі де осымен байланысты болса керек. Парсы тілінен енген кірмелерде сөз соңындағы «һ» дыбысының түсу құбылысын есепке алсақ (гүнәһ>күнә, гүвәһ > куә),

күләһ атауында да «һ» дауыссызы түсіп күлә түрінде күләпара ұғымында сақталды деп топшылаймыз.

Түркі тілдерінің кейбірінде бұл формадағы сөз жеке қолданылады:

Қырғыз т. күлә/күләө «шалманың астынан киетін тақия, топы; дәруіш, әпенделердің баскиімі» (КиргРС I 464); өзбек т. қулох (ист.) «дөңес пішіндегі дәруіш, әпенде баскиімі» (УРС 227); түрік т. *külah* «дөңес түрідегі ұзындау қалпақ, айырқалпақ; қағаз қапшық (кулек)» (ТурРС 580); гагауз т. күләф/күләһ «бұрынғы заманда киілген баскиім түрі» (ГРМС 301).

Пұшпақ тымақ. Теріден тігілетін тымақты «түлкі тымақ», «пұшпақ тұмақ», «елтірі тымақ» деп атайды. Оның ішінде, түлкі пұшпағынан жасалған пұшпақ тымақтар сәнді, бағалы саналады. Пұшпақ тымақты жылдың барлық мезгілінде киеді және кең таралған түрі осы. Оны түлкі терісінің пұшпақтарынан жинап тігеді. Ал пұшпақ дегеніміз түлкінің тізеден төменгі сирақ терісі. Пұшпақ тымақты кейде «керей тымақ» деп те атайды. Біз талдаған өлеңде тымақтың осы түрі бейнеленген.

«Пұшпақ тымақ» деген ұғымдағы *пұшпақ* сөзін жеке талдасақ, оның қазақ тілінде негізгі мағынасында емес ауыспалы мәнде жұмсалып жатқанын аңғарамыз. Қазақ әдеби тілі сөздігінде *пұшпақ* сөзі «малдың, аңның тізеден төменгі сирақ терісі» деп түсіндіріліп, түбі парсынікі деген белгі берілген (ҚӘТС XII 409).

Бірақ *пұшпақ* ұғымының негізгі мағынасы «бөлік, кесінді, ұш, шет, бұрыш» екендігі анық, ол мәні *шет-пұшпақтап айтты* (ФС 762) тұрақты тіркесінде сақталған. Алайда дәл осы мағынасы түсіндірме сөздігінде берілмеген.

Түркі тілдері деректеріне жүгінсек, *пұшпақ* сөзінің қазақ тіліндегі «малдың, аңның тізеден төменгі сирақ терісі» мағынасы кейінгі дәуірдің туындысы екендігін аңғарамыз.

Пұшпақ тымақ тіркесінің құрамындағы *пұшпақ* сөзі көне түркі жазба мұраларында *бычгақ/бучгақ/бучмақ/бучақ* тұлғаларында әрі көбіне «бұрыш, ұш, шет» мәндерінде кездеседі:

Қазіргі түркі тілдерінде негізгі мәнінен бөлек, кейін пайда болған мағыналарында

да жұмсалады. Мысалы, қырғыз т. *бучқақ* ««малдың, аңның тізеден төменгі сирақ терісі; малдың, аңның тізеден төменгі сирақ терісінен жасалған тон, ішік» (КиргРС I 164); татар т. *почмақ* «бұрыш; үйдің бір бөлігі, бұрышы, шеткі бөлме»: *Өй почмагына ут капса да, кайгырмый* (мәтел) «Үйінің шетінен өрт шықса да бәрібір» (ТатРС 717); *өчпочмақ* «үшбұрыш; үшбұрыш түріндегі бәліш (учпучмақ)» (ТатРС 1240); қарашай-балқар т. *бучхақ* «қаптың түбіндегі жіппен түйілген тесігі; шалбардың балағы» (KMTS 128).

Түрік т. *бужақ* «шет, бұрыш, ұш; жер, орын» (TS 402); түрікмен т. *бужақ* «ғойнуң дерисинден, хамындан сууқ зат ғұймақ үчин едилйән ғабын ғолы яда арт аяғы» (ТДС 111)

Хакас т. *пуссах* «бөлік, кесінді; алқам-салқам, нас, салақ, ұқыпсыз»; *пыссах* «сирақ терісі» (ХРС 167; 171) тува т. *быжынды* «киім тігуден кейін қалған мата кесіндісі»; *бышкак* «мал сирағының терісі» (ТувРС 129; 131); чуваш т. *пéчмex/пéчeк* «бұрыш» (Федотов I 425); якут тілінде *быстах* біздің тіліміздегі «кесінді, үзінді, сынық бөлік» іспеттес мағыналар орнына жұмсалады (ЯРС 94).

Құрысқақ «тобылғы тиек» (АбайТС 343).

Бұл түркі тілдері сөздіктерінен шығарылған формалармен семантикалық және жасалуы жағынан бірдей деп топшылаймыз:

Татар т. *қорышқақ* «бүкшиюге, қайқиюға бейім»; *қорышқан* «бүкшиген, қайқиған»

(ТатРС 465); башқұрт т. *қорошқақ* «қатты тонған, үсіген» (BTS 374).

Ұйғыр т. *қурушқақ* «бірден құрғап қалатын, құрғағыш; сараң, шық бермес» (YUTS 249); өзбек т. *қурушқоқ* «ағаштағы құрғап қалған жемістер»; *қурушқоқ/қурумсоқ* «сараң» (УРС 693)

Тува т. *қурусқуқ/қурусуқ* «қу ағаш; құрап қалған ағаш; қада; сырғауыл; сырық» (Татаринцев III 316); хакас т. *хурусха* «елтірі; жылбысын» (ХРС 293).

Үзеңгі «Көлікке мінуге арналған, ердің екі қапталына қайыс бау арқылы тағылатын әбзел түрі, ертоқымның аяқ салатын бір бөлшегі».

Үзеңгі атауы осы мағынасында түркі және моңғол тілдерінде кең қолданылатын, түркі-моңғолға ортақ атау:

Көне түркі мұраларында үзәңгү (ДТС 630).

Қарақалпақ т. үзеңги (КкРС 687); ноғай т. зәңги (НРС 115); қырғыз т. үзәңгү (КиргРС II 318); татар және башқұрт т. өзәңге (ТатРС 1229); құмық, қарашай-балқар, қарайым т. өзенги (КумРС 231); ұйғыр т. үзәңге; өзбек т. узанги (УРС 501); түрікмен т. үзеңқи (ТТС 659); түрік т. *üzengi* «үзеңгі» (ТҚС 550); әзербайжан т. *үзәнки* (АзРС 304).

Алтай, шор т. үзәңә (РусАС 738); тува т. *езеңги* (ТувРС 608); сары ұйғыр т. *езеңго* [12, 25]; хакас т. *izenъe* (ХРС 66); якут т. *иңәһэ* (ЯРС 153); чуваш т. *йарана* (ЧувРС 119).

Моңғол т. *дөрүге* (МТС 427); халқа т. *дөрөө*; бурят *дүрөө*; қалмақ *дөрә*; эвенки т. *дуруки* (ЭСМЯ 196).

Банг, Дерфер, Брокельман, Вамбери деген ғалымдар *үзеңгі* ұғымы «үстіне, үстінгі жағына» мағынасындағы *үз/үзе* («үсті» + *ең* «есімнен етістік туд.жүрн.» + *гі* етістіктен есім туд. жүрн.) сөзінен жасалды деп тұжырымдаған (ЭСТЯ I 624).

Қанжыға «бір нәрсе байлау, бөктеру үшін ердің екі жақ қапталының арт жағына өткізілген жіңішке, ұзын қайыс» (ҚТТС 472).

Қазақ тілінің қысқа этимологиялық сөздігінде *қанжыға* сөзінің моңғол тілінен енгені туралы айтылған (ҚТҚЭС 116).

Моңғол тілінен *ганжуга/ганзга* «қанжыға» (КМРС 47) енген бұл атау көне ескерткіштерде қолданылмаса да қазіргі түркі-моңғол тілдерінде кең таралған.

Шідер «Жылқыны түнде бос қоя бергенде немесе отқа қойғанда аттың ұзаққа кетіп қалмауы үшін аяғын тұсаулауға арналған ат әбзелі. *Шідерді* аттың алдыңғы екі аяғы мен артқы бір аяғына салу үшін қайыстан, арқан жіптен жасайды».

Шідер сөзін қазіргі түркі тілдерінен қырғыз, қарақалпақ және башқұрт тілдері сөздіктерінен ғана таба алдық: қырғыз т. *чидер* «треного: ременные путы для стреноживания лошади»; *чидер сал* «шідер салу» (КиргРС II 362); қарақалпақ т. *шидер* «сол мағ.» (КкРС 736); башқұрт т. *сізәр* «жылқының аяғын байлауға арналған тұсау»: *сізәр халыу* «шідер салу» (БТһ II 184).

Н.Оңдасынов Парсыша-қазақша түсіндірме сөздігінде *шідер* сөзін парсының *чедар* ұғымымен байланысты көреді [11, 83].

Көпшік «көрпеше, төсеніш; жастықша» (АбайТС 276; ДС 366). Диалектологиялық сөздікте Қазақстанның бірқатар өңірінде қолданылады деп берілген «ер үстіне салу үшін арасына жүн, қыл салып тігілген көрпеше; төсеніш, көрпеше; жастық» мағынасындағы көпшік сөзі Абай өлеңінде де кездеседі.

Көпшік сөзі көне жазба ескерткіштерінен Қарахан дәуірінен бері қолданылады: Диуани лұғатит түркіте *көпчүк* «ер төсеніші, атқа мінгенде ер үстіне салынатын жастықша» (DLT 240/209); *көпсүн* «көрпеше, көрпе, төсеніш» (DLT 220/190).

Қазіргі түрік тілдерінен татар (*күпчик*), башқұрт (*күпсік*), қарақалпақ (*көпшік*), хакас (*көпсік*) және чуваш (*көпчек*) тілдерінде «бір кісілік жастық, жастық» мәнінде қолданылса, қырғыз, ноғай, қарашай-балқар, құмық, ұйғыр тілдерінде «ер төсеніші, көрпешесі» мағынасында жұмсалады.

Пыстан «Ердің үстіндегі көпшіктің шегіне қағылатын қалпақты шеге» (Абай ТС 424).

Бұл сөз төменде келтірілген түркі тілдеріндегі деректерімен байланысты болса керек.

Қырғыз т. *быштан/ақ быштан/пышлан* «ремешок охватывающий подушку подстилку на седле»: *аюу көпчүк, ақ быштан, азамат аты көрүнөт* «аюу көпшік, ақ пыстан – жігіт аты сияқты» (КиргРС I 174)

Ұйғыр т. *пистан* «капсула; домалақ зат» (YUTS 323); өзбек т. *пистон* «кийим-кечак учун қаладидған йилтирак пластинкача» (УТИЛ I 588).

Парсы тілінде *پستان* (*пистаан*) сөзі «емшек, емшектің ұшы» мәнінде қолданылады. Қазақ тілінде «қалпақты шеге» деген ауыспалы мағынаға ауысқан болуы да мүмкін.

Қорытынды. XX ғасырдың басында көшпелі өмір салтының қысқа мерзімде күшпен отырықшылыққа жаппай алмастырылуы қазақы тұрмыс-тіршілікке байланысты көптеген ұғымдардың да халық тілінен қалыс қалып, ұлт жадынан өшуіне, біртіндеп ұмытылуына әкеліп соқты. Дәстүрлі қазақ қоғамының тұтастай өзгеруі бұл күндері

тұрақты тіркестер құрамындағы, өткен ғасырдағы ақындар тіліндегі кейбір сөздердің негізгі мағынасын түсінбейтін жағдайға жеткізді. Сол себепті ескіліктерді, этнографиялық атауларды табу, жинау, сөздіктерге енгізу, мағынасын ашу ұлт тілінің байлығын төкпей-шашпай өз қалпында көрсету үшін өте маңызды деп білеміз.

Мақаламызда Абайдағы мағынасы түсініксіз атаулардың барлығын қамтымадық, негізінен «Ескіліктің киімі» өлеңіндегі этнографиялық ұғымдар жайында сөз ғана еттік. Сонымен, Абай лексикасындағы этнографизмдер ішіндегі қазіргі әдеби норма

тұрғысынан қарағанда аздау қолданылатын *шидем, шекпен, жейде, дамбал, саң, жарғақ шалбар, жарғақ жастық, көпшік, мықшима, байпақ, кісе, дән дәку, күләпара, пұшпақ тымақ, құрысқақ, үзеңгі, пыстан* сияқты 17 сөз қарастырылды. Сөздерді тарихи-салыстырмалы әдіс арқылы қазіргі түркі тілдері және көне түркі тілдерінің материалдары негізінде қысқаша талдап шықтық. Сөйтіп қазақ тілі сөздіктерінде анықталған, түсіндірме берілген сөздерге түркі тілдеріндегі анықтамаларында қосып талдадық. Сөздерді талдай келе, Абай немесе Абай заманындағы кей ұғымдардың қазіргі кезде көп жұмсалмайтынын байқадық.

Әдебиеттер тізімі

1. Абай Құнанбаев шығармаларының бір томдық толық жинағы. – Алматы: Қазақтың мемлекеттік көркем әдебиет баспасы, 1961. – 696 б.
2. Сыздықова Р. Абай шығармаларының тілі. – Алматы: «Ел-шежіре», 2014. – 384 б.
3. Қайдар Ә. Қазақтар ана тілі әлемінде (этнолингвистикалық сөздік), I-III том. – Алматы: Сардар баспа үйі, 2013. – 780 б.
4. Räsänen, M. Versuch Eines Etimologischen Wörtervuchs der Türkspraghen, Suomalais Ugrilainen Seura, Helsinki, 1969. – 533 b.
5. Караағаш Г. Түркçe Verintiler Sözlüğü. – Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları, 2008. – 957 b.
6. Вельяминов-Зернов В. Абушка словарь джагатайско-турецкий, Санкт-Петербург: Типография Академий наук, 1868.– 440 с.
7. Боровков А. Бада'и' ал-лугат: Словарь тали' имани гератского к сочинениям Алишера Навои.– Москва: Издательство восточной литературы, 1961. –450 с.
8. Қалиев Б. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – Алматы: Мемлекеттің тілді дамыту институты, 2014.– 728 б
9. Сейдахматов, К. Қырғыз тілінің қысқаша этимологиялық сөзлүгі. – Фрунзе: Илим Басмасы, 1988. – 337 б.
10. Кейкін Ж. Қазақтың 7777 мақалы мен мәтелі. – Алматы: Өлке баспасы, 2002. – 448 бет.
11. Оңдасынов Н. Парсыша-қазақша түсіндірме сөздік. Алматы: – Білім баспасы, 2003. – 320 бет.
12. Малов С. Язык желтых уйгуров, словарь и грамматика. – Алматы: Наука, 1957. – 198 с.

References

1. Abaj Kunanbaev shygarmalarynyn bir tomdyk tolyk zhinagy [One-volume complete collection of Abay Kunanbayev's works], (Kazakh state publishing house of fiction, Almaty, 1961, 696 p.).
2. Syzydkova R. Abay shygarmalarynyn tili [language of Abay's works] (El-shezhire, Almaty, 2014, 384 p.).
3. Kaidar A. Qazaqtar ana tili aleminde (etnolingvistikalıyq sozdik) [Kazakhs in the world of their native language (ethnolinguistic dictionary)] (Sardar publishing house, Almaty, 2013, I-III. Vol. 780 p.).
4. Räsänen, M. Versuch Eines Etimologischen Wörtervuchs der Türkspraghen [Attempt at an Etimological Dictionary of Turkic languages] (Suomalais Ugrilainen Seura, Helsinki, 1969, 533 p.).
5. Karaağaç G. Türkçe Verintiler Sözlüğü [Dictionary Of Turkish Literature] (Turkish language institution publications, Ankara, 2008, 957 p.).
6. Velyaminov-Zernov V. Abushka slovar djagataisko-turetskii [The Chagatai-Turkish dictionary], (Printing house of the Academy of Sciences, St.Petersburg, 1868, 440 p.).
7. Borovkov A. Bada'ı' al-lugat: Slovar tali' imani geratskogo k sochineniam Alishera Navoi [Bada'ı' al-

lugat: dictionary of Tali' Imani of Herat to the works of Alisher Navoi] (Publishing house of Oriental literature, Moscow, 1961, 450 p.).

8. Kaliev B. Qazaq tilinin tusindirme sozdigi [Explanatory Dictionary of the Kazakh language], (Institute of language development of the state, Almaty, 2014, 728 p.).

9. Seidakhmatov K. Qyrqyz tilinin qysqacha etimologialyq sozluqu [Short etymological word of the Kyrgyz language], (Publishing House Of Science, Frunze, 1988, 337 p.).

10. Keikin J. Qazaqtyn 7777 maqaly men mateli [7777 Kazakh proverbs and sayings] (Publishing House of the region, Almaty, 2002, 448 p.).

11. Ondasynov N. Parsysha-qazaqsha tusindirme sozdik [Persian-Kazakh Explanatory Dictionary], (Publishing House Of Science, Almaty, 2003, 320 p.).

12. Malov S. İazyk zheltyh uigurov, slovar i grammatika [Malov S. language of the yellow Uighurs, dictionary and grammar] (Science, Almaty, 1957, 198p.).

М.Е. Адиллов

Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан

Этнографизмы в стихотворении Абая «Ескілік киімі»

Аннотация. В четырёхкуплетном стихотворении великого казахского поэта Абая «Ескілік киімі» описаны одежда, снаряжение древнего казахского охотника. Так как в стихотворении описывается кочевая культура ранней эпохи, встречается множество этнографизмов, историзмов, характерных для раннего периода и не используемых в настоящее время. Поскольку некоторые из этнографизмов и историзмов не употребляются в современном казахском языке, необходимо было обратиться к материалам тюркских письменных памятников и языков для определения их основных значений. В статье посредством историко-сравнительного метода анализировались этнографические названия, не использующиеся и не имеющие смысла в настоящее время.

Ключевые слова: Абай, этнографизмы, историзмы, названия одежд, современные тюркские языки, древнетюркские письменные памятники.

М.Е. Adilov

Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Ethnographisms in the Abay's poem «Eskilik kiimi»

Abstract. The four-verse poem of the great Kazakh poet Abay «Eskilik kiimi» describes the clothing and equipment of the ancient Kazakh hunter. Since the poem describes the nomadic culture of the early era, there are many ethnographisms, historicisms that are characteristic of the early period and are not currently used. Since some of the ethnographisms and historicisms are not used in the modern Kazakh language, it was necessary to refer to the materials of Turkic written monuments and languages to determine their main meanings. The article analyzes ethnographic names that are currently not used and some of them do not make sense using the historical-comparative method.

Keywords. Abay, ethnographisms, historicisms, names of garments, modern Turkic languages, ancient Turkic written monuments.

Автор туралы мәлімет:

Әділов М.Е. – PhD, Немат Келімбетов атындағы Түркітану орталығының бас ғылыми қызметкері, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Достық даңғылы 13, Алматы, Қазақстан.

Adilov M.E. – PhD, Abay Kazakh National Pedagogical University, Chief researcher of the Nemat Kelimbetov Center of Turkology, Dostyk ave.13, Almaty, Kazakhstan.

Н.К. Байбусинова¹
З.С. Ильясова²

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
Нур-Султан, Казахстан
(E-mail: 'nazyma_b@mail.ru, 'zita.08@mail.ru)

Торговые отношения стран Персидского залива с США

Аннотация. В статье рассматривается сложная структура торговых и экономических отношений стран Персидского залива с США, осложненных военными конфликтами и затронутых влиянием сверхдержав. Основной целью написания данной статьи является раскрытие истории возникновения, особенностей торговых взаимоотношений стран Персидского залива с США. Методы исследования включали сравнение, сопоставление, исторический анализ фактов развития стран Персидского залива. Ситуация развития торговых отношений стран Персидского залива обусловлена также вмешательством США и недавними событиями в Иране, которые могут опять привести к эскалации военного конфликта и стагнации торговых отношений. Ввиду этого формулируется необходимость использования политического диалога, не допускающего войны, которая может вылиться в снижение показателей торговли в регионе. В результате проведенного исследования удалось определить основные аспекты сотрудничества стран Персидского залива с США с учетом возникающих проблем и сложности взаимного исторического развития.

Ключевые слова: Персидский залив, США, торговые отношения, интеграция, арабская шестерка, военный конфликт, нефть.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2020-132-3-20-19-29>

Введение. Термин «страны Персидского залива» используется для обозначения стран, граничащих с Персидским/Арабским заливом на арабской стороне. Это Ирак, Кувейт, Саудовская Аравия, Бахрейн, Катар, Объединенные Арабские Эмираты и Оман. Все вышеперечисленные страны, за исключением Ирака, являются членами Совета сотрудничества арабских государств Персидского залива (ССАГПЗ), ранее известного как Совет сотрудничества стран Персидского залива. Иран также граничит с Персидским заливом с северо-восточной стороны, но он, как правило, не входит в вышеупомянутый перечень из-за значительных религиозных, идеологических и политических различий [1].

ССАГПЗ создали Таможенный союз (ССАГПЗ-ТС) с целью расширения региональной

внутренней торговли и продвижения процесса их экономической интеграции с остальным миром. В то же время большинство стран ССАГПЗ отдельно подписали соглашения о зонах свободной торговли (ЗСТ) с Соединенными Штатами и ЕС. Кроме того, все страны ССАГПЗ в настоящее время являются членами Большой Арабской зоны свободной торговли и все они являются членами Всемирной торговой организации (ВТО). Такое распространение ЗСТ и других интеграционных схем в регионе является частью недавнего глобального явления. Во всем мире наблюдается резкий рост числа региональных торговых соглашений, созданных, несмотря на возрастающую роль ВТО в укреплении многосторонней торговой системы. Для проникновения в регион Персидского залива бизнесмены США ис-

пользовали достижения дипломатов. Отправной точкой был Маскат, с султаном которого 21 сентября 1883 года удалось подписать весьма выгодное соглашение. Соглашение устанавливает между Соединенными Штатами и Султанатом Маската наиболее благоприятный режим и наделяет американских консулов широкими полномочиями, в том числе правом быть «привилегированными судьями во всех спорах и судебных процессах с участием американских граждан» [2, с. 255]. Помимо установления дипломатических контактов, договором предусматривались существенные выгоды для американских компаний. В частности, договор позволял американским предпринимателям торговать во всех морских портах Аравии. Американские корабли, входившие в порты Маската, уплачивали налог всего в 5% от стоимости груза. Помимо этого, американские купцы, живущие в портах султаната, были освобождены от любых налогов и дополнительных сборов. С этих событий начался этап торговых отношений США и стран Персидского залива.

Цель исследования заключается в изучении специфики торговых отношений стран Персидского залива с США.

В соответствии с целью были сформулированы следующие задачи:

- изучить интеграционные процессы в рамках ССАГПЗ;
- проанализировать исторические события, влияющие на развитие торговых отношений в государствах Персидского залива и США;
- изучить современные проблемы экономического сотрудничества стран Персидского залива и США.

История. Формирование торговых связей США с регионом Персидского залива произошло на рубеже XIX-XX вв. Активизация внедрения американского бизнеса в государства Персидского залива стала результатом совокупности объективных изменений, которые произошли в американской экономике и внешней политике. В первую очередь необходимо отметить, что в 1890-х гг. в экономике США завершился промышленный переворот, который привел к возникновению круп-

ных торговых, финансовых и промышленных объединений и, в целом, монополизации экономики. Преобладание обрабатывающей промышленности в структуре экономического баланса США потребовало существенного расширения источников сырья и стимулировало поиск новых рынков. Мощная производственная база США, с одной стороны, сделала страну мировым лидером по производству промышленной продукции, а с другой - постепенно снизила уровень финансовой зависимости от европейских банковских учреждений. Это обстоятельство, в свою очередь, сформировало возможность для американского капитала прочнее вторгнуться в исторически сложившиеся сферы интересов великих европейских держав. Во-вторых, именно в конце XIX в. во внешней политике Белого дома произошел отход от изоляционистской политики, которая проводилась американским правительством с середины XIX в. Это стало заметно уже во время президентства Кливленда, которого оппозиционеры прозвали «экспансионистом». Администрация Кливленда выступала за максимальное расширение внешней торговли и внешнеэкономической деятельности США в целях «обеспечения... промышленников дешевым сырьем, что открывало бы двери на внешние рынки» [3, с. 410].

Методы исследования представлены научным поиском, сравнением, сопоставлением, систематизацией, а также историческим анализом событий на территории Персидского залива.

Результаты/обсуждение. Выход американских предпринимателей на иранский и соседний иракский рынок оказался весьма скромным. Доля оборота Маската в общем обороте региона, включая европейских и турецких производителей, составила всего 1,44%. Этот результат можно объяснить двумя обстоятельствами. С одной стороны, на рубеже XIX-XX вв. американский акцент был сделан на региональной торговой экспансии. Страны Латинской Америки и Карибского бассейна были приоритетом для крупных американских компаний. Не случайно впо-

следствии крупнейшие концерны, а именно нефтедобывающие компании, располагали солидными активами в Мексиканском заливе. С другой стороны, американская продукция оказалась непригодной для коренного потребителя, отличавшегося низкой платежеспособностью. Наконец, торговля в портах Персидского залива жестко контролировалась британскими предпринимателями, крайне «ревнивыми» к появлению конкурентов.

В результате удалось установить торговые контакты только с иранским производством ковров, а для расширения торгового ассортимента заключить концессионные соглашения с российскими и британскими компаниями, долгое время работавшими на местном рынке. В области импорта ковров США добились заметных результатов.

Крупнейшими центрами по производству ковров Ирана в начале XX в. считались города Султанабад, Хамадан и Тавриз, хотя небольшие провинциальные производства существовали почти повсеместно. В султанабаде массовое производство ковров, которое можно назвать заводом, было организовано компанией Ziegler, работающей в Тавризе. Американским предпринимателям удалось создать в Хамадане «Американскую ковровую мануфактуру» и наладить самостоятельный экспорт ковров в США.

Наконец, следует отметить, что самый прибыльный элемент торговли региона - добыча нефти и переработка - был недоступен американским компаниям. Не случайно за месяц до вступления США «в войну» с советом директоров StandardOil (StandardOilCo.) была разработана специальная программа по исправлению положения. Суть его сводилась к изучению потенциальных товарных рынков, в том числе рынков Ближнего Востока и Персидского залива, оценке финансовых и иных возможностей конкуренции, а также изучению способов участия американских компаний в наиболее перспективных проектах. Эта программа была изложена в меморандуме, который обсуждался Советом директоров StandardOil и был принят в руководство [4, с. 296].

Первая мировая война дала новый импульс торговой политике США. Военные действия практически не затронули США. Спрос на товары из Великобритании, Германии, Франции, естественно, снизился на внешних рынках. Напротив, спрос на экспортную продукцию США резко возрос, что привело к интенсивному развитию промышленного производства США. Это обстоятельство, в свою очередь, укрепило позиции финансово-промышленного сегмента в правящей элите американского общества. Появление новых элит в американском обществе серьезно изменило принципы американской внешней политики в целом. Перспективные направления и сферы интересов теперь включали регионы и страны, традиционно считавшиеся владениями Старого Света. Заявление директора Standard Oil of New Jersey (Standard Oil Co. Of New Jersey) звучало следующим образом: «нынешняя политика Standard Oil заключается в том, чтобы проявлять интерес к любой области добычи, независимо от страны, в которой она находится» [5, с. 360].

Более половины существующих региональных торговых соглашений во всем мире были созданы после создания ВТО в 1995 г. Это возобновило интерес к изучению торговых и неторговых последствий региональных торговых соглашений (РТС) и их преимуществ (или недостатков) перед многосторонней торговой системой, спонсируемой ВТО [6, с. 25].

Поскольку многие члены ССАППЗ являются крупными экспортёрами нефти, большая часть торговли ведется со странами, не входящими в ССАППЗ, в частности, с Японией, ЕС и США. Если исключить нефть из торговли, то внутренний экспорт ССАППЗ составит значительную долю в общем объеме экспорта ССАППЗ (26,7%), сравнимую с такими успешными торговыми соглашениями, как МЕРКОСУР и АСЕАН. Это говорит о том, что внутренняя торговля стран Персидского залива является довольно интенсивной, а экономики стран более интегрированы в торговлю, чем это может свидетельствовать по совокупности данных (включая нефть). Вопреки стилизованному представлению о том, что страны БВСА

(Ближнего Востока и Северной Африки) мало торгуют друг с другом, страны Персидского залива фактически торгуют друг с другом больше.

Из-за неблагоприятного положения инвесторов Персидского залива на американском рынке после событий 11 сентября 2001 года все больше инвесторов из региона переводили свои средства на европейские, азиатские и местные рынки. В частности, саудовские инвесторы вывели из США огромные средства на сумму более 100 миллиардов долларов

США. Эти колоссальные ресурсы были тщательно реинвестированы в активы, которые были менее рискованными, такие как европейские ценные бумаги и недвижимость в арабских и африканских государствах, в особенности в Объединенных Арабских Эмиратах, Ливане и Египте. Но большая часть акций вернулась на саудовский рынок ценных бумаг, укрепив местную биржу.

Дискриминационная политика американских агентств, с которой сталкиваются арабские и особенно саудовские инвесторы, в сочетании с давлением ВТО на страны Персидского залива, чтобы заставить их открыть свою экономику, превращается в положительную сторону для арабских бирж.

С 2003 г. действует таможенный союз, хотя и в неполном формате. Было положено начало переходному периоду формирования Таможенного союза на 2003-2009 гг., что необходимо для адаптации к организации процедур совместного сбора налогов и их распределения; для ввоза лекарственных средств и фармацевтических препаратов; импорта продуктов питания и таможенной защиты ряда промышленных товаров; защиты интересов местных должностных лиц. Данные вопросы были определены в документе «Процедуры и меры по реализации Таможенного союза» [7, с.23]. В конце переходного периода таможенные посты на внутренних границах были упразднены. Члены Совета сотрудничества арабских государств Персидского залива превратились в единую таможенную территорию, где таможенные посты были переведены на внешние границы, и была создана единая

таможенная территория. Таможенный союз стремится понизить цены, увеличить уровень конкурентоспособности производства и оптимизировать использование имеющихся ресурсов. Был введен единый внешний тариф с 5-процентной таможенной пошлиной на товары, ввозимые из стран, не являющихся членами ЕС, со ставками от 9% до 100%. Во взаимной торговле существует беспошлинный режим, а также единое таможенное законодательство, основанное на принципе «единой точки входа» (single-point-of-entry) [8, с. 20].

Проблемой является соглашение о зоне свободной торговли между Бахрейном и Оманом, с одной стороны, и США, с другой, что отрицательно сказывается на отношениях с другими государствами региона.

В странах «Аравийской шестерки» ведутся широкомасштабные интеграционные процессы. Однако здесь не все так однозначно, как хотелось бы участникам. В странах-участниках присутствует большое количество противоречий, начиная от раздельного заключения государствами Залива соглашений по созданию зон свободной торговли с США и заканчивая вопросом расширения САГПЗ с помощью присоединения новых членов [9, с. 262].

В основном роль нефтедобывающих стран Персидского залива в мировой экономике определена их огромными углеводородными ресурсами. Экономическими и социально-политическими процессами, происходящими в регионе, оказывается непосредственное воздействие на разные мировые проблемы. Такие проблемы представлены скоростью экономического роста, геополитической ситуацией, отношениями и другими составляющими. Нефть стала важным сырьем практически для всех стран мира, поэтому становится очевидным, что крупнейшие государства-экспортеры нефти могут оказать большое влияние на процессы, происходящие в мировой экономике.

Страны Персидского залива, как известно, это крупнейшие производители и экспортеры нефти в мире. Так, доля региона в мировой добыче нефти составляет 32%, доля самой богатой углеводородами страны- Саудовской

Аравии - более 13% мировой добычи. Благодаря высокому уровню добычи нефти эти страны, 6 из 8 из которых являются членами ОПЕК, могут воздействовать на мировые цены на нефть, снижая и повышая добычу нефти. Помимо национальных компаний в регионе, в настоящее время осуществляют деятельность и транснациональные нефтяные концерны, такие как Shell, Exxon Mobil и British Petroleum (BP). Помимо этого, Иран и Катар входят в пятерку стран, производящих наибольшее количество

природного газа.

Соединенные Штаты установили дипломатические отношения с Катаром в 1972 году после обретения его независимости от Соединенного Королевства в 1971 году. Двусторонние отношения прочны, и Соединенные Штаты и Катар тесно координируют свои усилия по широкому кругу региональных и глобальных вопросов. Катар играет конструктивную финансовую, политическую и военную роль в решении региональных проблем и в партнерстве с Соединенными Штатами вносит свой вклад в прогресс, стабильность и процветание в регионе. Соединенные Штаты и Катар также сотрудничают в области безопасности в регионе Персидского залива, в частности, путем размещения военно-воздушной базы Аль-Удейд и передового штаба CENTCOM, а также поддержки Катаром Организации Североатлантического договора и военных операций США в регионе. Катар является крупным плацдармом для воздушных операций против «Исламского государства» в Ираке и Сирии. Соединенные Штаты ежегодно принимают тысячи студентов-катарцев для обучения в Соединенных Штатах, а шесть крупнейших американских университетов имеют филиалы в Катаре.

Соединенные Штаты и Катар имеют обширные экономические связи. Являясь крупнейшим прямым иностранным инвестором Катара и его единственным крупнейшим источником импорта, Соединенные Штаты развили прочные торговые отношения с Катаром, в стране работает более 120 американских компаний. Например, Соединенные

Штаты являются одним из основных поставщиков оборудования для нефтегазовой промышленности Катара, и американские компании сыграли значительную роль в развитии нефтегазового сектора и нефтехимии.

Экспорт в Катар включает самолеты, машины, транспортные средства, оптические и медицинские инструменты, а также сельскохозяйственную продукцию. США импортируют из Катара сжиженный природный газ, алюминий, удобрения и серу. Соединенные Штаты и Катар подписали рамочное соглашение о торговле и инвестициях и участвуют в ежегодных двусторонних стратегических диалогах. Катар объявил о намерении инвестировать в Соединенные Штаты 45 миллиардов долларов в дополнение к миллиардам долларов военных и авиационных контрактов.

Катар и Соединенные Штаты принадлежат к ряду одних и тех же международных организаций, включая Организацию Объединенных Наций, Международный валютный фонд, Всемирный банк и Всемирную Торговую Организацию. Катар является наблюдателем при Организации Американских Государств.

Государства Европы и США приняли комплекс мер по снижению энергетической зависимости от стран Персидского залива. По этой причине повышение доли других источников энергии, а также быстрое развитие альтернатив, резкое снижение расхода топлива для автомобильных двигателей и многих отраслей промышленности из-за масштабной экологической угрозы привели к падению цен и прекращению гегемонии ОПЕК.

Глобальный экономический кризис 2008 года на некоторое время снизил цены, но в апреле 2011 года Brent достигла нового максимума в 126,9 доллара. Фундаментальные изменения начались в конце лета 2014 года, когда цены на нефть начали неуклонно падать. После решения стран ОПЕК не понижать квоты на добычу нефти 27 ноября 2014 года цена на черное золото впервые за 4 года упала ниже порога в 70 долларов/бар.

Стоит отметить, что в 2013 году через Ормузский и Баб-эль-Мандебский проливы ежедневно доставлялось 17 миллионов и 3,8

миллиона баррелей нефти. Ормузский пролив, расположенный между Оманом и Ираном, который соединяет Персидский залив и Аравийское море, является крупнейшим в мире местом транспортировки нефти. В Малаккском проливе, который следует за ним, ежедневно проходит 15,2 миллиона баррелей. В Персидском заливе и Красном море есть 4 порта, которые входят в первую сотню портов мира по грузообороту: Альджубайль (Саудовская Аравия), Джидда (Саудовская Аравия), Бендер-Аббас (Иран), Дубай (Объединенные Арабские Эмираты) [10, с. 32].

Эти факторы объясняют важнейшую стратегическую роль региона для мировой экономики. Любой конфликт на Ближнем Востоке или политическая напряженность могут оказать существенное влияние на мировой рынок нефти. Основная часть экспорта нефти в регионе приходится на страны Азии и Океании. Только через Ормузский пролив 85% нефти поступает на азиатские рынки, где основными импортерами нефти являются Китай, Индия, Япония и Южная Корея. Китай ежедневно импортирует более 5,6 млн баррелей, только США превышают его (7,7 млн баррелей). Именно данные страны являются основными покупателями арабской нефти. В частности, 60% экспорта нефти из Омана приходится на Китай, он также импортирует большую часть иранской нефти, которая не поставляется в Северную Америку из-за санкций. В целом потребности азиатских стран, среди которых наиболее динамично развивающаяся экономика мира, в углеводородах в основном удовлетворяются странами Персидского залива. Они также составляют большую часть импорта нефти из ближневосточных государств [11, с. 520].

Среди значительных противоречий выделяется основные 3 категории, на которых мы остановимся подробнее: территориальные вопросы; разногласия по финансовым, торговым и таможенным отношениям; региональные и международные проблемы.

В 2004 г. Бахрейн и в 2008 г. Оман значительно подорвали доверие Саудовской Аравии к ним. Вышеупомянутыми государствами

было подписано одностороннее соглашение по созданию зон свободной торговли с США. Саудовская Аравия считает подписание этого договора незаконным в связи с тем, что, согласно «экономическому соглашению» (2001г.), подписанному странами «арабской шестерки», установлен единый импортный сбор, унифицированы таможенные и регистрационные процедуры и нет таможенных пошлин на все товары, ввозимые на территорию стран-членов ССАГПЗ. Объясняя свое негативное отношение к этому, Саудовская Аравия приостановила предоставление Манаме ежегодной финансовой помощи, также были введены жесткие ограничения на импорт товаров из Бахрейна. Позиция КСА (Королевство Саудовская Аравия) является законной: подписание соглашений с США о зонах свободной торговли не отвечает экономическим интересам стран Содружества, поскольку США составляют 10% от общего импорта, в то время как ЕС и Китаем обеспечивается 70% всего импорта из Персидского залива.

Эскалация конфликта между США и Ираном в 2020 г., которая вызвана убийством иранского генерала в Багдаде, может затронуть весь регион Персидского залива. Но сначала это коснется Ирака. Смерть Касема Сулеймани может привести к быстрой военной эскалации. Сулеймани являлся не только основным стратегом в агрессивной политике Тегерана на Ближнем Востоке, особенно в Сирии или Ираке. В сущности, он был лицом политики Ирана в данном регионе. Поэтому его смерть воспринимается иранской стороной как потеря лица и объявление Вашингтоном войны. Нет сомнений в том, что реакция Ирана последует. Наиболее вероятным шагом Тегерана могут являться действия по эскалации ситуации в Ираке. Дестабилизировать политическую ситуацию в этой стране, где образовался вакуум власти в результате нескольких месяцев антиправительственных протестов и отставки премьер-министра Аделя Абдель Махди, не составит труда [12].

Пример конфликта между Катаром и пятью другими монархиями Персидского залива, возглавляемого Саудовской Аравией в

июне 2017 года, прекрасно иллюстрирует раздробленность арабского мира. Эр-Рияд, стремящийся установить свое господствующее положение в регионе Персидского залива, не удовлетворен независимой внешней политикой Дохи. Недовольство Саудовской Аравии стало открытым после назначения на первые роли в политическом плане принца Мохаммеда ибн Салмана Аль-Сауда.

Но саудовско-катарские противоречия имеют не только политический, но и религиозный контекст, где достичь компромисса, как показывает исторический опыт, гораздо труднее. В Катаре и Саудовской Аравии ваххабизм занимает доминирующее положение в конфессиональной сфере - одно из течений политического исламизма [13, с.105].

Ситуация осложняется тем, что в Катаре находится крупная военная база и штаб Центрального командования США. Стоит также отметить, что решение разорвать отношения с Катаром монархиями Персидского залива было принято вскоре после визита Дональда Трампа в Эр-Рияд в мае 2017 года.

При этом необходимо обратить внимание на позицию Турции, для которой Катар стал одним из значимых «входов» в арабский мир. Здесь обосновались Юсуф аль-Кардави и штаб-квартира созданного им Всемирного союза мусульманских ученых, который продвигает статус лидера исламского мира в Турции. Здесь находится военная база Турции.

Одним из результатов попыток изоляции Катара стал глубокий кризис в совете сотрудничества арабских стран Персидского залива. Об этом свидетельствует, в частности, тот факт, что только два государства-члена - сам Кувейт и Катар - приняли участие в саммите этой организации, который состоялся в Кувейте в 2017 году.

Рассматриваемый случай наглядно показывает, что непреодолимые противоречия и конфликты могут формироваться не только между шиитами и суннитами, но и внутри суннизма. Большая часть исследователей, описывающих процесс фрагментации арабского мира, сегодня указывают на центробеж-

ные и разрушительные тенденции в регионе [14, с.52].

В настоящее время раздробленность арабского мира на Ближнем Востоке противоречива, стохастична и разнонаправлена, в ходе которой можно наблюдать отдельные попытки интеграции. Во-первых, стремление к интеграции исходит от Саудовской Аравии, которая претендует на создание «ближневосточного стратегического альянса». Во-вторых, попытка интеграции арабских стран в более широкие рамки исламского мира исходит от Турции, которая претендует стать центром ислама на Ближнем Востоке. Обе попытки пока не увенчались успехом.

В настоящее время существует ряд социально-экономических, политических, конфессиональных и социокультурных факторов, препятствующих единству арабского мира и политической стабильности на всем Большом Ближнем Востоке. Вызывает сожаление тот факт, что консолидация арабского мира становится все более проблематичной из-за сложной внешнеполитической ситуации и внутренних политических трудностей, с которыми сталкиваются народы региона [15, с.75].

Учитывая характер экономики стран Персидского залива, которые по-прежнему зависят от доходов от нефти, любые бюджетные ограничения приведут к снижению экономической активности и замедлению экономического роста.

«Economics» понизила свои оценки роста Саудовской Аравии в 2019 г., было отмечено, что прогнозируемое некоторыми экспертами восстановление экономики маловероятно [13].

Замедление роста может быть связано с ситуацией в нефтяном секторе. Добыча нефти упала ниже 10 миллионов баррелей в день во втором квартале 2019 г. на фоне снижения мирового спроса и согласованных ограничений на добычу между Россией и Саудовской Аравией и другими странами. Некоторые даже называют это новой «холодной войной» между Востоком и Западом. Во время президентства Д. Трампа разногласия между США и Китаем усилились, и это отразилось на по-

литике поведения этих стран в государствах Персидского залива.

Заключение/выводы.

В условиях нынешней конъюнктуры рынка приоритетная цель стран Персидского залива – сохранение своей доли рынка. Они не только активно демпингуют сделки против остальных стран-экспортеров, но и между собой, а также ведут ожесточенную борьбу за рынки сбыта. При условии снятия санкций Иран уже через полгода сможет поставлять 3,6 млн баррелей ежедневно, что на 0,8 млн больше текущего показателя. Это еще больше обострит ценовую войну. И хотя сейчас на динамику цен на нефть больше влияния оказывают импортеры, а не экспортеры, страны Залива в

немалой мере определяют условия борьбы на рынке черного золота.

Торговые отношения с США стран Персидского залива в основном сконцентрированы на торговле нефтью. При этом основные проблемы, с которыми сталкивается США в этом регионе представлены противоборством с Европой в плане господства присутствия в регионе, продолжающимися военными конфликтами и вмешательством США во внутреннюю политику стран региона. При этом государства Персидского залива проявляют интерес в торговом сотрудничестве с США, однако это усложняют процессы внутреннего сотрудничества и противоречий стран Персидского залива.

Список литературы

1. Костюнина Г.М., Ломакин Н.Н. Эволюция экономической интеграции в рамках Совета сотрудничества арабских государств Персидского залива // *Мировая экономика*. - URL: [http://www.rfej.ru/rvv/id/10043B72B/\\$file/87-102.pdf](http://www.rfej.ru/rvv/id/10043B72B/$file/87-102.pdf) (Дата обращения: 21.01.2020)
2. Fahad M. The origins of Saudi-American relations: From recognition to diplomatic representation. Washington, 2009. – 255 p.
3. Родригес А.М., Киселев К.А., Закаурцева Т.А., Белоусова К.А. Актуальные проблемы социально-политического и этно-конфессионального развития Запада и Востока. Москва, 1997. – 410 с.
4. Фурсенко А.А. Нефтяные войны (конец XIX - начало XX в.). Ленинград, 1985. – 296 с.
5. Колобов О.А. Ближневосточная политика великих держав и арабо-израильский конфликт. Т. I. Закономерности и особенности (часть первая). Нижний Новгород, 2008. – 360 с.
6. Abdmoulah W. Arab Trade Integration: Evidence from Zero-Inflated Negative Binominal Model// *Journal of Economic Cooperation and Development*, 2011.- 25 p.
7. Integrating, Not Integrated. A Scorecard of GCC Economic Integration. -Booz&Co, 2012.- 23 p.
8. Shinji T. Establishing Monetary Union in the Gulf Cooperation Council: What Lessons for Regional Cooperation? -ADBI Working Paper Series. -2012. -№390. October. – 20 p.
9. Шкваря Л.В., Кравцов А.А. Экономическая интеграция в ССАПЗ: наличие или отсутствие? - Москва: Экон-Информ, 2012. - 262 с.
10. Zabra R. Babar. Free Mobility within the Gulf Cooperation Council. 2012.- 32p.
11. Косов Ю.В. Мировая политика и международные отношения. - СПб.: Питер, 2012. – 520 с.
12. КерстенКнипп, Юлия Виденхёфер. Чем обернется конфликт США и Ирана на Ближнем Востоке. - URL: <https://www.dw.com/ru/чем-обернется-конфликт-сша-и-ирана-на-ближнем-востоке/a-51882624>. (Дата обращения: 21.01.2020)
13. Ханалиев Н.У. Современные вызовы и конфликты на Ближнем Востоке: процесс фрагментации арабского мира//*Вестник Московского государственного областного университета*. – 2019. - №3. – 105 с.
14. Бирюков Е. Взаимоотношения Саудовской Аравии и Ирана в сфере безопасности // *Россия и мусульманский мир*. – 2017. - № 4. – 52 с.
15. Василенко И. А. Роль символического капитала культуры в информационном обществе // *Власть*. - 2017. - № 7. – 75 с.
16. ОПЕК сохранила оценку роста спроса на нефть в мире в 2018 и 2019 годах. -URL: <https://www.vestifinance.ru/articles/113273>. (Дата обращения: 21.01.2020)

References

1. Kostyunina G.M., Lomakin N.N. Evolyuciya ekonomicheskoy integracii v ramkah Soveta sotrudnichestva arabskih gosudarstv Persidskogo zaliva [Evolution of economic integration within the framework of the cooperation Council of the Arab States of the Persian Gulf], World economy, Available at: [http://www.rfej.ru/rvv/id/10043B72B/\\$file/87-102.pdf](http://www.rfej.ru/rvv/id/10043B72B/$file/87-102.pdf) (Accessed: 21.04.2020)
2. Fahad M. The origins of Saudi-American relations: From recognition to diplomatic representation. (Washington, 2009, 255p.).
3. Rodriguez A.M., Kiselev K. A., Zakaurtseva T. A., Belousova K. A. Aktual'nye problemy social'no-politicheskogo i etno-konfessional'nogo razvitiya Zapada i Vostoka [Actual problems of socio-political and ethno-confessional development of the West and the East] (Moscow, 1997, 410 p.).
4. Fursenko A. A. Neftyanye vojny (konec XIX - nachalo XX v.) [Oil wars (late XIX - early XX centuries)] (Leningrad, 1985, 296p.).
5. Kolobov O.A. Blizhnevostochnaya politika velikih derzhav i arabo-izrail'skij konflikt [Middle East policy of the great powers and the Arab-Israeli conflict], T. I. Zakonomernosti i osobennosti (chast' pervaya) [T. I. Regularities and features (part one)] (Nizhny Novgorod, 2008, 360 p.).
6. Abdmoulah W. Arab Trade Integration: Evidence from Zero-Inflated Negative Binominal Model, Journal of Economic Cooperation and Development, 2011. P.25.
7. Integrating, Not Integrated. A Scorecard of GCC Economic Integration. (Booz&Co, 2012, 23p.).
8. Shinji T. Establishing Monetary Union in the Gulf Cooperation Council: What Lessons for Regional Cooperation? ADBI Working Paper Series #390 October 2012. P.20.
9. Shkvarya L.V., Kravtsov A.A. Ekonomicheskaya integraciya v SSAGPZ: nalichie ili otsutstvie? [Economic integration in the GCC: presence or absence?], (Ekon-Inform, Moscow, 2012, 262p.).
10. Zabra R. Babar. Free Mobility within the Gulf Cooperation Council. 2012. 32p.
11. Kosov YU.V. Mirovaya politika i mezhdunarodnye otnosheniya [Kosov Yu. V. World politics and international relations], St. Petersburg: Piter, 2012. – P. 520.
12. Kersten Knipp, YUliya Videnhyofer. Chem obernetsya konflikt SSHA i Irana na Blizhnem Vostoke [How will the conflict between the US and Iran turn out in the middle East], - Available at: <https://www.dw.com/ru/chem-obernetsya-konflikt-ssha-i-irana-na-blizhnem-vostoke/a-51882624> (Accessed: 21.01.2020)
13. Khanaliev N. U. Sovremennye vyzovy i konflikty na Blizhnem Vostoke: process fragmentacii arabskogo mira [Modern challenges and conflicts in the middle East: the process of fragmentation of the Arab world], Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta [Bulletin of the Moscow state regional University]. 2019. Vol. 3. P.105.
14. Biryukov E. Vzaimootnosheniya Saudovskoj Aravii i Irana v sfere bezopasnosti [Biryukov E. Security relations between Saudi Arabia and Iran], Rossiya i musul'manskij mir [Russia and the Muslim world]. 2017. Vol. 4. P. 52.
15. Vasilenko I. A. Rol' simvolicheskogo kapitala kul'tury v informacionnom obshchestve [Vasilenko I. A. the role of symbolic capital of culture in the information society], Vlast' 2017. – Vol. 7. P.75.
16. OPEK sohranila ocenku rosta sprosa na nef' v mire v 2018 i 2019 godah [OPEC maintained its estimate of global oil demand growth in 2018 and 2019], - Available at: <https://www.vestifinance.ru/articles/113273>. (Accessed: 21.01.2020)

Н.К. Байбусинова, З.С. Ильясова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Парсы шығанағы елдерінің АҚШ-пен сауда қатынастары

Аңдатпа. Мақалада Парсы шығанағы елдерінің АҚШ-пен әскери қақтығыстармен күрделене түскен және ірі державалардың әсерінен туындаған сауда-экономикалық күрделі құрылымықарастырылады. Бұл мақаланы жазудың негізгі мақсаты Парсы шығанағы елдерінің АҚШ-пен сауда қарым-қатынастарының тарихы мен ерекшеліктерін ашу болып табылады. Зерттеу барысында Парсы шығанағы елдерінің даму фактілерін тарихи талдау және салыстыру-салғастыру әдістері қолданылған. АҚШ-тың ішкі саясатқа араласуы мен Ирандағы соңғы шиеленістер Парсы шығанағы елдерінің сауда-саттық қатынастары-

на тікелей әсер ететіндікпен осы аймақта жаңа әскери қақтығыстарға әкеліп соғуы мүмкін. Осыған орай, аймақтағы сауда көрсеткіштерінің төмендеуіне себеп болатын соғысты болдырмау үшін саяси диалогқа жүгіну қажеттілігі туындайды. Зерттеу нәтижесінде Парсы шығанағы елдерінің АҚШ-пен байланыстардың негізгі аспектілері мен тарихи даму барысындағы қиындықтары көрсетілді.

Түйін сөздер: Парсы шығанағы, АҚШ, сауда қарым-қатынасы, интеграция, «Арабиялық алтылық», әскери қақтығыс, мұнай.

N.K. Baibussinova, Z.S. Ilyassova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Trade relations of Gulf countries with the United States

Abstract. The article examines the complex structure of trade and economic relations between the Gulf States and the United States, complicated by military conflicts and affected by the influence of superpowers. The main purpose of this article is to reveal the history of the Gulf countries' trade relations with the United States. The research methods included systematization, comparison, comparison, and historical analysis of the facts of the development of the Persian Gulf countries. The situation in the development of trade relations between the Gulf States is also conditioned by the US intervention and recent events in Iran, which may again lead to an escalation of the military conflict and stagnation of trade relations. In view of this, it is necessary to use a political dialogue that does not allow for war, which can result in a decrease in trade indicators in the region. As a result of the study, it was possible to determine the main aspects of cooperation between the Gulf States and the United States, in terms of emerging problems and the complexity of mutual historical development.

Keywords: the Persian Gulf, the United States, trade relations, integration, the Arab six, military conflict, oil.

Сведения об авторах:

Байбусинова Н.К. – основной автор, магистрант 2 курса, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, ул. Сатпаева, 2, Нур-Султан, Казахстан.

Ильясова З.С. – кандидат исторических наук, и.о. профессора кафедры востоковедения, ул. Сатпаева, 2, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан.

Baibussinova N.K. – the main author, 2nd year Master's degree student, L.N. Gumilyov ENU, Satpayev str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Ilyassova Z.S. – Assoc. Prof. Dr., Department of Oriental Studies, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

М. Қашқаридің «Дивани лұғат-ит түрк» еңбегіндегі түркі ойындары және олардың түркі халықтарының мәдениетіндегі орны

Аңдатпа. М. Қашқаридың «Дивани лұғат-ит-түрік» еңбегі орта ғасыр түркілерінің аса бай мәдени мұрасы мен тілін терең ашып көрсететін құнды мәтін болып есептеледі. Ал ойын – түркі халықтары мәдениетінің, діни және шынайы өмірінің жарқын көрінісі. Мақала М. Қашқаридың «Дивани лұғат-ит-түрік» еңбегіндегі түркі ойындарын талдауға бағытталған. Мақала авторы тарихи-мәдени материалдар мен ескерткіш мәтіні негізінде орта ғасыр дәуірінде кеңінен танымал болған және қазіргі түркі халықтарының ойындарымен сабақтастық орнатқан ат ойындары мен балалар ойындарын тыңғылықты зерттейді. Автор ат ойындары мен балалар ойындарының негізгі құрылымдық компоненттерін түрлі тілдік бірліктер арқылы ашып көрсетеді, ескерткіште ұшырасатын ойындарға тілдік және тарихи-мәдени талдаулар жүргізеді. Мұндай ойындардың санатынан шөген, жамбы ату, ат жарыс, асық ату, жаңғақ ойыны, тығылыспақ, мүйіз секілді ойындар көрінеді. Соңғы балалар ойыны өз дәуіріне ғана тән ескерткіштің мәдени дефинициясы болып табылады.

Түйін сөздер: М. Қашқари, «Дивани лұғат-ит-түрік», ойын, шөген, жамбы ату, ат жарыс, балалар ойындары: асық ату, жаңғақ ойыны, тығылыспақ, мүйіз ойыны.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2020-132-3-20-30-35>

XI ғасырдағы түркі халықтарының көне мұрасынан ойындар туралы деректерді көптеп кездестіруге болады. Байырғы түркілердің ойнаған ойындарын білу арқылы түркілердің мәдениеті туралы терең пікір қалыптастыруға мүмкіндік туады. Осы арада түркілер өз мәдениетін қаншалықты сақтай алғанын да біле аламыз. Бұл туралы көптеген еңбектер жазылып та жатыр. Осы еңбектердің ең негізгісі, әрі түркі тарихының мәдениеті жағынан маңызы жоғарысы – XI ғасырдағы түркі әлемінің тарихын, фольклорын осы күнге алып келген М. Қашқаридың «Дивани лұғат-ит-түрік» еңбегі.

М. Қашқаридың сөздігі біздің заманымызға жалғыз ғана қолжазба түрінде жетті, қазіргі таңда бұл қолжазба Түркия Республикасының

Істамбұл қаласындағы Миллет Генель кітапханасында сақтаулы тұр [1, 13 б.].

М. Қашқаридың өмірі жайында бізге жеткен мәліметтер тым аз. Тек «Дивани лұғат-ит-түрік» еңбегіндегі мәліметтерге сүйене отырып, Қашқардағы ақсүйектер әулетінен шыққаны, тілге шешен, найза лақтырғанда асқан мерген, сондай-ақ білімпаз болып тәрбиеленгенін көреміз.

«Дивани лұғат-ит-түрік» ескерткішінде көптеген ойындар түрі кездеседі, олар: атқа байланысты ойындар, балалар ойындары, адамның физикалық күшіне байланысты ойындар және т.б.

Ескерткіште кездесетін атқа байланысты ойындар түрі мынадай: шөген, жамбы ату, ат жарыс, т.б. Сол ойындарға нақты тоқталып

кететін болсақ, мысалы: атқа байланысты ойынның түрі – шөген ойыны. Бұл ойын топтасып ойнайтын ойын.

Ескерткіште шөген ойынына байланысты ұғымдар берілген: ойыншылар (адамдар), аттар, ойында қолданылатын құралдар. Ең бірінші ойынға қатысты адамдар (ойыншылар) «атғар» деп аталған: «Ул мани атғарди - ол біреуге ат үстіне отыруға көмектесті» [1, 237 б.].

«Атғар» сөзінің ескерткіште бірнеше формалары бар: «атғарур», «атғармақ». «Атғарур» сөзіндегі – ур –аффиксы тарихи формаға жатады да [2, 229б.], келер шақ мағынасын білдіреді, бірақ қазіргі түркі тілдерінде қолданылмайды. «Атғармақ» сөзіндегі – мақ – аффиксы келер шақты білдіреді және қазіргі түркі тілдерінде қолданылады.

Ескерткіште шөген ойынында ең маңызды ұғым атқа байланысты көрсетіледі. Ойынға қатысатын ат жан-жақты сипатталады: аттың физикалық жай-күйі, аттың ойыншыға бағытталған іс-әрекеті: «аргур (аргурур, аргурмақ) - атын арыту, болдыру мағынасында: Ул атин аргурди - ол атын арытты» [1, 238 б.]. Қашқаридің соңғы фрагменті ауыр ойын кезінде аттың шаршағанын көрсетеді.

Сонымен қатар, ескерткіште шөген ойынын ойнайтын құралдар да жақсы сипатталған: «жукан – шөген ойыны үшін имек таяқ» [1, 379 б.]; «актур (оның формалары актурур, актурмақ) - бүгү дегенді білдіреді: Ул жукан актурди - ол имек таяқты бүгуге бұйрық берді (атты шөген ойыны үшін)» [1, 236 б.].

Сондай-ақ, шөген ойынын ойнайтын орны сипатталған: «тасал – шөген ойыны үшін орнатылған алаң, шекара» [1, 372 б.] Осылайша шөген ойынын бейнелейтін сөздердің семантикалық өрісі жасалады: ат, актур, атғар, аргур; тасал, жукан.

Сонымен, шөген ойыны – батылдық пен ептіліктен басқа, ерде мығым отыруды, допты дәлдеп ұруды қажет етеді. Ойыншылар бірін-бірі қалтқысыз түсінуі керек. Қатысушы ойын техникасын жете меңгеруі тиіс. Қазіргі таңда

шөген ойынының ережелері сол күйінде сақталған.

Келесі атқа байланысты ойынның түрі – жамбы ату. Тарихи деректер бойынша ойын үлкен ас пен тойда, жиындарда өткізіледі. Жамбы атуда мергендердің өнері мен бағы сыналады [3, 167 б.].

Жамбы ату ойынында шабандоз былай сипатталады: садақатуды жақсы меңгерген, ат үстінде өзін еркін ұстайтын адам, мысалы: «атум, атум ар – жақсы ата білетін мерген адам» [1, 107 б.] немесе «атишган, ул манник бирла ук атишган ул – мергендігімен сайысқа түсетін адам» [1, 183 б.]. Сонымен қатар, ескерткіште ойынға қатысатын басқа да шабандоздар туралы айтылған: «атиш (оның формалары атишур, атишмақ) атудан, мергендіктен жарысу. Ул манник ук атишди-ол менімен мергендіктен жарысты» [1, 202 б.]. Сонымен, ескерткіште жамбы ату – шауып келе жатқан аттың үстінен нысананы дәл көздеп, атып түсіру, жігіттерді шабандоздыққа, мергендікке үйрететін түркілердің ойыны.

Қазіргі кезде жамбы ату ойыны көптеген халықтарда кездеседі, мысалы: буряттарда, грузиндерде (кабахи), қырғыздарда (жамбы атмай) және тағы басқа халықтарда [4, 114 б.]. Қазіргі таңда жамбы ату ойынының ережелері сол күйінде сақталған, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келуде.

Атқа байланысты ойынның тағы бір түрі – ат жарыс (бәйге). Ат жарысы көнеден келе жатқан ойын түрі. Көшпелі ортадағы үлкен жиын, ас, тойларда өткізілетін ат ойынының негізгі түрі.

М. Қашқаридың еңбегінде бұл жарысқа толық анықтама берілген. Еңбекте ол ат жарысына ең жүйрік, ең жылдам аттардың таңдалғанын көрсетеді: «аркун – ат, жабайы айғыр мен қолға үйретілген биеден туған. Ат жарыстағы ең жылдам ат» [1, 137 б.]. Сонымен қатар атқа ғана көңіл аударған жоқ, оған қатысатын шабандозға да қатты көңіл бөлінген, ат жарысына қатысқан адамның күшіне, табандылығына, ат үстінде өзін еркін ұстауына көңіл аударған, еңбекте: «узитган бу ар ул атин узитган – ат үстіндегі адам, бәрінен озып келе жатқан» деп көрсетілген [1, 181 б.]. Ескерткіште

шабандоздардың қарсыластарына да анықтама берілген: Ул манник бирла ат узушдй (оның формалары узушур, узушмак) ол менімен ат жарысынан жарысты. Ул ат йаришти - ол атты жарысуға жіберді» [1, 206 б.]. Шабандоздардың бапкерлері (атбегі, атпаз) де болған, ол бәйге атын тани білетін, оны жарату мен баптаудың қыр-сырын жетік білетін маман [5, 260 б.], бапкер шабандоздың да жағдайын жасайды: «узуш - жарысу, ат үстінде жүруге көмектесу» [1, 206 б.].

Сонымен бәйгеге ең мықты, жүйрік аттар таңдалады. Шабандоздар да күшті, епті, қажырлы, жылдам, ұйымшыл болуы тиіс. Түрлі тарихи кезеңдерден өткен бұл ойындар осылайша атадан – балаға, үлкеннен – кішіге мұра болып жалғасып отыр. Ел мен жердің қорғаушысы батырлықтың бастауы болған дәстүрлі ойындары жылқы малымен байланысты болғанын көрсетеді. Жалпы атқа байланысты ойындар түркі халықтарының, қазақ халқының наным-сенімін, рухани байлығын, дене тәрбиесін машықтап көрсетеді. Жаһандану заманында бұл ойындар кеңінен насихатталса, дәріптелсе қазақтың әрбір азаматынан талап етілетін мақсаттылықты, табандылықты, төзімділікті, көшбасшылықты қалыптастыратыны сөзсіз. Мұндай қасиетке түркі халқы адамды бала кезінен баули бастаған.

Сондай-ақ, түркі халықтары бала тәрбиесіне үлкен мән берген. Елдің, халықтың болашағы бала тәрбиесін өте маңызды екенін түсіне отыра, балаға жан-жақты рухани жандүниесі таза болсын деп адамдыққа үйреткен. Жалпы баланың өмірге қадам басардағы алғашқы қимыл әрекеті ойын арқылы басталады. Ойын баланың негізгі іс-әрекетінің бір көрінісі болып табылады. Ойын – баланы ептілікке, ұтқырлыққа, ой жүйріктігіне, болашақ тұрмысқа баулиды. Қазақ халқының ағартушысы, ақыны А. Құнанбаев: «Ойын ойнап ән салмай, өсер бала болама?» деп айтқандай ойын бала өмірінде ерекше орын алады.

«Диуани лұғат-ат-түрік» ескерткішіндегі айтылған балалар ойындарына тоқталып кететін болсақ, олар: асық ату, жаңғақ ойыны, қара күн, мүйіз, көшірме ойыны.

Асық ату – көшпелілер мәдениетінің ажырамас бөлігі. Асық ойынының бала тәрбиесіндегі рөлі зор. Баланы ептілікке, мергендікке, ұқыптылыққа, санауға тәрбиелейтіндігін көптеген зерттеушілер өз тақырыптарына арқау еткен. Асық – төрт-түлік мал мен қоңыр аңның санының (артқы аяғының) орта тұсындағы асық жілік пен жіліншік арасындағы буынның қозғалысын реттеп тұратын сүйек. Бүгінгі таңда өте танымал асық ойыны Түркі мемлекеттерінде әсіресе, Қазақстанда, Қырғызстанда, Әзірбайжанда өте танымал, дәстүрлі ойындардың бірі.

Н. Ахметов пен Қ. Мамырқұловтың пікірінше, асық ойынын 3-4 жастағы баладан қарияға дейін ойнай алады, және жас, не жыныс айырмашылығына қарамай бір ойынға қатыса береді [6, 3 б.].

Ойын үрдісінде асықтың әр жағының өзіндік мәні мен маңызы бар. Асықтың үйірілгенде табаны жерге тиіп, тұрық түсуі – алшы, асықтың үйірілгенде табаны үстіне қарап, тұрық түсуі – тәйке, асықтың үйірілгенде дөңес жағы үстіне қарап, етпетінен жатық түсуі – бүт (бүт), асықтың иірілгенде шұңқыр жағы үстіне қарап, жатық түсуі – шіге (шік) деп аталады [6, 39 б.]. Сондай-ақ, асықтың жілікпен ұстасып тұрған қобылы қырын омп (оңқы), ал толарсақ пен топай сүйектермен байланысып тұрған доғал басы шомпа (шоңқы) делінеді. Асықтың бүйірлеп жартылай жантайып түскен түрін қынжы немесе жантай деп атайды [4, 229 б.]. «Диуани лұғат-ат-түрікте» асық ойын тұрғысында кездесетіні атуының бірнеше варианты бар. Мысалы: «бүк – ойын кезінде, етпетінен жатық түсуі. Оны жік бүк деп атайды [1, 145 б.].

Келесі жаңғақ ойыны – еңбекте екі ақ жерде айтылғанына қарамастан, қалай ойналғаны туралы нақты дерекалуға болады. Еңбекте жаңғақ ойынын шұңқыр қазып ойнағаны туралы және бұл шұңқырға балалар жаңғақты дүп етіп лақтырып ойнағаны сипатталады: «атиж – миздат: балалар ойын кезінде жаңғақты дүп етіп сүйейтін шұңқыр» [1, 89 б.], сонымен қатар «атиж» сөзінің туынды сөзі де ескерткіште жазылған және мағынасы

көрсетіледі: «атижлик – жаңғақ ойыны үшін арналған қазылатын шұңқырлардың жері» [1, 178 б.].

«Диуани лұғат-ат-түрікте» айтылып кеткен жаңғақ ойыны Осман дәуірімен сабақтасады. Осман дәуірінде жаңғақты (жаңғақтарды) шұңқырға қойып, ойнағандығы туралы айтылады. Төменде айтылатын шумақта шұңқырға жаңғақ лақтырып, кімнің бір лақтырғанда бірден үш жаңғағы сол шұңқырға түсетін болса, сол жеңгенін айтады.

Шұңқырға лақтырған жаңғақтардың кімнің үш данасы түссе, сол жеңіске жетті (өлең шумақтары Осман тілінде біраз түсініксіздеу, аударма шамалап жасалды). Сонымен қатар «жаңғақ» ойынын Анадолының Синоп деген елді мекенінде көп кездестіреміз. Бұл ойындарды ойнау әртістік пен өнерді талап етеді. Бұл ойындар «тенкеш» (тепкіш), «ашық» (асық), «чуку» (шұқыр) деген атпен танымал [7, 131 б.]. Жоғарыда негізінде «жаңғақ» ойынымен сыңарлас саналатын «асық ату» ойыны туралы сөз қозғаған болатынбыз.

Бүгінгі таңда өзге түркі халықтарында, атап айтқанда қазақ, қырғыз, өзбек, ұйғыр, қарақалпақ, т.б. халықтарда аз да болса, әсіресе, 10-15 жас аралығындағы балалар мереке кезінде екі-екіден, үш-үштен тіпті бес-бестен бөлініп осы «жаңғақ» ойынын ойнайды. Бұл ойын ашық алаңда ойналады.

Келесі қарастыратын ойын түрі – қаракүн. Ескерткіште бұл ойын бір жерде кездеседі: «карагуни – балалардың кешкітұрым ойнайтын ойыны» [1, 925 б.]. Қазіргі таңда бұл ойын балалардың сүйіп ойнайтын ойындарының бірі – «тығылыспақ» ойынымен ұқсас келеді. Бұл ойында ойыншылар саны шектеусіз. Балалар тығылады, бір ойыншы іздейді. Ойынды қазіргі таңда мектепте де, аулада да түркі және басқа елдерде ойнайды.

Көшірме ойынына келетін болсақ, ескерткіште бірақ жерде кездеседі және қалай ойнағанына анықтама берілген: «кужурма уйун – көшірме ойын, бұл ойынның танымал аты «он төрт», бұл ойында жерге бекініске ұқсас төртбұрыш сызылады және он есік жасалады, жаңғақ немесе соған ұқсас домалақ заттармен ойналатын» [1, 453 б.] ойын түрі.

Бұл ойын түрі қазіргі уақыттағы бестас, асық ойынымен ұқсас келеді.

Тағы бір ойынның түрі – мүйіз ойыны: мүйіз – жануарлардың мүйіздеріне қатысты айтылады. Бұл тарихи ойын, тек қана сол заманда кездесетініне күмән. Ескерткіште ойынға толық сипаттама берілген. «Мүйіз-мүйіз – балалар ойынының атауы. Бұл ойында, балалар өзен жағасын жағалай тізе бүгіп отырып, екі сандарының арасын суланған және сусылдақ құммен толтырады. Одан кейін құмды ұрып араларын біреуі мүйіз-мүйіз деп айғайлайды және балалар оған «не мүйіз» деп сұрайды, яғни бұл сөз қай мүйіз дегенді білдіреді. Сұралған бала мүйізі бар жануарларды тізбектеп айта бастайды. Балалар болса, оны қайталайды. Бала мүйізі бар жануарларды айтып жатқанда арасында мүйізі жоқ түйе, есек сияқты жануарлардың аты аталады. Араларында осы жануарлардың атын атаған балаларды суға лақтырады» [1, 1011 б.].

М. Қашқари балалардың тарихи ойынының нақты ұғымдарына, қатысушыларына, іс-әрекеттеріне қарай бөліп көрсетеді. Бұл ойын, ең біріншіден, көшпенділердің өміріне қатысты екенін көрсетеді, өйткені мал-жануарлармен байланысты, сондықтан «мүйіз» деген сөз ең басты ұғым: бұл сиырдың, бұқаның, қойдың, ешкінің, қошқардың мүйіздері, яғни қара малды насихаттаған. Сонымен қатар, ойыншылар көрсетілген – ол балалар; ойнайтын орын – өзен жағасы; жердің түрі – құм, суланған құм; ойыншылардың іс-әрекеті: тізе бүгуі, сандарының арасын құммен толтыру, құмды ұруы, балалардың ағайшуы, бір біріне «не мүйіз» деген сұрақ қоюы, сұрақтың жауабын дұрыс не бұрыс атауы «мүйізі жоқ түйе, есек сияқты жануарлардың аты аталады».

«Мүйіз» ойыны арқылы тек балалар ойынын сипаттап қана қоймай, балалардың дүниетанымын, ой-өрісін дамытуға, көшпелілердің өмірлік қажеттілігі болып есептелетін жан-жануарлардың түрін тануға үйретеді. Бұл баланың бойында білім, ойлау қабілетімен пайымдай білуді, физикалық белсенділігін жетілдіретін «дала мектебі» іспеттес.

Қорыта келе, «Диуани лұғат-ат-түріктегі» байырғы түркілердің ойнаған ойындарын

зерттеп қарағанымызда, тек қана ойын атының ғана өзгерегені болмаса, қазіргі уақытқа дейін ойналып келген ойын түрлерін көріп, тани аламыз. Бүгінгі таңда ойналып жүрген ойын түрлерінің түп тамыры қазақ даласынан бастау алатындығы анық. Осы аса қымбат ескерткіштің арқасында мыңдаған

жылдар бұрын түркілердің ойнаған ойындарын білуіміз, сол дәуірдің өмір сүру салтын ұғып-үйренуге, сонымен қатар, сол дәуірмен жаңа бір көпір салуға мүмкіндік туғызады. Сонымен қатар, бұл еңбек бізге түркілердің өз мәдениетін сақтап, келер ұрпаққа өнеге ете алуымызды қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Махмуд ал-Кашгари. Диван Лугат ат-Турк / Перевод, предисловие и комментарии З.-А. М. Ауэзовой. Индексы составлены Р. Эрмерсом. – Алматы: Дайк-Пресс, 2005. – 1288 с.
2. Тенишев Э.Р., Дыбо А.В. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Пратюркский язык- основа. Картина мира пратюркского этноса по данным языка. – Москва: Наука, 2006. – 908 с.
3. Бастамитова А. Түркі халықтарының жылқыға байланысты дәстүрлі ойындары // Вестник ЕНУ им. Л.Н.Гумилева, серия Тюркология. – № 2(127). – 2019. – С. 165-172.
4. Тайжанов С. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы: Эверо, 2010. – 124 б.
5. Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі. – Алматы: DPS, 2011. – 1 том. – 738 б.
6. Ахметов Н., Мамырқұлов Қ. Қазақтың ұлттық ойыны асық ату әдістерін үйрену. – Тараз: Тараз университеті, 2017. – 55 б.
7. Kar A. Divanı Lugatı't-Türk'e Göre Çocuk Oyunları ve Günümüz Oyunlarına Etkisi // Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri. – Ankara, 2016. – Cilt 3. – S. 129-133.

References

1. Mahmud al-Kashgari. Divani Lugat at Turk [Mahmoud al-Kashgari. Diwan Lugat at-Turk]. Pervod, predislovie i komentarii Z.-A. M. Auezovoi [Translation, Foreword and comments by Z.-A. M. Auezova]. Indeksy sostavleny R. Ermersom [Indexes compiled By R. Ermers] (Daik-Press, Almaty, 2005).
2. Tenishev E.R., Dybo A.V. Sravnitelno-istoricheskaya grammatika tyurkskikh yazykov. Pratyurkski yazyk – osnova [Comparative-historical grammar of the Turkic languages. Paturski language – based], Kartina mira pratyurkskogo etnosa po dannym yazyka [Picture of the world precursors ethnic group according to the language] (Nauka, Moscow, 2006).
3. Bastamitova A. Tyrki halyktarynyn jylqygabailanysty dasturli oiynлары. [Horse traditional games of Turkic peoples] (L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 2019).
4. Tajjanov S. Qazaqtyn ultyq oiynлары [Kazakh national games] (Evero, Almaty, 2010).
5. Qazaqtyn etnografiyalıq kategoriyalar, ugymdar men ataularynyn dasturli juiesi. 1 tom. [The traditional system of Kazakh ethnographic categories, concepts and names] («DPS», Almaty, 2011).
6. Ahmetov N., Mamyrqulov Q. Qazaqtyn ultyq oiynu asyqatu adisterinuirenu. [Study of methods of asyq atu in the Kazakh national game] (Taraz University, Taraz, 2017).
7. Kar A. Divanı Lugat at-Turke Gore Shujuk Oiynлары ve Gunumuz Oiynларыna Etkisi. [According to DivanıLugatı't-Türk, children's games and their effects on today's games] (Ankara, 2016).

А.Т. Бастамитова

Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Тюркские игры в памятнике «Дивани лугат-ит Турк» М. Кашгари и их значимость в культуре тюркских народов

Аннотация. Памятник «Дивани Лугат ат-Турк» М.Кашгари является уникальным текстом, в котором раскрываются богатейшая культура и язык средневековых тюрков. Игра является важнейшей частью культуры, духовной и практической деятельности тюркских народов. Статья посвящена анализу

тюркских игр в «Дивани Лугат ат-Турк» М. Кашгари. Основываясь на историко-культурных материалах и тексте памятника, автор статьи исследует конные и детские игры, которые были популярны в средневековую эпоху и имеют преемственные связи с современными играми тюркских народов. Значимость статьи проявляется в том, что автор через различные языковые единицы выявляет основные структурные компоненты конных и детских игр, осуществляет языковой и историко-культурный анализ игр, запечатленных в памятнике. К таким играм относятся шоген (поло), жамбы ату (стрельба из лука), скачки, игры в асыки, игры в орешки, прятки, игры с рогами животных. Последняя детская игра является культурной дефиницией памятника, поскольку характерна только для того времени.

Ключевые слова: М.Кашгари, «Дивани Лугат ат-Турк», игра, поло, стрельба из лука, скачки, детские игры: ирив асыки, игры в орешки, прятки, игры с рогами животных.

A.T. Bastamitova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

**Turkic games in the monument «Diwani lugat-it Turk»
by M. Kashgari and their significance in the culture of the Turkic peoples**

Abstract: The monument «Diwani Lugat at-Turk» M. Kashgari is a unique text that reveals the rich culture and language of the medieval Turks. The game is an important part of the culture, spiritual and practical activities of the Turkic people. The article is devoted to the analysis of the and the text of the monument, the author of the article explores equestrian and children's games that were popular in the medieval era and have continuity with the modern games of the Turkic people.

The significance of the article is shown in the fact that for the author through various language units identifies the main structural components of equestrian and children's games, carries out language and historical and cultural analysis of games captured in the monument. These games include Shogen (Polo), zhambi ATU (archery), horse racing, games in asychki, games in nuts, hide and seek, games with animal horns. The last children's game is a cultural definition of the monument, as it is characteristic only for that time.

Keywords: M. Kashgari, «Diwani Lugat at-Turk», game, Polo, archery, horse racing, children's games: jump games, nut games, hide and seek, games with animal horns.

Сведения об авторе:

Бастамитова А.Т. – түркітану кафедрасының 6D021200 –«Түркітану» мамандығы бойынша 2 курс докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Bastamitova A.T. – 2nd year PhD student of the specialty 6D021200 - Turkology, Department of Turkology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., Nur-Sultan, Kazakhstan

The features of the modern language trilingual's policy in the Republic of Kazakhstan under conditions of modernization of public consciousness

Abstract. *The article analyzes the features of the modern language trilingual's policy in the Republic of Kazakhstan under conditions of modernization of public consciousness. The author studies cause and effect relationships of the occurrence of this phenomenon in the state, assesses the prospects for its development, identifies the difficulties faced by the Kazakhstan's society on the path to introducing trilingual's, and shows the current development priorities of the linguistic personality of the most developed countries of the world. Nowadays many difficulties arise in the way of ensuring a new language policy in Kazakhstan, caused by the fact that the Kazakh language lacks many scientific terms and concepts. Their use in the state has always been provided by the Russian language. At the same time, a number of scholars evaluate the transition to the Latin alphabet as a destructive phenomenon in language policy that can harm the Kazakh language and national culture. At the same time, experts offer acceptable options for solving emerging problems and contradictions, which, however, require a major change in the education system in the country.*

Keywords: *Kazakhstan, language politics, trilingual's, modernization, public consciousness, problems and solutions.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2020-132-3-20-36-43>

Introduction. In April 2017, the former President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev, in his article, set the task to implement the “advanced modernization of public consciousness” [1]. He emphasized that “in the new reality, the internal desire for renewal is a key principle of our development. It is necessary to change in order to survive”. At the same time, the fear of the head of state is caused by modernization, which involves “a transition from a national development model to a single, universal one”. In this regard, the emphasis on ensuring the country's competitiveness within the framework of preserving the national identity, language, cultural and genetic code, and ensuring the evolutionary development of the state has become fair. The main factors of

competitiveness were identified as “the need for mass and accelerated teaching of the English language”, which opens up the prospects for quickly borrowing “foreign experience, new technologies, a new economy”, as well as “a phased transition of the Kazakh language to the Latin alphabet”.

Purpose of research is to determine current priorities for the development of trilingualism in Kazakhstan on the basis of historically established features of the national language policy and current trends in global development.

Methodology of research is defined by a combination of general (description, content analysis, comparative, system analysis, and generalization) and special (historical, linguistic and cultural) methods. The complex

of these methods within the framework of an interdisciplinary approach made it possible to fully reveal the specifics of modern trilingualism in Kazakhstan and to analyze the features of its development in historical retrospective and in the modern conditions of globalization.

History of the problem lies as deep as the Latinized alphabet was officially used between 1929 and 1940. Then, according to the Law "On the translation of Kazakh writing from Latinized to a new alphabet based on Russian graphics", it was replaced by the Cyrillic alphabet. According to N.A. Nazarbayev, "it is obvious that the history of the change in the Kazakh language alphabet was determined mainly by specific political reasons".

The transition to the Cyrillic alphabet led to interethnic harmony and the rapid development of the republic within the USSR due to the development by the multinational people of Kazakhstan of a common language of communication. However, the following questions naturally arise: What can be the long-term consequences of the reverse transition of Kazakh writing to the Latin alphabet? Will this not affect the country's competitiveness, because the people scooped up and continue to actively master the knowledge of world culture mainly thanks to the Cyrillic alphabet, the Russian language? Will this reform lead to the distancing of the Kazakh and Russian languages, and then of local ethnic groups? Has the modern language and mentality of the Kazakh people, having absorbed Russian culture, not become more powerful? Is it possible, following the "evolutionary path of development", realizing the adopted state program of trilingualism (Kazakh, Russian, English), to increase the competitiveness of the nation and country in a less costly and less painful way for many generations?

Discussion. The factor of ensuring the competitiveness of any state is the aggregate intellectual potential, the culture of thinking of the subjects. At the same time, in order to avoid the repetition of historical errors, political decisions should be based, first of all, on modern achievements in the field of thinking culture. In this regard, the phenomenon of the

methodological culture of thinking and activity, the creation of which was laid back in the USSR, looks quite characteristic. Recently, this culture has been developing dynamically and gradually penetrating into all spheres of activity not only in Russia, but also in Kazakhstan. Every year it becomes more and more obvious that this is the most outstanding global achievement of the human mind. Nowadays a new profession has emerged; it is "methodologist", who is a specialist in the field of nonrandom construction of tools for thinking and activity, capable of supporting specialists in all other areas.

The recognized leader of the methodological movement O.S. Anisimov created a language for visualizing mental activity, methods for constructing systemically related subject professional paradigms [2; 5 p.]. Activity paradigms are very similar to engineering paradigms. They have a constructive, figurative-schematic view, functionally unambiguous and logically convincing character, respectively, belong to the category of objective criteria for analysis, evaluation, reconstruction and design of activity systems. Visualization provides "transparency", accessibility of public criticism, accountability and correct ability of all the coordination procedures put forward by concepts, strategies, projects, managerial and economic decisions. There is an opportunity to build constructive functional models of the activities and interactions of subjects of all spheres, to model the logical consequences of decisions and regulatory legal acts.

If we consider that it is the thinking of a person of any nationality that is the main source of all civilization problems, the created methodology takes on global, strategic significance. The created language of thought and activity is of national and general professional importance, since it has great potential for resolving all known social contradictions, ensuring functional cooperation and mutual development of heterogeneous societies, preserving the national cultural and spiritual codes of evolutionary development, and an effective means of creating a functional digital, competitive economy.

Nowadays Kazakhstan is forming a general professional, functional and instrumental

paradigm of “modernization of public consciousness”, transformation of declarative, quantitative paradigms of analytical, managerial, economic thinking into a qualitatively quantitative format [3; 12 p.]. The initial basis was the functional genetic code of the universe. Concepts, categories, concepts of activity are built in the form of schematic models according to the criteria of functional integrity, morality, object continuity, constructiveness, consistency, uniqueness, cost-effectiveness and pragmatism, in the sequence “function – form – formula – wording”.

The application of the new paradigm will increase the level of functional literacy, accelerate the formation of civil society and the transition of Kazakhstani society to trilingual's, and strengthen the integration processes of the Eurasian space countries.

Nowadays knowledge of the Kazakh language is a prerequisite for working in the public service. In June 2006, a presidential decree was published, according to which, by 2010 office work in Kazakhstan was to be translated into Kazakh. The decree obligated the state authorities “to carry out work on the phased transition until 2010 of office work, maintaining accounting, statistical, financial and technical documentation in the state language”. At the same time, the Soviet heritage and the previously conducted linguistic and cultural russification played a decisive role in maintaining the high positions of the Russian language in the Republic of Kazakhstan. Experts in the field of discursive analysis note that the Russian language is predominant in industry and science, and in the last decade, in the context of liberalization of public consciousness, it has also become the English language. In particular, in the preface to the brochure “Russian is the state-forming language of Kazakhstan”, political analyst M. Sytnik notes that “the practice of social interactions of people shows that as soon as a complex technical or medical language begins, Kazakh household language ends and scientific Russian begins. For example, it reaches the point of absurdity when doctors don't know with what Kazakh words to designate this or that differentiated part that makes up the

internal organ of a person, or when in industrial technologies specialists cannot designate details of any mechanism or technical process, because there are no such words exists in the Kazakh language. Therefore, if a person of Kazakh nationality works in the field of complex sciences, then he is forced to use the Russian language to perceive scientific information, and the Kazakh language remains for simple everyday communication”[4].

The solution of the language issue is one of the main political tasks of the state. Today, the requirement of the time is knowledge of at least three languages: Kazakh is the state language, Russian is the interstate language within the CIS and English is the international language.

In 2015, the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, together with the Ministry of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan, developed a “Roadmap for the development of trilingual education for 2015-2020”. One of its main tasks was to ensure the continuity of trilingual education in the context of a unified educational environment by developing a single standard in the study of languages in the framework of trilingual education at all levels of education. According to the roadmap in high school, it is planned to carry out a phased transition of teaching the subjects of the natural mathematical cycle: computer science, physics, chemistry, biology, etc. to English. The history of Kazakhstan and geography is planned to be taught in Kazakh and the World History in Russian regardless of the language of instruction [5].

The main activities within the framework of the Roadmap for the development of trilingual education for 2015-2020 are the following:

- Since 2016 the higher education system provides for training at least 20% of academic disciplines in a second language, at least 30% in English, 50% in the language of instruction;
- Develop 40 educational programs and textbooks in English for universities;
- Develop and introduce a mechanism for the mandatory involvement of English-speaking graduates of the Bolashak program in teaching in organizations of the education system on the job (at least 2 academic hours per week);

- Improve existing and develop new training programs for teaching staff to work in the conditions of trilingual education;

- Retrain the teaching staff at universities of the republic to work in a trilingual education based on grant funding; include summer language schools in the program of pedagogical practice of 3-4 years of university.

Some public figures and politicians are concerned about the situation of the Kazakh language, believing that the introduction of trilingualism will overshadow the role of the state language. In particular, the former Minister of Education E. Sagadiyev in his address regarding the introduction of trilingualism in schools said the following about the Kazakh language: "In general, the Kazakh language will be taught in secondary schools without changes. At the same time, we are considering the possibility of increasing the hours of teaching the Kazakh language, but the most important thing is to improve the quality of teaching the Kazakh language in Russian schools". At the same time the former President of Kazakhstan N.A. Nazarbayev noted that the Kazakh language after the transition to trilingualism will not lose its position "In the process of implementing the transition to trilingualism, the Kazakh language will retain its dominant position. Much attention will be paid to its further development [6]".

It is necessary to draw attention to the fact that the formation of a new type of linguistic personality in the Republic of Kazakhstan is due to the liberalization of public consciousness, which occurs under the influence of globalization, primarily politics, economics, culture and education. In particular, the language policy of trilingualism in Kazakhstan is formed as a result of the signing by the state of the Bologna Declaration in March 2010, the creation of the Eurasian Union, and Kazakhstan's accession to the World Trade Organization.

At the same time, specialists in the field of education draw attention of the political leadership of Kazakhstan to the fact that there are not enough hours in the country devoted to studying English, because when learning any language in the absence of a language

environment, it is necessary to create an artificial language environment. In this regard, they argue that two hours in the modern timetable for studying each foreign language in high school is a waste of time and public funds [7; 80 p.]. The European Council and the European Commission decided back in 1995 that every student in Europe should know two European languages. At the Lisbon meeting in 2000, foreign languages were included in the five basic subjects to be studied at the school. Currently, many countries study two or more foreign languages. In particular, two foreign languages are included in the list of compulsory school subjects in Belgium, Denmark, Estonia, Finland, Luxembourg, Sweden, Slovenia, Slovakia, Germany, Latvia and Cyprus. In modern Europe, as in the CIS countries, hegemony of the English language and a narrowing of the distribution areas of French, German and other official UN languages are observed. In the CIS countries, knowledge of English is so attractive that it takes second place after the native language. This completely harmless expansion of the English language, according to many researchers, destroys the system of established traditions of teaching other European languages in the European and post-Soviet educational space.

In order to enter the world economic and educational space, Kazakhstan needs specialists who speak several languages, among which a special place is occupied by the Kazakh language as the state language, Russian and English as the world languages, as the languages of information space and scientific discourse. Contact with a different linguistic culture broadens the horizons of the worldview of a young man, encourages him to analyze not only the linguistic phenomena of his native and a foreign language, but also gives work to the soul. The internationalization of education, science, public life, the creation of a united Europe and a common pan-European and world educational space require serious intercultural communication skills and a deep knowledge of languages. Kazakhstan has historically been a multi-linguistic state, in which today special importance is attached to multicultural education, which forms a new personality type of the world community.

When considering possible models of a linguistic personality in Kazakhstan, it is necessary to take into account that, firstly, the Kazakh and Russian ethnic groups are the most numerous in the republic; secondly, the Russian language continues to be the language of interethnic communication in a wide area of socio-political, economic and cultural relations for a significant circle of representatives of various ethnic groups; thirdly, "globalization can and already leads to the fact that the tendency towards the so-called bilingualism is intensifying in national languages" [8; 24 p.]; fourthly, "the specificity of national communicative behavior is determined by the very attitude of the nation towards the language" [9; 110 p.]; fifthly, the growing influence of popular culture, including through the English language, which is becoming the only foreign language in the schools of the republic [10].

V. N. Galeev and Z. G. Nigmatov in their work "Poly-lingual education and global informatization" substantiate the relevance of trilingual education, which is determined by the state's tendency to integrate into the global economic, cultural and political space. Given this trend, Kazakhstan provides citizens with wide access to information in various subject areas, obtaining up-to-date information in accordance with personal needs, and the possibility of continuing education, which creates additional chances for competitiveness in the pan-European and world specialists [11]. Trilingualism in the country is becoming increasingly widespread in connection with the goal of Kazakhstan to become one of the 30 most developed countries in the world.

E.A. Khasenov in his work "Sociolinguistic Problems of Urbanization" notes that the language politics of Kazakhstan has become an integral part of the state's domestic and foreign policy. In the political history of any country there necessarily exists a "linguistic-political component, which is formed as a product of: a) the actual language politics; b) a combined linguistic politics (for example, national-linguistic, cultural-linguistic, educational-linguistic, information-linguistic, etc.), where the linguistic aspect is of a secondary

and subordinate nature and relates as part to the whole; c) aggregate policy" [12; 107 p.]. Even if the language politics is not made out in the form of laws, acts, state programs, concepts, it exists in a hidden, implicit form, that is, without declared documents, actions and formal implementation. Language ideology, language planning and language politics in the Republic of Kazakhstan are closely and inextricably linked with the personality and activities of the First President N.A. Nazarbayev as one of the protagonists, theorists and practitioners of the new linguistic-political course that unfolded in Kazakhstan with independence at the end of the 20th century.

Conclusion. It is important to note that a modern specialist in the Eurasian space, a highly qualified professional of the 21st century, is a linguistic personality of an ideal or elite type. The multidimensional nature of international relations in the era of globalization and integration, the need to maintain the confidentiality of many scientific studies, and the use of information technologies of an increasingly high level in professional activities pose the world community with the need to constantly improve the level of training of specialists. In these conditions, the mastery of a linguistic personality by discursive competences in several languages, including foreign ones, acquires strategic importance. Kazakhstan is today at a new stage of its development and is taking steps to develop language policy in accordance with the realities of today. Entering the Bologna process opens up wide opportunities for the training of modern highly qualified specialists, to ensure their mobility in the Eurasian and European space. The training of a modern specialist begins in a general education mass school, as well as in gymnasiums and lyceums. Teaching foreign languages at school and university involves ensuring a qualitative leap in mastering the competencies of intercultural communication in English as the language of international communication, as well as other foreign languages. Knowledge of a different, non-native language makes a person free. He gets the opportunity to read literature in this language, communicate on the Internet with native speakers of that language, travel,

make friends, get work abroad, get more rewards for his work, etc. The leadership of Kazakhstan offers the citizens of their country to master three languages, i.e. see, hear and know three times more than those who speak only their native language. At the same time, it is necessary to remember that in the conditions of liberalization of the public consciousness of the Kazakhs, it is necessary to ensure their natural mastery of the three languages, there should be no political approaches that infringe on human rights in the country.

References

1. Назарбаев Н.А. Статья главы государства «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» // Официальный сайт Президента Республики Казахстан. 12 апреля 2017 г., - URL: https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya. (Дата обращения: 25.12.2019)
2. Анисимов, О.С. Схемы и схематизация: путь к культуре мышления. М.: Наука, - 2007, - 738 с..
3. Цой В.И. Инструменты для управленческого мышления. Астана: Академия системной аналитики и моделирования, - 2016, - 59 с.
4. Сытник М. Русский язык является государственным языком Казахстана, - URL: <https://pandia.ru/text/77/28/98081.php>. (Дата обращения: 25.12.2019)
5. Совместное распоряжение и.о. министра образования и науки Республики Казахстан от 5 ноября 2015 года № 622, министра культуры и спорта Республики Казахстан от 9 ноября 2015 года № 344 и министра по инвестициям и развитию Республики Казахстан от 13 ноября 2015 года № 1066 «Об утверждении Дорожной карты развития трехязычного образования на 2015–2020 годы» // Online.Zakon.kz, - URL: <http://bilim-pavlodar.gov.kz/soch16>. (Дата обращения: 25.12.2019)
6. Назарбаев Н.А. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 28 февраля 2007 года // Официальный сайт Президента Республики Казахстан, - URL: http://www.akorda.kz/RU/адрес/addresses_of_president/poslanie-ПРЕЗИДЕНТ-РЕСПУБЛИКА-казахстан-nazarbaeva-narodu-kazahstana-28. (Дата обращения: 25.12.2019)
7. Жумагулова Н.С., Жумагулова Е.В. Трилингвизм в Казахстане: pros and cons // Вестник Карагандинского университета, Филология, - 2015, - № 4 (80). - 78-83 с.
8. Елистратов, В.С. Глобализация и национальный язык // Вестник Московского университета. Лингвистика и межкультурная коммуникация, - 2006,- № 4. - 21-27 с.
9. Наумов В.В. Лингвистическая идентичность. М.: КомКнига, - 2018. - 312 с.
10. Шустов А. Казахстанский трехязычный // Столетие, 24 марта 2016 г. - URL: http://www.stoletie.ru/rossiya_i_mir/kazahstan_trehjazychnyj_239.htm. (Дата обращения: 25.12.2019)
11. Галеев, В.Н. Полилингвальное обучение и глобальная информатизация // Татарский государственный гуманитарно-педагогический университет (ТГГПУ), г. Казань, 2005, - URL: <http://ito.edu.ru/2005/Moscow/III/2/III-2-5429.html>. (Дата обращения: 25.12.2019)
12. Хасенов, Е.А. Социолингвистические проблемы урбанизации. Алматы: Наука, - 2002. 256 с.

References

1. Nazarbayev N.A. Stat'ya glavy gosudarstva «Vzglyad v budushcheye: modernizatsiya obshchestvennogo soznaniya» [Article of the Head of State "A look into the future: modernization of public consciousness"], Ofitsial'nyy sayt Prezidenta Respubliki Kazakhstan. 12 aprelya 2017 g. [Official website of the President of the Republic of Kazakhstan. April 12, 2017.], Available at: https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya. (Accessed: 25.12.2019)
2. Anisimov, O.S. Skhemy i skhematizatsiya: put' k kul'ture myshleniya [Anisimov, O.S. Schemes and schematization: the path to a culture of thinking](Nauka, Moscow, 2007, 738 p.).

3. Tsoy V.I. Instrumenty dlya upravlencheskogo myshleniya [Tooling for managerial thinking] (Academy of Systems Analytics and Modeling, Nur-Sultan, 2016, 59 p.).

4. Sytnik M. Russkiy yazyk yavlyayetsya gosudarstvennym yazykom Kazakhstana [The Russian language is a state-forming language of Kazakhstan] Available at: <https://pandia.ru/text/77/28/98081.php>. (Accessed: 25.12.2019)

5. Sovmestnoye rasporyazheniye i.o. ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan ot 5 noyabrya 2015 goda № 622 [Joint order of the acting Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated November 5, 2015 No. 622], Ministra kul'tury i sporta Respubliki Kazakhstan ot 9 noyabrya 2015 goda № 344 i ministra po investitsiyam i razvitiyu Respubliki Kazakhstan ot 13 noyabrya 2015 goda № 1066 «Ob utverzhdenii Dorozhnoy karty razvitiya trekh» yazychnogo obrazovaniya na 2015–2020 gody» // Online.Zakon.kz., [Minister of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan dated November 9, 2015 No. 344 and Minister for Investment and Development of the Republic of Kazakhstan dated November 13, 2015 No. 1066 “On approval of the Roadmap for the development of trilingual education for 2015-2020”] - Available at: <http://bilim-pavlodar.gov.kz/soch16>. (Accessed: 25.12.2019)

6. Nazarbayev N.A. Poslaniye Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.A. Nazarbayeva narodu Kazakhstana ot 28 fevralya 2007 goda [Nazarbayev, N.A. Message from the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan dated February 28, 2007] Ofitsial'nyy sayt Prezidenta Respubliki Kazakhstan [Official website of the President of the Republic of Kazakhstan], Available at: http://www.akorda.kz/RU/adress/addresses_of_president/poslanie-PREZIDENT-RESPUBLIKA-kazakhstan-nnazarbaeva-narodu-kazakhstan-28. (Accessed: 25.12.2019)

7. Zhumagulova N.S., Zhumagulova Ye.V. Trilingvizm v Kazakhstane: pros and cons [Trilingualism in Kazakhstan: pros and cons], Bulletin of the Karaganda University, Philology, 4(80), 78-83(2015).

8. Yelistratov, V.S. Globalizatsiya i natsional'nyy yazyk [Elistratov, V.S. Globalization and the national language], Bulletin of Moscow University. Linguistics and intercultural communication, 4, 21-27(2006).

9. Naumov V.V. Lingvisticheskaya identichnost' [Linguistic identity] (KomKniga, Moscow, 2018, 312 p.).

10. Shustov A. Kazakhstanskiy trekh» yazychnyy [Shustov, A. Kazakhstan trilingual], Centenary, March 24, 2016. Available at: http://www.stoletie.ru/rossiya_i_mir/kazakhstan_trehjazychnyj_239.htm. (Accessed: 25.12.2019)

11. Galeev, V.N. Polilingval'noye obucheniye i global'naya informatizatsiya [Galeev, V. N. Polylingual education and global Informatization] Tatarskiy gosudarstvennyy gumanitarno-pedagogicheskiy universitet (TGGPU), g. Kazan', [Tatar state humanitarian and pedagogical University (tggpu), Kazan]. 2005. - Available at: <http://ito.edu.ru/2005/Moscow/III/2/III-2-5429.html>. (Accessed: 25.12.2019).

12. Khasenov, Ye.A. Sotsiolingvisticheskiye problemy urbanizatsii [Khasenov, E.A. Sociolinguistic problems of urbanization] (Nauka, Almaty, 2002, 256p.).

С.К. Жалмагамбетова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Қоғамдық сананы жаңғырту жағдайындағы Қазақстан Республикасындағы қазіргі заманғы үштілділік саясатының ерекшеліктері

Аңдатпа. Мақалада қоғамдық сананы жаңғырту жағдайындағы Қазақстан Республикасындағы қазіргі заманғы тілдік үштілділік саясатының ерекшеліктері талданады. Автор бұл құбылыстың мемлекетте пайда болуының себеп-салдарлық байланысын зерттейді, оның даму перспективаларын бағалайды, үштілділікті енгізу жолында қазақ қоғамының тап болған қиындықтарын анықтайды және тілдік тұлғаның қазіргі даму басымдықтарын көрсетеді. Қазіргі уақытта Қазақстанда жаңа тіл саясатын қамтамасыз ету жолында көптеген қиындықтар туын-

дайды, себебі қазақ тілінде көптеген ғылыми терминдер мен ұғымдар жоқ. Оларды мемлекетте қолдану әрқашан орыс тілімен қамтамасыз етілген. Сонымен бірге, бірқатар ғалымдар латын әліпбиіне көшуді тіл саясатындағы жойқын құбылыс ретінде қазақ тілі мен ұлттық мәдениетке зиян келтіретін құбылыс ретінде бағалайды. Сонымен бірге, сарапшылар туындаған проблемалар мен қарама-қайшылықтарды шешудің қолайлы нұсқаларын ұсынады, алайда олар елдегі білім беру жүйесінде үлкен өзгерісті талап етеді.

Түйін сөздер: Қазақстан, тіл саясаты, үштілділік, модернизация, қоғамдық сана, проблемалар мен шешімдер.

С.К. Жалмагамбетова

Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Особенности политики современного языкового трехязычия в Республике Казахстан в условиях модернизации общественного сознания

Аннотация. В статье анализируются особенности политики современного языкового трилингвизма в Республике Казахстан в условиях модернизации общественного сознания. Рассмотрены причинно-следственные факторы возникновения этого явления в государстве, оценены перспективы его развития, указаны трудности, с которыми сталкивается казахстанское общество на пути к внедрению трилингвизма, а также показаны современные приоритеты развития языковой личности в развитых странах мира. В настоящее время возникает много трудностей в обеспечении новой языковой политики в Казахстане, вызванные тем, что в казахском языке отсутствуют многие научные термины и понятия. Их использование в государстве всегда обеспечивалось русским языком. В то же время ряд ученых оценивает переход к латинскому алфавиту как разрушительное явление в языковой политике, которое может нанести вред казахскому языку и национальной культуре. Эксперты предлагают приемлемые варианты решения возникающих проблем и противоречий, которые, однако, требуют серьезных изменений в системе образования страны.

Ключевые слова: Казахстан, языковая политика, трилингвизм, модернизация, общественное сознание, проблемы и решения.

Автор туралы мәлімет:

Жалмагамбетова С.К. – саясаттану мамандығының 2 курс докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көш., 6, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Zhalmagambetova S.K. – 2nd year PhD student of the specialty - Political Science, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Yanushkevich str., 6, Nur-Sultan, Kazakhstan.

ҚР Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың жаһандық қауіпсіздік саласындағы халықаралық бастамалары мен еңбектері

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтің өзінің президенттік өкілеттілігі тұсындағы жаһандық қауіпсіздік саласындағы халықаралық бастамалары, мемлекеттік мәселелерге қатысты жазған еңбектері мен ғылыми ізденістеріне толыққанды талдау жасалынады. Халықаралық қауіпсіздік пен ядролық қаруды таратпау мәселесі бүгінде кез келген мемлекеттің саяси өмірінде орталық орын алып отырғаны атап өтіледі. Осы саладағы кез келген өзгерістер әлемнің көптеген елдерінің және Қазақстанның халықаралық жағдайына қатты әсер еткені дәлелденеді.

Түйін сөздер: жаһандық қауіпсіздік, БҰҰ, ШЫҰ, ядролық қару, халықаралық терроризм, ұлтаралық қатынастар, әлеуетті қауіп, халықаралық саясат, өзара қарым-қатынас, ядролық жарылыстар, ядролық қарусыздану, ядролық арсенал, қарусыздану.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2020-132-3-20-44-50>

Бүгінгі егеменді еліміздің Тұңғыш Президенті – Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев – бүкіл әлемдегі адамзат баласына бір емес, бірнеше жаһандық жоба ұсынған және оның жүзеге асуына тікелей ықпал еткен тарихи тұлға. Мәмілегер басшы дүниежүзін бітімгерлігімен, бастамашылдығымен, бейбітқұмарлығымен тәңгі етіп, мойындатып келеді. Бұған Елбасының халықаралық жиындардың биік мінберлерінен жасаған мәлімдемелері мен жаһан жұрты жұмылып жүзеге асырып жатқан жарқын жобалары дәлел. Бүгінгі таңда Елбасының бір емес, бірнеше жаһандық бастамасы әлемнің алты құрлығында жүзеге сәтті асырылуда [1].

Тәуелсіздік жылдарында республиканың халықаралық беделі айтарлықтай өсті және Тұңғыш Президенттің өзі көптеген халықаралық жобалардың авторы болды. Н. Ә. Назарбаевтың идеялары мен бастамалары тектен-текке ұсынылған жоқ, олар үнемі

сәттілікпен іске асырылып отырды. Біздің Тұңғыш Президентіміздің даналығы мен саяси көрегендігі әлемдік қоғамдастық арасында құрметке ие екені даусыз. Сондықтан, 2019 жылғы 19 наурыздағы Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаев өзінің өкілеттігін тоқтатқанына қарамастан, Елбасының пікірі мен кеңестері әлемдік саяси аренада сұранысқа ие.

Бүгінгі таңда еліміз халықаралық аренада айтарлықтай жетістіктерге жетті, әлемдік қоғамдастықтың беделді және жауапты мүшесіне айналды, әлемдік аренадағы басқа да ірі мемлекеттермен тең дәрежеде қатысады және аймақтық, жаһандық қауіпсіздікке өз үлесін қосады.

Соңғы жылдары ЕҚЫҰ, ЕурАзЭҚ, ШЫҰ, ИЫҰ, ҰҚШҰ және Түркі кеңесіне төрағалық ету – елдің жоғары халықаралық беделінің айғағы. Қазірде Қазақстан тұрақты және қауіпсіз әлем құруға бағытталған аймақтық бастамашыл мемлекет ретінде мықты

ұстанымға ие. Халықаралық қауымдастық Тұңғыш Президенттің ядролық қарусыздану мен таратпау ісіне қосқан үлесін жоғары бағалады. Жаһандық қауіпсіздік саласындағы халықаралық бастамалардың арқасында Қазақстан бүкіл әлемде қарусыздану мен жаппай қырып-жоятын қаруды таратпаудың белсенді қолдаушысы ретінде танылды.

Қазақстанның тәуелсіздік алғаннан бері дербес мемлекет ретінде жүргізіп келе жатқан саясатының негізгі бағыттарының бірі – сыртқы істер мәселелері. Сыртқы саясатта жас мемлекет өзінің атқарған істерінің нәтижелігімен ерекшеленіп келеді. Қазіргі күні Қазақстан Республикасын дүниежүзілік беделге ие барлық халықаралық ұйымдардың қатарынан көруге болады. Еліміз әлемнің барлық мемлекеттерінің басым көпшілігімен дипломатиялық, экономикалық, т.б. салаларда қатынас орнатқан [2].

Қазақстанның Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) шеңберінде, Орталық Азияда, мұсылман әлемінде және жаһандық ортада орны берік қалыптасқан. Бұл күнде әлем жұртшылығы Қазақ елін бейбітсүйгіш, ұлттар достығы берік орыналған, экономикасы қарқынды дамушы, саяси тұрақты мемлекет ретінде танып, білуде. Ал, осындай ішкі саяси тұрақтылық, экономикалық, әлеуметтік бағыттардағы алға басушылық сыртқы саясатты белсенді жүргізудің кепілі екендігі белгілі.

Отанымыздың аймақтық, әлемдік ауқымдағы елдер мен халықтар арасындағы бейбітшілікті, түсіністікті, қарусыздану мен бәсеңдік бағыттарындағы жүргізіп отырған нақты іс-қимылдарының негіздеушісі Елбасы Н. Ә. Назарбаев екендігі барша республика жұртшылығына, Жер шары халықтарына белгілі. Оның егемендіктің алғашқы күнінен-ақ іске асыра бастаған сыртқы саясаттағы бейбітсүйгіш қызметі өз мемлекетінің шеңберінен шығып, дүниежүзілік сипат алды.

Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев тарих аренасында жаңадан құрылған қазақ мемлекетінің тізгінін ұстаған сәттен бастап-ақ тек өзі басшылық жасайтын елдің мүддесі мен қауіпсіздігін ғана ойламайтын, әлемдік

деңгейдегі түйінінде түйткілі көп мәселелерді шешуге батыл кірісе алатын сарабдал саясаткер ретінде таныта білді.

Оған Семей ядролық сынақ полигонын жабу, Қазақстанды ядролық қаруды таратпау ісінде көшбасшы мемлекетке айналдыру, халықаралық, өңірлік ұйымдардың құрылуына ұйытқы болу, соңғы рет 1999 жылы Туркияның Ыстамбұл қаласында болып, он бір жыл бойы тоқтап қалған Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымының саммитін қайта жандандыру, Сирия шиеленісін шешуге ұмтылу, түркі жұртын ортақ идея төңірегінде топтастыру бағытында атқарған ерен еңбектері жарқын дәлел бола алады [3]. Әлем жұртшылығы сөзіне құлақ асып, кеңесіне мойынсұнған Нұрсұлтан Назарбаевты елі де құрметсіз қалдырған жоқ. 2011 жылдың 10 желтоқсанында ҚР Парламенті Сенаты депутаттарының бастамасымен «Қазақстан Республикасындағы мерекелер туралы» ҚР Заңына толықтыру енгізу туралы» ҚР Заң қабылданып, онда 1 желтоқсан Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті күні ретінде белгіленген болатын [4].

Тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақстан халықаралық қатынастарда дербес субъект болды. Ұлттық мүдделерге сүйене отырып, Нұрсұлтан Назарбаев көпвекторлы және бейбіт сыртқы саясаттың бағытын нақты көрсетті. Оның негізі еліміздің алғашқы құжаттарының бірінде – 1992 жылы «Қазақстанның егеменді мемлекет ретінде қалыптасуы мен дамуы стратегиясында» қаланды [5].

Халықаралық қатынастар нөдден басталды. Бұл негізінен Нұрсұлтан Назарбаевтың басқа елдердің басшыларымен, ірі шетелдік компаниялармен және ұйымдармен тікелей кездесулері мен келіссөздеріне байланысты болды.

Тек 1992 жылы Елбасы Швейцария, Үндістан, Австрия, Пәкістан, АҚШ, Финляндия, Түркия, Германия және Францияға жұмыс сапарымен барып, осы елдермен тығыз ынтымақтастық орнатты.

Президенттің алғашқы шешуші қадамдарының бірі – Семей ядролық сынақ

полигонын жабу болатын. 1991 жылғы 29 тамызда Қазақ КСР Президенті Н. Ә. Назарбаев тарихи құжат – «Семей ядролық полигонын жабу туралы» Жарлыққа қол қойды. Осындай дәйекті шешімімен Елбасы жас мемлекеттің бейбітсүйгіш ниеттерін барша әлемге мәлімдеді. Мұндай маңызды қадам Қазақстанның жаһандық антиядролық іс-әрекетінің белсенді бастамасы болды. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президентінің бастамасы бойынша 2009 жылғы 2 желтоқсанда БҰҰ Бас Ассамблеясының 64-сессиясы 29 тамызды Ядролық сынақтарға қарсы халықаралық іс-қимыл күні деп жариялады.

КСРО-ның үлкен ядролық арсеналынан бас тарту тағы бір тағдырлы шешім болды. Н.Ә. Назарбаев жаппай қырып-жоятын қару-жарақтың керемет қорларына емес, ашықтыққа, бейбітшілікке, парасаттылық пен моральдық беделге сүйенді. Уақыт көрсеткендей, бұл тәсіл өзінің тарихи өміршендігін дәлелдеді.

2016 жылғы 31 наурызда Вашингтонда өткен Ядролық қауіпсіздік жөніндегі IV саммитте, Қазақстан Республикасы Президентінің «XXI ғасыр Әлем» манифесі жарияланды, онда елдердің соғыстар мен қақтығыстарды болдырмауға арналған келісілген әрекеттері анықталды. Ол Бас Ассамблеяның және БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің ресми құжаты мәртебесін алды.

Осылайша Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың сындарлы саясатының арқасында Қазақстан әлемдік аренада мемлекеттің тұрақты, қарқынды әрі табысты даму моделінің генераторы ретінде зор құрметке ие болды. Ядролық қауіпсіздік саласындағы барлық іргелік халықаралық шарттарға қосылып, өзінің ядролық қарусыз мәртебесін заңды түрде бекіте түсті. Ядролық қарусыздану саласының мойындалған көшбасшысына, мәдениеттер, діндер мен өркениеттер диалогының белсенді модераторына айналды [6]. Бұған қоса, қазіргі әлемдегі жаһанды және өңірлік проблемаларды шешуге де өзінің зор үлесін қосып келеді. Айта кетерлігі, еліміз ядролық

мәртебесінен бас тартқанымен ядролық энергетика мен ядролық отын өндірісін қоса алғанда, бейбіт атомды дамыту мүмкіндігін сақтап қалды. Төмен байытылған ядролық отын халықаралық банкінің депозитарийі атанды.

Дегенмен, әлем әлі де болса ядролық қауіп-қатер алдында тұрғаны жасырын емес. Мәселен, Біріккен Ұлттар ұйымының деректеріне қарағанда, қазіргі уақытта әлемде 15 мыңға жуық ядролық қару бірлігі сақталған. Ал мұндай қаруға ие болып отырған елдер Ядролық қаруға тыйым салу туралы шартқа қол қоюға асығар емес. Ал Қазақстан болса 2018 жылдың 2 наурызында бұл құжатты рәсімдеген болатын. Жалпы, ядролық қарусыздану тарихындағы алғашқы заңдық күші бар құжатқа айналған бұл шарттың мәтінін әзірлеуге және оның қабылдануына Қазақстан белсенді түрде қатысты. Құжаттың негізгі ережелері әлемдегі төртінші ең ірі ядролық арсенал иесінен ядролық қарусыздану мен таратпау саласындағы көшбасшы мемлекетке айналудың өнегелі жолын көрсеткен Қазақстанның қағидатты ұстанымына жауап береді [7]. Еліміздің мұндай ерен жетістіктері Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың әлемдегі ең ірі ядролық полигонды жабу, қырғи-қабақ соғысының ядролық мұрасынан бас тарту сияқты тарихи шешімдерінің арқасында мүмкін болған еді.

Бүгінгі әлемде Қазақстан жаһандық антиядролық қозғалыстағы көшбасшылық орнын сақтап келеді. Қазақстан бастамасымен мәні барлық адамдарды ядролық қаруға жаппай тыйым салу жолындағы күреске жұмылдыру болып саналатын АТОМ жобасы жүзеге асырылуда.

Тәуелсіздік таңында Елбасы азиялық қауіпсіздік жүйесін құруға алғашқы қадам жасады. Сонымен, 1992 жылы 5 қазанда Нұрсұлтан Назарбаев БҰҰ Бас Ассамблеясының 47-сессиясының мінберінен алғаш рет сөйлеген сөзінде Азия кеңістігінде қауіпсіздікті қамтамасыз ететін ұйым құруды ұсынды. Елбасының бұл идеясы кең халықаралық қолдау тапты, содан кейін Азиядағы өзара іс-қимыл және

сенім шаралары жөніндегі кеңес (АӨСПК) шақырылды.

АӨСПК-ге мүше мемлекеттердің арасындағы қатынастарды реттейтін принциптер декларациясы 1999 жылдың 14 қыркүйегінде Алматыда қабылданса, кеңестің алғашқы саммиті 2002 жылдың 4 маусымында өткен еді. Бүгінде Азиядағы өзара іс-қимыл және сенім шаралары жөніндегі кеңес – Азия өңіріндегі 35 мемлекетті және жер шарындағы халықтың жартысына жуығын біріктіріп отырған тиімді көпқырлы құрылымға айналып отыр.

Елбасының бастамасымен құрылған ұйымдардың бірі Еуразиялық экономикалық одақ екендігі сөзсіз. 2019 жылы Тұңғыш Президент - Елбасы Н.Ә. Назарбаев тұжырымдаған еуразиялық интеграция идеясына 25 жыл, ал Еуразиялық экономикалық одақ құру туралы шартқа қол қойылғанына 5 жыл толды.

Н. Ә. Назарбаев 1994 жылдың 29 наурызында М. В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінде сөйлеген сөзінде Еуразиялық мемлекеттер одағын құру идеясын алға тартты. Осылайша, іс-қимыл бағдарламасы бірнеше жылдарға белгіленді, интеграциялық вектор құрылды, бұл бізге ТМД елдері арасындағы ынтымақтастықты едәуір нығайтуға және кеңейтуге мүмкіндік берді.

Еуразиялық одақ идеясы ТМД-дағы интеграциялық процестердің ең тұрақты үлгісіне айналды. Егер кеңестік кезеңде интеграция «жоғарыдан» жүргізілсе, онда қазіргі кезеңде интеграция еуразиялық диалогқа қатысушылардың арасындағы көпжақты келісімдер негізінде жүзеге асырылады. Елбасының еуразиялық бастамалары тарихи шежіреге және ХХІ ғасырдың күрделі мәселелерін шешудің қуатты және сындарлы факторы ретіндегі қазіргі қалыптасу процесінің практикалық қызметіне негізделген.

Бүгінгі таңда еуразиялық интеграция – Қазақстанның сыртқы саясатындағы басты басымдықтардың бірі. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2014 жылғы 21 қаңтардағы

Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2014–2020 жылдарға арналған сыртқы саясат тұжырымдамасында: «Еуразиялық экономикалық интеграцияны әлемдік экономикалық қатынастар жүйесіндегі тұрақты позицияларға ілгерілетудің тиімді әдістерінің бірі ретінде қарастыра отырып, Қазақстан осының негізінде Еуразиялық экономикалық одақ құру үшін Кеден одағы мен Біртұтас экономикалық кеңістікті нығайта түседі [8].

Халықаралық өмірдегі маңызды оқиға және Қазақстанның сыртқы саясатындағы маңызды жетістік 2010 жылы Астанада ЕҚЫҰ Саммитін өткізу болды. ЕҚЫҰ-ға төрағалық ету Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың ұйытқы болуымен елордамызда өтуі қазақ тарихындағы маңызды белестердің бірі еді. Бұл біздің еліміз үшін үлкен халықаралық жетістік болды, Азиядан шыққан мемлекеттің ЕҚЫҰ-ға төрағалық етуінің өзі айтулы оқиға саналады.

Саммитке ЕҚЫҰ-ға мүше 38 мемлекет және үкімет басшысы, жоғары лауазымды шенеуніктер, сонымен қатар басқа да халықаралық және өңірлік ұйымдардың өкілдері қатысып, Еуро-атлантикалық және Еуразиялық кеңістіктердегі тұрақты қауіпсіздік мәселелерін, Ауғанстан түйткілін, «тоңы жібімей келе жатқан» қақтығыстарды шешу жайын егжей-тегжейлі талқыға салды. Форумға қатысушылар алдында сөйлеген Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев қауіпсіздікті қамтамасыз етудің жаңа парадигмасына көшу, яғни ынтымақтастықтың төрт мұхит шекарасындағы – Атлант мұхитынан Тынық мұхитқа және Солтүстік Мұзды мұхитынан Үнді мұхитына дейінгі біртұтас кеңістіктің қалыптастыру қажеттігі жөнінде мәлімдеді. Кездесу соңында аса жоғары деңгейде Астана декларациясы қабылданған болатын [9].

2016 жылғы 28 маусымда Нью-Йорктегі БҰҰ штаб-пәтерінде дауыс беру барысында Қазақстан алғаш рет БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің 2017–2018 жылдарға тұрақты емес мүшесі болып сайланды.

Қазақстан Республикасының БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің тұрақты емес мүшесі ретінде сайлануы – Елбасының және

Қазақстанның бейбітшілік пен қауіпсіздіктің маңызды жаһандық мәселелерін реттеудегі белсенді рөлінің әлемге кеңінен танылуы. 2018 жылдың қаңтарында Қазақстан делегациясы өз тарихында алғаш рет басты ұйым – БҰҰ Қауіпсіздік кеңесінің жұмысын басқарды. 2018 жылдың 18 қаңтарында Елбасының төрағалығымен жоғары деңгейде өткен «Жаппай қырып-жоятын қаруды таратпау: сенім шаралары» тақырыбындағы жоғары деңгейдегі тақырыптық брифинг БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесіндегі Қазақстанның басты оқиғасы болды [10].

Бүгінгі таңда ядролық энергетиканы дамытудың баламасыздығын және әлемде байқалып отырған «ядролық ренессанс» екенін ескере отырып, Қазақстан МАГАТЭ қамқорлығымен төмен байытылған уранның қосымша резервтерін құру барлық мемлекеттерге ядролық отынға кепілді қол жеткізуді алуға жәрдемдесетіндігіне және олар МАГАТЭ талаптарын толығымен сақтаған жағдайда ЯҚТШ-ға мүше әрбір мемлекеттің бейбіт ядролық қызметті дамытуға заңды және ажырамас құқығын қозғамайтынына нық сенімді.

Бүгінде Қазақстан ядролық, биологиялық, радиологиялық және химиялық қаруды болдырмау жөніндегі барлық негізгі

халықаралық құжаттарға қосылды. Ядролық зарядты пайдалана отырып, террорлық шабуылдың шынайылығын халықаралық қоғамдастық шындап қабылдайды және Біз мемлекеттердің өз аумағында ядролық қызметті бақылауды күшейту және террористік актілердің алдын алудың неғұрлым жетілдірілген инфрақұрылымын құру қажет деп есептейміз.

Қорытындылай келе, ядролық қарусыз әлем олардың ядролық технологияларға ие немесе жоқ екеніне қарамастан, барлық елдер мен халықтардың күш-жігерін біріктірген жағдайда ғана шындыққа айнала алады. Әлемдегі төртінші ядролық арсеналдан өз еркімен бас тартқан Қазақстан атом энергиясын таратпау, қарусыздану және бейбіт мақсатта пайдалану мәселелерінде халықаралық қоғамдастықтың сенімді серіктесі болды. Бұл саясатымыздың өзгермейтін бағаналарының бірі.

Жаһандық және аймақтық қауіпсіздік саласындағы мәселелерді толыққанды көтеріп, Қазақстан Республикасының дүниежүзілік аренадағы беделі мен имиджін біршама тұғырға жеткізуге өлшенбес үлесін қосқан Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев қазақ елі үшін ұлы тұлға, әлем тарихындағы бірегей ұлы саясаткер болып қалары сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі

1. Ахметкалиев Б. Р., Жандаулетов В. А. 20 лет: Казахстан и интеграция. Алматы, 2011. – 648 с.
2. Современный Казахстан: стратегия успеха / под ред. М. Е. Шайхутдинова. – Алматы: Институт мировой экономики и политики при Фонде Первого Президента Республики Казахстан, 2008.
3. Внешнеполитические инициативы Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева. Историко-документальное исследование / Нурымбетова Г., Кудайбергенов Р. Выступительные статьи: Селиверстов С.В. Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2010. – с. 237.
4. «Қазақстан Республикасындағы мерекелер туралы» Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 13 желтоқсандағы N 267-ІІ Заңы
5. Назарбаев Н. Ә. Қазақстанның егемен мемлекет ретінде қалыптасу және даму стратегиясы. Алматы, 1992.
6. Султанов Б. Республика Казахстан и ШОС: формирование механизмов безопасности и сотрудничества // ШОС: становление и перспективы развития: мат. межд. конф. / под ред. М. Ашимбаева и Г. Чуфрина. Алматы: Институт мировой экономики и политики при Фонде Первого Президента Республики Казахстан, 2005.
7. Тоқаев К.К. Қазақстан Республикасының дипломатиясы. Алматы, 2000. – 584 б.
8. The Hill газетінің Президенті РК // [Электронный ресурс] // - URL: https://inosmi.ru/hillnews_com/ (Дата обращения: 16.02.2020)

9. «Әлем ХХІ ғасыр» атты Манифесі // [Электронный ресурс] // - URL: http://www.akorda.kz/ru/page/page_215843_o-kontseptsii-vneshnei-politiki-respubliki-kazakhstan-na-2014-%E2%80%932020-gody (Дата обращения: 16.02.2020)

10. Қазақстан БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің төрағасы ретіндегі жұмысын аяқтады // - URL: https://www.inform.kz/kz/kazakhstan-buu-kauipsizdik-kenesinin-toragasy-retindegi-zhumysyn-ayaktady_a3140476. (Дата обращения: 16.02.2020)

References

1. Ahmetkaliev B. R., ZHandauletov V. A. 20 let: Kazahstan i integraciya [20 years: Kazakhstan and integration] (Almaty, 2011, 648 p.).

2. Sovremennyy Kazahstan: strategiya uspekha / pod red. M. E. SHajhutdinova [Modern Kazakhstan: success strategy / Ed. M. E. Shaikhutdinova]. Almaty: Institute of world economy and Politics at the foundation of the first president of the Republic of Kazakhstan, 2008.

3. Vneshnepoliticheskie iniciativy Prezidenta Respubliki Kazahstan N.A. Nazarbaeva. Istoriko-dokumental'noe issledovanie [International initiatives of the president of the Republic of Kazakhstan N. A. Nazarbayeva. Historical and documentary research], Nurymbetova G., Kudajbergenov R. Vystupitel'nye stat'i: Seliverstov S.V. [Nurymbetova G., Kudaibergenov R. Outstanding Articles: Seliverstov S. V.]. («Kazakh encyclopedia», Almaty, 2010, 237p.).

4. «Kazakhstan Respublikasyndagy merkeler turaly» Kazakstan Respublikasynyn 2001 zhylgy 13 zheltoksandagy N 267-II Zany [Law of the Republic of Kazakhstan dated December 13, 2001 N 267-II on holidays in the Republic of Kazakhstan].

5. Nazarbayev N. A. Kazakstannyn egemen memleket retinde kalyptasu zhane damu strategiyasy [strategy of formation and development of Kazakhstan as a sovereign state] (Almaty, 1992).

6. Sultanov B. Respublika Kazahstan i SHOS: formirovanie mekhanizmov bezopasnosti i sotrudnichestva [Republic of Kazakhstan and SCO: formation of security mechanisms and cooperation], SHOS: stanovlenie i perspektivy razvitiya: mat. mezhd. konf. / pod red. M. Ashimbaeva i G. CHufrina. [SCO: standing and prospects of development: mat. International conf. / Ashimbaeva and G.Chufrina]. (Institute of world economy and Politics at the foundation of the first president of the Republic of Kazakhstan, Almaty, 2005).

7. Tokayev K.K. Kazakstan Respublikasynyn diplomatiyasy [Diplomacy of the Republic of Kazakhstan]. (Almaty, 2000, 584p.).

8. The Hill gazeta stat'ya Prezidenta RK [The Hill newspaper article of the president of the Republic of Kazakhstan] [Electronic resource] Available at: https://inosmi.ru/hillnews_com/ (Accessed: 16.02.2020)

9. «Алем ХХІ ғасыр» атты Манифесі [manifesto «the world of the XXI century»] [Elektronnyj resurs] - Available at: http://www.akorda.kz/ru/page/page_215843_o-kontseptsii-vneshnei-politiki-respubliki-kazakhstan-na-2014-%E2%80%932020-gody (Accessed: 16.02.2020)

10. Kazakstan BUU Kauipsizdik Kenesinin toragasy retindegi zhumysyn ayaktady [Kazakhstan has completed its work as chairman of the UN Security Council] – Available at: https://www.inform.kz/kz/kazakhstan-buu-kauipsizdik-kenesinin-toragasy-retindegi-zhumysyn-ayaktady_a3140476. (Accessed: 16.02.2020)

Г.М. Какенова, Б.С. Сахова

Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Международные инициативы и труды Первого Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева в сфере глобальной безопасности

Аннотация. В статье анализируются международные инициативы Первого Президента Республики Казахстан-Лидера Нации Н.А.Назарбаева в сфере глобальной безопасности в контексте его президентских полномочий, труды и научные изыскания, касающиеся государствен-

ных проблем. Вопросы международной безопасности и нераспространения ядерного оружия сегодня являются одним из приоритетных направлений развития в политической жизни любого государства. Доказывается, что любые изменения в данной сфере оказывают сильное влияние на международное положение многих стран мира, в том числе и Казахстана.

Ключевые слова: глобальная безопасность, ООН, ШОС, ядерное оружие, международный терроризм, международные отношения, потенциальная угроза, международная политика, взаимоотношения, ядерные взрывы, ядерное разоружение, ядерный арсенал, разоружение.

G. M. Kakenova, B. S. Sakhova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

International initiatives and works of the First President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev in the field of global security

Abstract. The article analyzes the international initiatives of the First President of the Republic of Kazakhstan-Leader of the Nation N. A. Nazarbayev in the field of global security in the context of his presidential powers, works and research related to state problems. Issues of international security and non-proliferation of nuclear weapons are now one of the priority areas of development in the political life of any state. It is proved that any changes in this sphere have greatly affected the international situation of many countries of the world and Kazakhstan.

Keywords: global security, UN, SCO, nuclear weapons, international terrorism, international relations, potential threat, international politics, relations, nuclear explosions, nuclear disarmament, nuclear Arsenal, disarmament.

Автор туралы мәлімет:

Какенова Г.М. – негізгі автор, т.ғ.д, профессор, Халықаралық қатынастар факультеті Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қ. Сәтпаев көш., 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Сахова Б.С. – Халықаралық қатынастар факультетінің 2 курс магистранты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қ.Сәтпаев көш., 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Какенова Г.М. – the main author, d.h.s., professor, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Satpayev street 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Sakhova B.S. – 2nd year Master's student, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Satpayev street 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Развитие глобального здравоохранения в контексте мировой политики в XXI веке

Аннотация. В статье автор делает акцент на то, что в числе глобальных проблем современности проблема охраны и укрепления здоровья человека занимает важнейшее место, так как, с одной стороны, является одной из древнейших проблем, с которой человек столкнулся с самого начала своего существования, а с другой стороны – данная проблема имеет первостепенное значение по сравнению с остальными, так как напрямую связана с жизнью всего человеческого рода. То есть речь идет о главной человеческой ценности – жизни человека.

Автор утверждает в статье, что современные глобальные проблемы в большинстве своем представляют угрозу для здоровья населения нашей планеты. В результате перед мировым сообществом в XXI веке встала актуальная задача создания и укрепления системы глобальной безопасности с учетом новых измерений безопасности и ключевого приоритета человеческого здоровья и безопасности. Поэтому чтобы проанализировать понятие «глобальное здравоохранение» важно изучить сам термин в контексте современных политических концепций. Автор проводит анализ политической концепции «глобальное здравоохранение», изучив эволюцию ее становления, и дает оценку динамики разных факторов ее прошлого и настоящего состояния.

Ключевые слова: глобальное здравоохранение, мировая политика, человеческая безопасность, мягкая сила, пандемия.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2020-132-3-20-51-61>

Введение. Важнейшей задачей, вставшей перед мировым сообществом на современном этапе, несомненно, является формирование и становление системы глобального здравоохранения, особенно в контексте существующих проблем, связанных с COVID-19 [1].

Начало XXI века не означилось разрешением всех проблем, стоящих перед человечеством, оставив на повестке дня вопрос выживания человечества, в первую очередь связанный с проблемой улучшения качества жизни жителей планеты и борьбы с пандемией, бросившей вызов мировому сообществу. Тем не менее, мы говорим о некоторой положительной динамике в контексте поиска решений глобальных

проблем, которая говорит о том, что государствам мира пришло понимание того, что нельзя обеспечить безопасность людей, только основываясь на собственных силах. Можно также заявить, что решить глобальные проблемы самостоятельно практически невозможно. Важно отметить скорее другую тенденцию – борьбу за лидерство в этой области среди различных государств (например, таких, как США, стран-членов Европейского Союза). Следует отметить в данном направлении и прогресс, связанный с деятельностью Российской Федерации.

Процессы глобализации и интеграции в мире отразились на росте уровня взаимодействия и взаимозависимости целого ряда государств. Отсюда и рождается

понимание, что практически все сложнейшие проблемы человечества можно решить сообща, в рамках международного сотрудничества и на всех уровнях – союзов, международных универсальных и региональных организаций и международного сотрудничества.

Для решения задач по сохранению и укреплению здоровья людей, стоящих перед государствами, среди которых важную роль играет Российская Федерация, необходимо детально изучить все факторы, которые влияют на распространение тех или иных заболеваний, чтобы скорректировать государственную политику по данному вопросу и добиться улучшения в обеспечении здоровья населения.

Изучив глубинные процессы становления системы глобального здравоохранения, а также степень угрозы здоровью населения ввиду новых вызовов человечеству, представляется возможным составить рекомендательные алгоритмы, которые могут быть применены на практике. Разработка подходов к единому пониманию вопросов здравоохранения представляет собой приоритетную цель как каждого государства в отдельности, так и мирового сообщества в целом. В частности, помимо государственных инструментов урегулирования, существуют механизмы борьбы с той или иной угрозой здравоохранения и на уровне мировых процессов. Яркими примерами в данной области можно назвать программы, осуществляемые международными организациями, такими как ООН, Всемирная Организация Здравоохранения, Красный Крест и другие.

Таким образом мы говорим, что в современном мире есть понимание задач, стоящих перед мировым сообществом. Ему необходимо разработать наиболее действенные механизмы для координации своих усилий, которые могли бы более эффективно предотвращать или бороться с последствиями новых угроз и вызовов, которые наносят вред здоровью человечества, активно задействовав при этом международные правительственные и неправительственные

организации. В связи с этим исследование проблем глобального здравоохранения, несомненно, приобретает еще большую актуальность.

Следует отметить, что вопросы глобального здравоохранения (global healthcare) являются предметом транснационального политического сотрудничества, с тех пор, как еще в XIX веке начали предприниматься международные усилия по сдерживанию эпидемий различных инфекционных заболеваний в различных регионах мира. Однако до сих пор на теоретическом уровне возникают сложности изучения феномена глобального здравоохранения, что связано с тем, что вопросы здравоохранения и международные отношения редко становятся предметом комплексного исследования в рамках теории МО и мировой политики [2, 3].

Важна для понимания вопроса концепция глобального управления здравоохранением (global health governance) [4], в рамках которой исследуется масштаб институциональных механизмов, сильные и слабые стороны существующих институтов, а также идеальная форма и функции глобального управления здравоохранением. Принципиально значимыми концепциями, во многом определяющими мир о политическую значимость глобального здравоохранения, являются концепция «безопасность здоровья» («health security»); концепция «мягкой силы»; концепция устойчивого развития; концепции «качества жизни».

Мировая политика представляет собой рефлексию на процессы глобализации второй половины XX века, в результате которой на мировую арену в качестве активных участников мир о политических процессов вышли наряду с традиционными факторами международных отношений – национальными государствами – многочисленные негосударственные участники, и между ними сформировались различные по своей природе тесные взаимосвязи. Кроме того, в отличие от традиционных международных отношений, ограниченных главным образом взаимодействиями в военно-политической

сфере, мировая политика имеет многоаспектный характер, охватывая не только область традиционной «жесткой» силы, но все больше – «мягкой» силы и безопасности.

Сотрудничество между странами по вопросам здравоохранения восходит к попыткам борьбы с эпидемиями болезней, таких как чума, которые охватили Европу во время эпохи Возрождения, но «международное здравоохранение» берет свое начало в период колонизации, роста миграции и торговли в конце XIX века. Вопросы здравоохранения стали предметом транснационального политического сотрудничества с тех пор, как стала появляться необходимость в привлечении международных усилий по сдерживанию эпидемий инфекционных заболеваний, имевших трансграничный характер: усиленная международная деятельность в области здравоохранения была направлена на защиту жителей Европы и Северной Америки от трансграничных инфекций и защиту их колониальных интересов. В эпоху глобализации вопросы здравоохранения заняли постоянное место в глобальной политической повестке дня, что было ознаменовано созданием в 1922 году Организации Здравоохранения Лиги Наций, работа которой была унаследована Всемирной организацией здравоохранения (ВОЗ) в 1948 году. Д.П. Фидлер называет это «революцией» в политическом статусе глобального здравоохранения, отмечая, что «ничто в предшествующей истории национальных и международных усилий в области общественного здравоохранения не сравнится с политическим статусом, достигнутым общественным здравоохранением сегодня» [3].

Изменения, которые трансформировали как понимание, так и практику международного здравоохранения, придали ему глобальный характер, произошли в двух направлениях в 1970-х годах:

- во-первых, в развитых странах произошел сдвиг от акцента на индивидуальной профилактике к подходу, который признал необходимость выработки «здоровой государственной политики»;

- во-вторых, одновременно ВОЗ в 1978 году сформулировала Алматинскую декларацию о первичной медико-санитарной помощи, [5] которая содержала революционные для того времени рекомендации по организации общественного здравоохранения.

Здоровье – это важная внешнеполитическая и дипломатическая проблема, так как имеет ключевое значение не только для национальной безопасности отдельных государств, но и для глобальной безопасности, экономического благополучия и международного развития. Большая часть современных угроз здоровью населения имеет трансграничный, а следовательно, транснациональный характер. Признание здоровья в качестве важного вопроса мировой политики можно увидеть в принятии первого в мире глобального договора в области общественного здравоохранения – Рамочная конвенция по борьбе против табака [6], в котором подтверждается право всех людей на наивысший уровень здоровья. Далее последовали и другие глобальные инициативы в этой сфере: переговоры о международных обменах образцами вируса гриппа, вакцин и лекарств; решение Генеральной Ассамблеи ООН о проведении совещания высокого уровня по неинфекционным заболеваниям в 2011 году и т.д. В 2007 году на уровне министров была подписана Декларация по глобальному здравоохранению и международной политике [7] в Осло, в которой министры иностранных дел Бразилии, Франции, Индонезии, Норвегии, Сенегала, Южной Африки и Таиланда обязались уделять больше внимания вопросам здоровья в своих внешнеполитических дискуссиях и решениях. Эти инициативы ясно показывают расширение мирополитического содержания понятия «безопасность», которое стало включать в себя «человеческое» измерение, в том числе – защиту от угроз для здоровья. Эти вопросы стали требовать повышения согласованности политики государственных и негосударственных факторов на международном уровне [8].

Как отмечает зарубежный исследователь Д.П. Фидлер [9], можно отметить три основных

фактора роста значимости глобального здравоохранения в мировой политике:

- во-первых, глобальное здравоохранение само по себе является важной целью мировой политики и «здоровье стало главной политической ценностью для человечества XXI века» [9, P.183];

- во-вторых, глобальное здоровье рассматривается как «инструмент, инструмент государственного управления, ценность которого не выходит за пределы его полезности в служении материальным интересам и возможностям государства» [9, 185], другими словами, эта перспектива, основанная на реалистической теории международных отношений, объясняет недавнее повышение политической значимости глобального здравоохранения в результате растущего воздействия болезней на традиционные проблемы безопасности [10]: «Когда болезни угрожают или демонстрируют потенциальную угрозу, национальная безопасность, военный потенциал, геополитическая или региональная стабильность, население, экономическая мощь и торговые интересы становятся объектом внимания политиков» [9];

- в-третьих, взаимосвязь внешней политики государства и научных исследований в области глобального здравоохранения: достижения и прогресс в науке меняют практику здравоохранения и восприятие проблем здравоохранения [9].

С тех пор было опубликовано достаточно большое количество исследований, посвященных различным аспектам глобальной политики здравоохранения, включая управление, безопасность здоровья, политическую экономию здоровья и влияние глобализации и либерализации торговли на сферу здравоохранения. Однако большая часть публикаций вышла за рубежом, в российской политической науке данной проблеме не уделялось достаточного внимания. Кроме того, даже за рубежом, несмотря на большой объем публикаций, до сих пор вопросы общественного здравоохранения занимают маргинальное место в теории

международных отношений (ТМО) [11], так как вопросы здравоохранения классиками ТМО классифицировались как относящиеся к так называемой «низкой» политике («low-politics») – соответственно, как вопросы, не требующие пристального внимания исследователей. Однако на практике политика в области здравоохранения все более стала приобретать мирополитическое измерение благодаря активизации политического взаимодействия в данной сфере, разнообразию государственных и частных факторов, вовлеченных в международное сотрудничество в области здравоохранения, трансграничности характера вызовов и угроз в данной сфере, взаимообусловленности сферы здравоохранения социальными и другими факторами, и, наконец, благодаря высокой значимости политики здравоохранения для людей во всем мире. Изучение вопросов здравоохранения в рамках международных исследований было обусловлено также созданием региональных и глобальных межгосударственных институтов.

Трансформация международного мирового порядка в глобальный миропорядок существенно изменила отношение к «человеческим» аспектам безопасности и к вопросам здравоохранения, которые приобрели глобальный характер. В результате возникла необходимость в новых теоретических подходах к исследованию глобального здравоохранения и глобального управления здравоохранением. Так, в фокусе внимания международников оказались различные аспекты глобальной политики здравоохранения: управление, безопасность здоровья, права человека, политическая экономия здравоохранения, влияние глобализации на развитие системы здравоохранения и т.д.

Первая концепция, которую следует упомянуть – это концепция «глобального здравоохранения» («*global healthcare*»), которая **делает упор на транснациональных проблемах здоровья и их решениях, включает в себя множество дисциплин в области здравоохранения и за ее**

пределами, а также способствует междисциплинарному сотрудничеству и представляет собой синтез популяционной профилактики с индивидуальной клинической помощью [11]. Важно отметить, что в данном определении концепция глобального здравоохранения связана с концепцией глобализации, в соответствии с которой акцент делается на международной взаимозависимости в сфере здравоохранения и на том, как экономические, экологические, политические и социальные процессы в мировом масштабе влияют на здоровье людей. Концепт «глобального здравоохранения» не ограничивается изучением проблем развивающегося мира, как это было, например, в рамках «международного здравоохранения» [12]. Как отмечают Дж.П. Коплан, Т. Бонд, М. Мерсон и др., термин «глобальный» относится к любой проблеме здравоохранения, которая затрагивает многие страны, или затрагивается транснациональными детерминантами, такими как изменение климата или урбанизация, или транснациональными решениями, такими как ликвидация полиомиелита, так что «глобальный в глобальном здоровье относится к масштабности проблем» [11]. При этом глобальное здравоохранение охватывает широкий спектр проблем здоровья: от инфекционных и хронических заболеваний до несчастных случаев.

В свою очередь зарубежный исследователь К. Бозоргмер и его коллеги указывают на то, что «глобальный» характер здравоохранения связан с трансграничными и наднациональными аспектами современных проблем здравоохранения [13]. В их понимании глобальная проблема - это не отдельный «транснациональный» набор проблем, а описание более глубокой реальности, в которой здоровье людей повсюду может или не может зависеть от глобальных сил.

Также в 1990-е годы была разработана концепция «глобального управления

здравоохранением» («*global health governance*»), которая легла в основу работы ВОЗ и позволила организации рассматривать себя в качестве лидера в области глобального здравоохранения. Д.П. Фидлер определяет глобальное управление здравоохранением как «использование формальных и неформальных институтов, правил и процессов государствами, межправительственными организациями и негосударственными структурами для решения проблем здравоохранения, которые требуют трансграничных коллективных действий» [14]. В этом определении четко прослеживаются такие мирополитические характеристики системы глобального управления здравоохранением, как многоакторность и многоуровневость. Так, систему глобального управления здравоохранением можно представить в трех измерениях:

- учреждения и процессы управления с четким мандатом в области здравоохранения, как, например, Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ);

- учреждения и процессы глобального управления, которые не обязательно имеют четкие мандаты в области здравоохранения, но оказывают прямое и косвенное воздействие на здоровье, например, Организация Объединенных Наций, Всемирная торговая организация или Совет по правам человека;

- управление глобальным здравоохранением относится к учреждениям и механизмам, созданным на национальном и региональном уровнях для содействия глобальному управлению здравоохранением и / или управлению глобальным здравоохранением, таким как национальные глобальные стратегии здравоохранения или региональные стратегии глобального здравоохранения [12].

Важно также обратиться к концепции «мягкой силы» («*soft power*»), которая также, на наш взгляд, определяет политическую значимость глобального здравоохранения. Известно, что термин «мягкая сила» предложил профессор Гарвардского

университета Дж. Най в 1990 году. По его мнению - «любая страна, которая в состоянии полностью использовать все средства в своем распоряжении – политические, экономические, и культурные – может владеть мягкой силой» [15]. Именно создание здоровой нации – главная задача мирового сообщества, несомненно, играющая роль «мягкой силы» как для государств, так и для международных организаций. В рамках концепции Дж. Най была разработана концепция безопасности здоровья («health security»). «Глобальная безопасность общественного здравоохранения» («global public health security») определяется как «деятельность, необходимая для сведения к минимуму опасности и воздействия негативных факторов в области общественного здравоохранения, которые ставят под угрозу коллективное здоровье населения, проживающего в разных географических регионах и международных границах» [16]. Все страны несут ответственность за безопасность своих людей. Цель глобальной безопасности общественного здравоохранения состоит в том, чтобы «продемонстрировать, как коллективные международные действия в области общественного здравоохранения могут построить более безопасное будущее для человечества» [16].

Не менее значима в контексте исследования вопросов глобального здравоохранения концепция устойчивого развития («sustainable development»). Здравоохранение рассматривается как неотъемлемый элемент устойчивого развития, что находит свое отражение в деятельности ООН по обеспечению устойчивого развития. Более того, «обеспечение здорового образа жизни и содействие благополучию для всех в любом возрасте» является третьей целью устойчивого развития ООН [17]. Так, в 2012 году Генеральная Ассамблея ООН приняла резолюцию «Здоровье населения мира и внешняя политика» [18], в которой было рекомендовано включить вопрос о всеобщем медицинском обеспечении в обсуждения, касающиеся повестки дня в области развития на период после 2015 года в контексте проблем, касающихся здоровья

населения мира. Далее, в принятой в 2015 году резолюции «Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года» [19] была поставлена задача обеспечить к 2030 году всеобщий охват услугами здравоохранения, в том числе защиту от финансовых рисков, доступ к качественным основным медико-санитарным услугам и доступ к безопасным, эффективным, качественным и недорогим основным лекарственным средствам и вакцинам для всех. Наконец, в 2017 году была принята резолюция «Здоровье населения мира и внешняя политика: охрана здоровья представителей наиболее уязвимых групп населения для построения инклюзивного общества» [20], где постановили провести в 2019 году в ходе сессии ГА ООН заседание высокого уровня по вопросу о всеобщем охвате услугами здравоохранения.

Наконец, концепция «качества жизни». Одно из определений качества жизни предлагает понимать его как «обобщенную социально-экономическую категорию, которая включает в себя не только уровень потребления социальных благ и услуг, но и удовлетворение духовных потребностей, здоровье и комфортные условия среды» [21]. Для обозначения прямой взаимосвязи «качества жизни» и здравоохранения зарубежные исследователи Р.Каплан и Дж. Буш в 1982 году ввели термин «health-related quality of life», который можно перевести как «качество жизни, связанное со здоровьем» [22], что более направлено на оценку качества оказания медицинской помощи населению, уровень благосостояния и удовлетворения теми аспектами жизни, которые связаны с болезнью или ее лечением. Данный подход также укладывается в мирополитический принцип приоритета интересов личности, отдельного человека над интересами государства.

Таким образом, система глобального здравоохранения сегодня является неотъемлемой частью как мирополитической практики, так и теории. «Глобальный» характер современной системы здравоохранения

определяется такими ее характеристиками, как многоакторность, многоаспектность и взаимосвязь с другими мирополитическими сферами, такими как безопасность, экономика, социальное развитие и т.д. Что касается теоретических разработок в области глобального здравоохранения, то их развитие обусловлено мирополитической практикой.

Представленные данные теоретические концепции – «глобальное здравоохранение», «глобальное управление здравоохранением», «безопасность здоровья», «устойчивое развитие» и «качество жизни» – легли в основу всех основных мирополитических действий, имеющих целью создание современной системы глобального здравоохранения.

Заключение. Таким образом, анализируя теоретическую и практическую составляющую вопроса можно прийти к следующим выводам:

Во-первых, глобальное здравоохранение – это попытка мирового сообщества найти пути решения глобальных проблем и достижения здоровья и процветания человечества. Вбирая в себя сразу три важных идеи «мягкой силы» государств и международных организаций, вопросов «качества жизни» и «устойчивого развития», глобальное здравоохранение является частью мирополитических процессов.

В число основных задач глобального здравоохранения входят обеспечение равноправия в доступе к медицинской помощи, солидарность и взаимное уважение. Глобальное здравоохранение применяет на практике многообразные инструменты общественной профилактики, используя многоуровневость и понимая специфику национального, регионального и глобального уровней, а также участвуя в разработке транснациональных программ для борьбы за здоровье населения планеты.

Во-вторых, следует различать два ключевых понятия «медицина» и «здравоохранение». Так, если первая насчитывает многовековую историю с начала человеческой цивилизации, то система здравоохранения – порождение

индустриальной эпохи XX века. В контексте последней на повестке дня стоит формирование правил международного сотрудничества. Также нельзя не отметить гонку стран за мировое лидерство в сфере здравоохранения.

Созданные после Первой и Второй мировых войн важные международные институты по охране здоровья населения планеты, включая Всемирную организацию здравоохранения, играют ключевую роль в развитии системы глобального здравоохранения. Но именно с этой организацией связаны все глобальные инициативы в области охраны здоровья в современном мире. В XX веке ключевую роль в развитии здравоохранения стала играть наука и ее достижения.

В-третьих, развитие современной системы глобального здравоохранения можно охарактеризовать определенными ведущими тенденциями, в число которых вошли: значительное возрастание роли современных биотехнологий; приоритет доступности медицины всем социальным слоям в мире. Отдельно стоит вопрос обучения и переподготовки высокопрофессиональных медицинских работников. Вызывает особую озабоченность необходимость развивать профилактику угроз здоровью, таких как курение, проблемы с алкогольной и наркотической зависимостью и т.д. Кроме того, важной тенденцией стало превращение здоровья человека и здоровья нации в неотъемлемый компонент системы безопасности большинства государств мира. Являясь составной частью международной безопасности, медицинская безопасность представляет собой медицинскую защиту и сохранение здоровья населения всей планеты. На наш взгляд, это актуальное и весьма перспективное направление в контексте развития «мягких» аспектов безопасности.

В-четвертых, в рамках концепта человеческой безопасности представляется возможным выделить концепт медицинской безопасности (*medical security*), которую можно определить как комплексный подход к решению проблем здоровья населения, обеспечения высокого качества медицинских

услуг и сервиса. Являясь составной частью международной безопасности, медицинская безопасность представляет собой медицинскую защиту и сохранение здоровья населения всей планеты. На наш взгляд, это актуальное и весьма перспективное направление в контексте развития «мягких» аспектов безопасности.

В-пятых, глобальная проблема охраны и укрепления здоровья населения мира в современных условиях является многоаспектной проблемой, напрямую связанной с социально-экономическими факторами развития общества. Это не в последнюю очередь вопросы «качества жизни» и «устойчивого развития», поскольку вопрос здоровья напрямую связан с вопросом выживания биологического вида человека.

В-шестых, медицинская безопасность является составной частью международной безопасности, которая представляет собой медицинскую защиту и сохранение здоровья населения, то есть те вопросы, которые направлены на обеспечение общественного здоровья, как в рамках одного государства, так и в мировом масштабе.

В-седьмых, в результате глобализации проблемного поля мирового здравоохранения и медицины началось формирование нового направления дипломатической деятельности. Целью этого типа дипломатической деятельности являются одновременно улучшение здоровья населения и поддержание и укрепление международных отношений в области здравоохранения. В соответствии с тенденциями современного мирового развития в международных переговорах по вопросам здравоохранения должны участвовать не только национальные государства, но и международные организации (например, ВОЗ), частный сектор, неправительственные организации (такие как, например, Красный Крест, Красный Полумесяц и др.), ученые (например, Л.М. Рошаль), глобальные средства массовой информации, так как все они являются важными и неотъемлемыми сторонами переговорного процесса и формируют сложную многоуровневую систему управления, направленную на решение актуальных проблем здравоохранения в начале XXI века.

Список литературы

1. Маркушина Н.Ю., Тимченко Н.М., Точицкий Н.А. Коронавирус и спорт: проблема отмены крупнейших международных спортивных соревнований // Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта. - 2020. - №3. - С. 308-312.
2. Stoeva P. International Relations and the Global Politics of Health: A State of the Art? Global Health Governance // The Scholarly Journal for the New Health Security Paradigm. - 2016. - №10. - P. 97-109.
3. Fidler D.P. Caught between paradise and power: public health, pathogenic threats, and the axis of illness // McGeorge Law Rev. - 2004. - №35. - P. 45.
4. Dodgson R., Lee K. Global Governance: Critical Perspectives. Wilkinson R, Hughes S, editor. - 2002. Global Health Governance: Practice and Prospects.
5. Declaration of Alma-Ata International Conference on Primary Health Care, Alma-Ata, USSR, 6-12 September 1978 [Электронный ресурс]. – URL: https://www.who.int/publications/almaata_declaration_en.pdf (дата обращения 24.08.2020).
6. Рамочная конвенция ВОЗ по борьбе против табака (РКБТ ВОЗ), 2005 г. [Электронный ресурс]. – URL: https://www.who.int/fctc/WHO-FCTC-summary_RU_Jul-2018.pdf (дата обращения 24.08.2020).
7. Oslo Ministerial Declaration - global health: a pressing foreign policy issue of our time, 2007 [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.diplomacy.edu/oslo-ministerial-declaration-global-health-pressing-foreign-policy-issue-our-time> (дата обращения 24.08.2020).
8. Health: an issue in global politics and international affairs. The Chatham House Centre on Global Health Security [Электронный ресурс]. – URL: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/media_wysiwyg/Centre%20for%20Global%20Health%20Security%20Prospectus.pdf (дата обращения 24.08.2020).

9. Fidler D.P. Health as foreign policy: between principle and power // *Whitehead J Diplomacy Int Relat.* - 2005. - №6. - P. 179-194.
10. Feldbaum H., Lee K., Michaud J. Global Health and Foreign Policy // *Epidemiologic Reviews.* - 2010. - Vol. - 32 P. 82-91.
11. Koplan J.P., Bond T., Merson M., Reddy K., Rodriguez M., Sewankambo N. Towards a common definition of global health // *Lancet.* - 2009. - №373. - P. 1993-1995.
12. Kickbusch I., Cassar Szabo M.M. A new governance space for health // *Glob Health Action.* - 2014. - №7 - P.10.
13. Bozorgmehr K. Rethinking the 'global' in global health: a dialectic approach. *Global Health.* - 2010. - №6. - P.19.
14. Fidler D.P. The challenges of global health governance // *New York: Council on Foreign Relations.* - 2010.
15. Nye, J.S. Jr. The paradox of American power; why the world's only super power can't go it alone. – *New York : Oxford University Press.* - 2002. - P. 8-9.
16. Health security. WHO [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.who.int/health-security/en/> (дата обращения 24.08.2020).
17. Цели устойчивого развития ООН [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/health/> (дата обращения 24.08.2020).
18. Резолюция ГА ООН «Здоровье населения мира и внешняя политика» (A/RES/67/81) [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.preventionweb.net/files/resolutions/N1251435.pdf> (дата обращения 24.08.2020).
19. Резолюция ГА ООН «Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года» (A/RES/70/1) [Электронный ресурс]. – URL: https://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ares70d1_ru.pdf (дата обращения 24.08.2020)
20. Резолюция ГА ООН «Здоровье населения мира и внешняя политика: охрана здоровья представителей наиболее уязвимых групп населения для построения инклюзивного общества» (A/RES/72/139) [Электронный ресурс]. – URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/RES/72/139> (дата обращения 28.08.2020).
21. Харьков Е.И. Особенности качества жизни и психологические характеристики больных пожилого возраста с заболеваниями сердечно-сосудистой системы и пути коррекции последних // *Российский кардиологический журнал.* - 2010. - № 3. - С. 53-57.
22. Kaplan R.M., Bush J.W. Health-related quality of life measurement for evaluation research and policy analysis // *Health Psychology.* - 1982. - №1. - P. 61-80.

References

1. Markushina N.YU., Timchenko N.M., Tochitsky N.A. Coronavirus i sport: problema otmeny krupnejshih mezhdunarodnyh sportivnyh sorevnovanij [Coronavirus and sport: the problem of canceling major international sports competitions], *Uchenye zapiski universiteta imeni P.F. Lesgafita* [Scientific notes of the P. F. Lesgafit University], 3, 308-312(2020).
2. Stoeva P. International Relations and the Global Politics of Health: A State of the Art? *Global Health Governance, The Scholarly Journal for the New Health Security Paradigm*, 10, 97-109(2016).
3. Fidler D.P. Caught between paradise and power: public health, pathogenic threats, and the axis of illness, *McGeorge Law Rev.*, 35, P. 45(2004).
4. Dodgson R., Lee K. *Global Governance: Critical Perspectives.* Wilkinson R, Hughes S, editor. *Global Health Governance: Practice and Prospects.* 2002.
5. Declaration of Alma-Ata International Conference on Primary Health Care, Alma-Ata, USSR, 6-12 September 1978 [Electronic resource]. Available at: https://www.who.int/publications/almaata_declaration_en.pdf (Accessed: 24.08.2020).
6. Ramochnaya konvenciya VOZ po bor'be protiv tabaka [Who framework Convention on tobacco control], 2005. [Electronic resource]. Available at: https://www.who.int/fctc/WHO-FCTC-summary_RU_Jul-2018.pdf (Accessed: 24.08.2020).
7. Oslo Ministerial Declaration - global health: a pressing foreign policy issue of our time, 2007. [Electronic resource]. Available at: <https://www.diplomacy.edu/oslo-ministerial-declaration-global-health-pressing-foreign-policy-issue-our-time> (Accessed: 24.08.2020).

8. Health: an issue in global politics and international affairs. The Chatham House Centre on Global Health Security. [Electronic resource]. Available at: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/media_wysiwyg/Centre%20for%20Global%20Health%20Security%20Prospectus.pdf (Accessed: 24.08.2020).
9. Fidler D.P. Health as foreign policy: between principle and power, *Whitehead J Diplomacy Int Relat.*, 6, 179-194(2005).
10. Feldbaum H., Lee K., Michaud J. Global Health and Foreign Policy, *Epidemiologic Reviews*, 32, 82-91(2010).
11. Koplan J.P., Bond T., Merson M., Reddy K., Rodriguez M., Sewankambo N. Towards a common definition of global health, *Lancet*, 373, 1993-1995(2009).
12. Kickbusch I., Cassar Szabo M.M. A new governance space for health, *Glob Health Action*, 7, - P.10(2014).
13. Bozorgmehr K. Rethinking the 'global' in global health: a dialectic approach. *Global Health*, 6, P.19(2010).
14. Fidler D.P. The challenges of global health governance. (Council on Foreign Relations, New York, 2010).
15. Nye, J.S. Jr. The paradox of American power; why the worlds only super power can't go it alone. (Oxford University Press, New York, 2002, P. 8-9).
16. Health security. WHO. [Electronic resource]. Available at: <https://www.who.int/health-security/en/> (Accessed: 24.08.2020).
17. Celi ustojchivogo razvitiya OON [The sustainable development goals of the UN]. [Electronic resource]. Available at: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/health/> (Accessed: 24.08.2020).
18. Rezolyuciya GA OON «Zdorov'e naseleniya mira i vneshnyaya politika» [The UN GA resolution «global Health and foreign policy»] (A/RES/67/81). [Electronic resource]. Available at: <https://www.preventionweb.net/files/resolutions/N1251435.pdf> (Accessed: 24.08.2020).
19. Rezolyuciya GA OON «Preobrazovanie nashego mira: Povestka dnya v oblasti ustojchivogo razvitiya na period do 2030 goda» [The UN GA resolution «the Transformation of our world: The agenda for sustainable development for the period till 2030»] (A/RES/70/1). [Electronic resource]. Available at: https://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ares70d1_ru.pdf (Accessed: 24.08.2020)
20. Rezolyuciya GA OON «Zdorov'e naseleniya mira i vneshnyaya politika: ohrana zdorov'ya predstavitelej naibolee uyazvimyh grupp naseleniya dlya postroeniya inklyuzivnogo obshchestva» [The UNGA resolution «global Health and foreign policy: protecting the health of the most vulnerable groups in order to build an inclusive society»] (A/RES/72/139). [Electronic resource]. Available at: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/RES/72/139> (Accessed: 28.08.2020).
21. Har'kov E.I. Osobennosti kachestva zhizni i psihologicheskie harakteristiki bol'nyh pozhilogo vozrasta s zabolevaniyami serdechno-sosudistoj sistemy i puti korrrekcii poslednih [Features of the quality of life and psychological characteristics of elderly patients with diseases of the cardiovascular system and ways to correct the latter], *Rossijskij kardiologicheskij zhurnal [Russian journal of cardiology]*, 3, 53-57(2010).
22. Kaplan R.M., Bush J.W. Health-related quality of life measurement for evaluation research and policy analysis, *Health Psychology*, 1, 61-80(1982).

А.М. Карпенко

Санкт-Петербург мемлекеттік университеті, Санкт-Петербург, Ресей

XXI ғасырдағы әлемдік саясат контексіндегі жаһандық денсаулық сақтаудың дамуы

Аңдатпа. Мақалада автор қазіргі заманның жаһандық мәселелерінің ішінде адам денсаулығын сақтау және нығайту мәселесі маңызды орынға ие екендігіне назар аударады, өйткені, бір жағынан, бұл адам өмірінің бастауынан көрініс табатын байырғы проблемалардың бірі, ал екінші жағынан, бұл проблема басқалармен салыстырғанда өте маңызды, себебі ол бүкіл адамзат өмірімен тікелей байланысты. Яғни, біз адамның басты құндылығы – адам өмірі туралы айтып отырмыз.

Автор мақалада қазіргі жаһандық проблемалар көбінесе біздің планетамыздың тұрғындарының денсаулығына қауіп төндіреді деп мәлімдейді. Нәтижесінде XXI ғасырда әлемдік қоғамдастықтың алдында қауіпсіздіктің жаңа өлшемдерін және адам денсаулығы мен қауіпсіздігінің негізгі басымдығын ескере отырып, жаһандық қауіпсіздік жүйесін құру мен нығайтудың өзекті міндеті тұрды. Сондықтан

«жаһандық денсаулық сақтау» ұғымын талдау үшін терминнің өзін қазіргі әлемдік саяси тұжырымдамалар тұрғысынан зерттеу керек. Мақалада Автор «жаһандық денсаулық сақтау» саяси тұжырымдамасына талдау жасайды, оның қалыптасу эволюциясын зерттейді және оның өткені мен қазіргі жағдайының әртүрлі факторларының динамикасын бағалайды.

Түйін сөздер: жаһандық денсаулық сақтау, әлемдік саясат, адам қауіпсіздігі, жұмсақ күш, пандемия.

A.M. Karpenko

Saint Petersburg State University, Saint Petersburg, Russia

Development of global health in the context of world policy in the XXI century

Abstract. In the article, the author emphasizes that among the global problems of our time, the problem of protecting and promoting human health occupies an important place, since, on the one hand, it is one of the oldest problems that man has faced since the very beginning of his existence, and on the other hand, this problem is of paramount importance in comparison with the rest, since it is directly related to the life of the entire human race. In other words, we are talking about the main human value – human life.

The author claims in the article that modern global problems are mostly a threat to the health of the population of our planet. As a result, the world community in the twenty-first century faces the urgent task of creating and strengthening a global security system, taking into account new dimensions of security and a key priority for human health and safety. Therefore, in order to analyze the concept of «global health», it is important to study the term itself in the context of modern world policy concepts. The author analyzes the political concept of «global health», studying the evolution of its formation and assesses the dynamics of various factors of its past and present state.

Keywords: global health, world politics, human security, soft power, pandemic.

Information about author:

Карпенко А.М. – аспирант факультета международных отношений, Санкт-Петербургский государственный университет, ул. Смольного 1/3, подъезд 8, Санкт-Петербург, Российская Федерация.

Карпенко А.М. – post-graduate student of the faculty of international relations, Saint Petersburg State University, 1/3 Smolny street, entrance 8, Saint Petersburg, Russian Federation.

Ж.Қ.Керімова¹, Е.А.Ахапов¹, К.Шимидзу²¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан²Тоттори Университеті, Тоттори, Жапония

(E-mail: zhansayakerimova@gmail.com)

Киото эко-модель қаласының эко-саясатындағы көлік секторының талдауы

Аңдатпа. Дүние жүзі бойынша галамдық жылынуға қарсы шаралар қолға алынып, әр мемлекет, әр қала өз территориясында CO₂ бастаған парниктік газдардың бөлінуін барынша азайту үшін тырысуда. Бұл ғылыми еңбек сондай мемлекеттердің ішінде Жапонияның бұрынғы астанасы, әрі Киото хаттамасы қабылданған қала – Киото эко-модель қаласының көлік саласындағы эко-саясатына арналған. Эко-саясатын зерттеуде авторлар қала әкімдігінің маңызды ресми құжаттарына негізделіп, ең маңызды саяси шараларын анықтады. Зерттеу барысында қала әкімдігі көлік секторында қандай шаралар жүргізіп жатқанымен ғана емес, олардың қандай нәтижесі болғанымен де, яғни осы саладағы шараларға қандай баға берілгені айқындалды. Жапонияның эко-модель қалалары жайлы ақпарат, негізінен, жапон тілінде болғандықтан, зерттеушілердің негізгі ақпаратқа қол жеткізуі шектеулі. Сол себепті бұл мақалада біршама тың мәлімет ұсынылады.

Түйін сөздер: Жапония, Киото, эко-модель қала, эко-саясат, көлік секторы, CO₂

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2020-132-3-20-62-75>

Кіріспе. Жапон үкіметі дүние жүзін алаңдатып отырған парниктік газдардың эмиссиясын азайтуда үлгі боларлық модель қалаларды таңдап, қолдау көрсету мақсатында 2008 жылы «Эко-модель қала» жобасын жасап шығарды [1]. Эко-модель қалаларға тән басты сипаттар төмендегідей:

- Ықшам қалаға айналдырудағы қайта жоспарлау (көлік құралдарынсыз жаяу жетуге болатын қауымдастық);
- Көлік инфрақұрылымын жақсарту (LRT¹ мен EV² секілді қоғамдық көліктер);
- Тұрғын үй стиліндегі өзгеріс (соңғы 200 жылға есептеліп салынған үйлер, энергия үнемдейтін үйлер, отындық элемент);
- Жаңғырмалы энергияны тұтынудың кең таралуы (күн қуаты, жел қуаты, биомасса және т.б.);

- Ормандардың сақталуы мен кәдеге жаратылуы (көміртекті есепке алу, жергілікті тұтыну үшін жергілікті өндіріс).

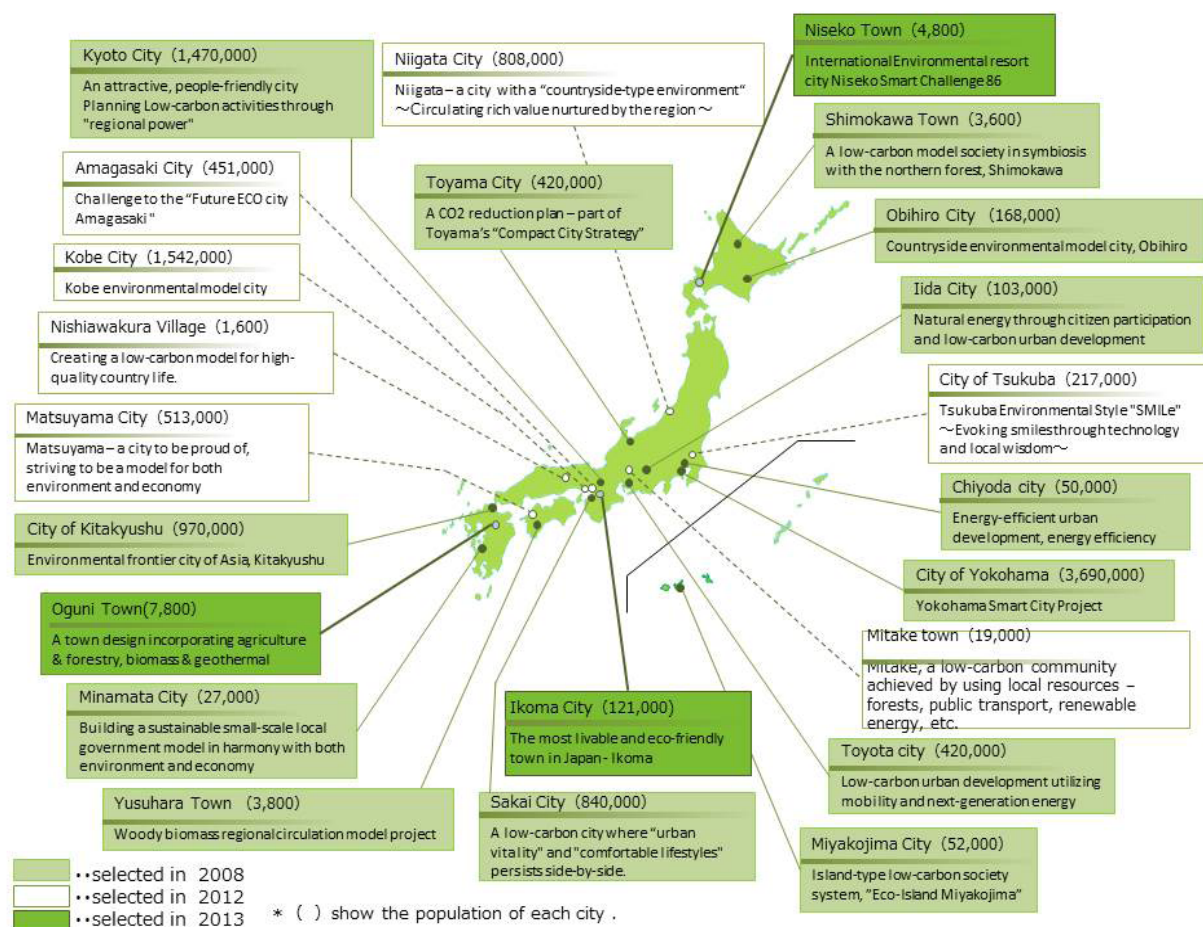
Ал басты талаптар төменде көрсетілген:

- Парниктік газдарды азайтуда өршіл мақсат қою;
- Тұңғыш жаңашыл модель ретінде керемет әрекет ету;
- Аймақтық бейімделгіштік;
- Бірқалыпты жүзеге асырылуының толық орындалуы;
- Қалалар мен қауымдастықтардың жаңартылуынан демеу алған тұрақты әрі автономды әрекеттер [2].

2008-2013 жылдар аралығында 23 қала таңдалды [3], әрбір қала өзінше ерекше мақсат пен оған жетер жолды ойластырған (Сурет 1).

¹ Light Rail Transit

² Electric vehicle

Сурет 1. Жапонияның эко-модель қалалары

Дереккөз: Japan for Sustainability ресми сайты. https://www.japanfs.org/ja/projects/future_city/index.html

Соның ішіндегі Киото қаласының эко-саясаты, көлік секторындағы біршама қызығушылық тудыратын саяси шаралар зерттеу нысанына айналды.

Ғылыми зерттеу әдіснамасына тарихи-салыстырмалы әдіс, статистикалық мәліметтерге талдау, Киото әкімдігінің ресми құжаттарын шолу әдісі жатады. Басты құжаттардың қатарына: Киото эко-модель қаласының әрекеттер жоспары (2009), Киото эко-модель қаласының әрекеттер жоспары (II кезең, 2014), Киото эко-модель қаласының әрекеттер жоспары (II кезең, 2017), Киото қаласының автокөліктік-экологиялық шаралар жоспары (2011), жатады.

Тақырыпты таңдауды дәйектеу және мақсаты мен міндеттері. Киото қаласы

аумағының $\frac{3}{4}$ бөлігін орман алып жатқан, керемет сұлулығымен танымал табиғаты мен 1200 жылдан аса тарихы бар, дәстүр мен мәдинетке бай қала болып табылады. Жылына бес миллиондай турист баратын халықаралық мәдени туристік аймақтың қатарына жатады. Сонымен қатар, COP3 өткен, әрі Киото хаттамасының «отаны» ретінде Жапония бойынша алғаш болып Ғаламдық жылынуға қарсы Ереже (ары қарай – Ереже) қабылдады, шағын және орта кәсіпорындар үшін жүргізілуі жеңіл экологиялық менеджмент жүйесін (KES – Экологиялық менеджмент жүйесінің стандарты) құрды. COP3 өтуінің естелігі ретінде құрылған «Киото экологиялық орталығы» (жап. 京エコロジーセンター, оқылуы: *Kyoo ekoroji: senta:*) экологиялық білім

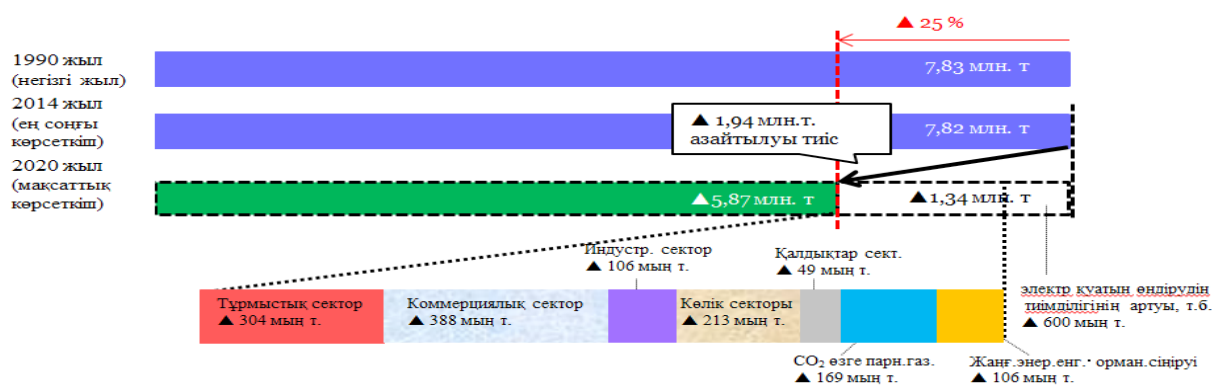
мен әрекетті қолдауда үлкен маңыздылыққа ие болды. Осылайша Киото қаласы бірталай бастамалар мен жобаларды жетекші болып жүргізіп келеді [4]. Сол себепті Киото эко-модель қаласының көлік секторындағы ең тиімді экологиялық саясатын анықтау зерттеудің мақсаты болып табылады. Ол үшін келесі міндеттерді орындау қажет: Киото қаласы әкімдігінің қабылдаған ресми құжаттарын зерделеу; қабылданған, түзету енгізілген ресми құжаттардағы ақпараттарға салыстырмалы талдау жүргізу, жүргізілген шаралар мен әрекеттердің нәтижесін анықтау. Бұл зерттеудің маңыздылығы келесіде: біріншіден, Жапониядағы 23 эко-модель қаласына қатысты ресми құжаттар, қажетті ақпараттар тек жапон тілінде берілген; екіншіден, жоғарыдағы бірінші себепке байланысты, ғалымдардың эко-модель қалаларға қатысты жүргізген зерттеуі шектеулі; үшіншіден, ағылшын тіліндегі ақпараттар, зерттеулер болғанымен, 23 қаланың ішінде ең ірі, әрі кеңінен танымал Йокохама және Китаюшо қалалары жайлы ғана жазылған. Сондықтан Киото қаласының қоршаған ортаны қорғауда жүргізіп отырған саясатын зерттеу өзекті болып табылады.

Нәтижелері мен талқылама. Киото қаласы заманауи қалалардың қатарына жататындықтан, қолайлылықтың артуымен қатар, қалалану, туристік жерлердің көптеп шоғырлануына орай көліктік кептеліс, отбасы санының артуына орай тұрмыстық және

коммерциялық секторда қалдықтар мен көмірқышқыл газы бөлінуінің артуы секілді үрдістер орын алып келеді [4]. Сол себепті төмен көміртекті қоғам құруда батыл қадам мен тиімді шаралар қажет.

Төмендегі суретте Киото қаласының 2020 жылға дейін 1990 жылмен салыстырғанда CO₂ көлемін 25%-ға төмендетуді көздегені және ол үшін әр секторда қаншалықты төмендету керектігі көрсетілген (Сурет 2).

Ал орта және ұзақ мерзімді мақсаттық көрсеткіштерге келетін болсақ, Киото қаласы 1990 жылмен салыстырғанда көмірқышқыл газының бөлінуін 2020 жылға дейін 25%, 2030 жылға дейін – 40%, 2050 жылға дейін 80%-дан жоғары қысқартуды көздеп отыр. Осы көрсеткіштерді Жапонияның көздеген көрсеткішімен салыстырсақ, төмендегі кестеден қала мен елдің мақсаттарында қаншалықты айырмашылықтың барын байқауға болады (Кесте 1). Киото қаласы 2030 жылға дейін 1990 жылмен салыстырғанда көмірқышқыл газының бөлінуін 40%, 2013 жылмен салыстырғанда 40.6%-ға төмендетуді көздесе, Жапония мемлекет ретінде 1990 жылмен салыстырғанда 18%, 2013 жылмен салыстырғанда 26%-ға азайтуды көздеп отыр. Байқағанымыздай, Киото қаласы мемлекеттің қойған мақсатынан әлдеқайда жоғары көрсеткішті ұсынған. Сол себепті қаланың жоғарыда айтылған мақсатына жетудегі ең басты саяси шаралары мен бастамалары қызығушылық тудырады.

Сурет 2. 2020 жылға дейін сектор бойынша CO₂ көлемін азайту мақсаты

Дереккөз: <https://www.city.kyoto.lg.jp/>

Кесте 1. Киото мен Жапонияның CO₂ көлемін төмендетудегі көздеген мақсаттық көрсеткіші

2030 жылға дейін	1990 жылмен салыстырғанда	2013 жылмен сайлыстырғанда
Киото	40%	40.6%
Жапония	18%	26%

Дереккөз: <https://www.city.kyoto.lg.jp/>

Алдымен, Киото қаласының ғаламдық жылынуға қарсы бағытталған шаралар жайлы ережелері мен жоспарларының тарихымен танысайық (Кесте 2):

Кесте 2. Киото қаласының ғаламдық жылынуға қарсы шараларға қатысты негізгі құжаттар

УАҚЫТЫ	ҚҰЖАТ АТЫ
1997 ж. (жапон жылнамасы Хейсей:9 ж.)	Киото қаласы ғаламдық жылынуға қарсы шараларды аймақтық ынталандыру жоспары
2003 ж. (Хейсей:15 ж.)	Киото қаласы ғаламдық жылынуға қарсы шаралар жөнінде аймақтық ынталандыру жоспары (түзету енгізілді)
2004 ж. (Хейсей:16 ж.)	Киото қаласы ғаламдық жылынуға қарсы шаралар жөніндегі бұйрық (қабылданды)
2006 ж. (Хейсей:18 ж.)	Киото қаласы ғаламдық жылынуға қарсы шаралар жоспары
2009 ж. (Хейсей:21 ж.)	Киото эко-модель қаласының әрекеттер жоспары
2010 ж. (Хейсей:22 ж.)	Киото қаласы ғаламдық жылынуға қарсы шаралар жөніндегі бұйрық (толық түзету енгізілді)
2011 ж. (Хейсей:23 ж.)	Киото қаласы ғаламдық жылынуға қарсы шаралар жоспары (2011-2020)
2012 ж. (Хейсей:24 ж.)	Киото қаласының әкімдігі CO ₂ -ні азайту бастамасын орындау жоспары
2013 ж. (Хейсей:25 ж.)	Киото қаласы энергия саясатын ынталандыруға арналған стратегия
2014 ж. (Хейсей:26 ж.)	Киото эко-модель қаласының әрекеттер жоспары (II кезең, құрылды)
2017 ж. (Хейсей:29 ж.)	Киото эко-модель қаласының әрекеттер жоспары (II кезең, түзету енгізілді)

Дереккөз: <https://www.city.kyoto.lg.jp/>

Бұдан бөлек түрлі саладағы өзге де маңызды жоспарлар қабылданған, олар:

- Киото қаласының әр ауданының негізгі жоспары (2010 ж.);
- Қоршаған ортамен қатар өмір сүруді ынталандыру жоспары (2006 ж.);
- Киото қаласының автокөліктік-экологиялық шаралар жоспары (2011 ж.);
- Киото қаласының қайта өңдеуге негізделген қоғамды ынталандыру жөніндегі негізгі жоспары (2009 ж.);
- Киото қаласы биомассаны қолдануды ынталандыру жоспары (2010 ж.);
- «Серуенқаласы–Киото» интеграцияланған көлік стратегиясы (2009 ж.);
- Киото қаласы автокөліктік интеграцияланған жоспары (2009 ж.) [5].

Киото қаласы өзін болашақта келесі алты бейнеде елестетеді:

1. Адамдар мен қоғамдық көліктерге басымдық берілген, жаяу жүріп тамашалайтын қала;
2. Орманды жаңғыртып, «ағаш мәдениетін» қадірлейтін қала;
3. Энергия өндіретін, аймақтық қайта өңдеу қаласы;
4. Қоршаған ортаға жайлы өмір сүру салты;
5. Қоршаған ортаға жайлы экономикалық қызмет;
6. Қоқыстардың азаюы.

Бұл зерттеу жұмысында Киото қаласының үш бейнесін (адамдар мен қоғамдық көліктерге басымдық берілген қала, жаяу жүріп

тамашалайтын қала, қоршаған ортағасай жайлы өмір сүру салты және қоқыстардың азайған қала) жүзеге асырудағы саяси шараларды қарастырамыз. Шараларды жүзеге асыруда әкімдік өз тарапынан ғана емес, түрлі стейкхолдерлердің қолдауына жүгінеді, сол себепті олардың рөлі нақты белгіленген. Сол себепті кімдер қандай рөл атқаратынына көз жүгіртіп өтейік:

1. Тұрғындар.

Ғаламдық жылыну проблемаларына деген қызығушылықты арттырып, түсінігін тереңдетумен қатар, күнделікті өмірдегі ресурстар мен энергияны үнемдеу әрекеттерін іс жүзінде жүргізу, жаңғырмалы энергияны қолданысқа енгізу, ресурстар мен энергияны үнемдейтін өнімдер мен қызметті қолдануды бастайды.

Сонымен қатар аймақтық қауымдастықтар, қоршаған ортаны қорғау топтары және т.с.с. ұйымдардың ғаламдық жылынудың алдын алу қызметіне белсенді түрде қатысумен қатар, кәсіпкерлер мен үкіметтік биліктің жүргізетін ғаламдық жылынуға қарсы шараларына жәрдемдесу, ынтымақтастық орнату күтіледі.

2. Кәсіпкерлер.

Өндіру, тарату, қолдану/тұтыну, қайта өңдеу, тастау сынды кәсіпкерлік қызметтің барлық сатысы арқылы ресурстар мен энергияны үнемдеу әрекеттерін іс жүзінде жүргізу, жаңғырмалы энергияны қолданысқа енгізу, ресурстар мен энергияны үнемдейтін өнімдер мен қызметті қолдануды бастайды.

Электр қуаты және газды жеткізетін кәсіпкерлер Киотоқаласында қамтылған энергия мен үнемделген энергия көлемі жайлы мәліметпен белсенді түрде қамтамасыз ету, төмен көміртекті энергияны тұрақты жеткізе бастайды.

Арнайы белгіленген кәсіпкерлерге (жап. 特定事業者, оқылуы: tokutei jigyō:sha) үш жыл сайын парниктік газдардың эмиссиясын азайту бойынша жоспар құру, шараларды жүзеге асыру жағдайы мен азайтылған нәтижесін мәлімдеу міндеті артылған.

3. Киото қаласы әкімдігі.

Аудандық әкімдіктер тұрғындар мен кәсіпкерлердің ғаламдық жылынуға қарсы

шараларды орындауда қолдау көрсету, бақылау, ынталандыру беретін жүйелер құру секілді қажетті шараларды жүргізеді. Сонымен қатар, жобаларды тиімді жүргізу үшін ел бойынша, көрші префектуралар мен өзге эко-модель қалалармен байланыс, қала тұрғындары мен кәсіпкерлерімен серіктестік орнату, жоспарлардың орындалу жағдайын қадағалау, бағалау және нәтижесін жариялау міндеті артылған.

4. Қоршаған ортаны қорғау топтары.

Тұрғындар, кәсіпкерлер мен жергілікті билік арасындағы байланысты орнатуда жәрдемдесу, биліктің сәйкесінше әрекет ете алмаған тұсында шапшаң әрекет ету іспеттес қоршаған ортаны қорғаудың нақты әрекеттерін жүргізу міндеті жүктелген.

5. Туристер мен өзге резиденттер.

Тұрғындар, кәсіпкерлер мен жергілікті билік, қоршаған ортаны қорғау топтары жүргізетін ғаламдық жылынуға қарсы шараларда жәрдемдесу міндеті артылған[6].

2017 жылғы түзетілген жоспарда тағы бір стейкхолдерді ескеріп, тізімге қосқан. Ол – университеттер мен зерттеу мекемелері. Ал энергиямен қамтитын кәсіпкерлерді кәсіпкерлер тобынан алып, бөлек қарастыратын болды.

6. Университеттер мен зерттеу мекемелері.

Қала халқының шамамен 10%-ы студенттер болғандықтан, даралығына, тартымдылығына, өміршеңдігіне толы «университеттер мен студенттер қаласы атанған Киотоны» одан әрі дамытуға үлес қосады. Университеттер мен студенттер өзге де стейкхолдерлермен бірлесіп, ғаламдық жылынуға қарсы бастамаларды одан әрі дамытады. Сонымен қатар, индустрия-зерттеу институттары-қоғамның байланысының арқасында қоршаған орта мен энергия саласындағы ең жаңа технологиялардың зерттеуін дамыту мен іс жүзінде қолдануды ілгерілетеді [5].

Киото қаласы жоғары көрсетілген мақсаттық көрсеткіштерді белгілеуде *Back casting* әдісін қолданған. Төмен көміртекті қоғамды орнату үшін үлкен әлеуметтік төңкеріс керек. Өткен және қазіргі заманның

тенденциясын қарастырмайды. Алдымен, мақсатқа қол жеткізген жағдайды суреттейді, сол болашақты негізгі бастау нүктесі ретінде алып, артқа қазіргі заманға қайтады, осылайша қандай жолды жүріп өту керектігі, қандай шара қолдану қажеттігі айқындалады. Соны «Back casting» деп атайды [6].

Киото қаласының ғаламдық жылынуға қарсы шараларының жүйесін қарастыратын болсақ, екі түрлі шаралардан тұрады. Олар: ластану деңгейін төмендету шаралары (жап. 緩和策, оқылуы: kanwasaku, ағыл. mitigation measures) мен бейімделу шаралары (жап. 適応策, оқылуы: tekiousaku, ағыл. adaptation measures). Ластану деңгейін төмендету шаралары деп ғаламдық жылынудың басты себебі болып табылатын парниктік газдардың эмиссиясын шектеуге арналған саяси шараларды айтамыз. Ол шаралардың ең тиімдісін жүргізгенмен, парниктік газдардың шоғырлануының төмендеуіне уақыт қажет, сол себепті біршама дәрежеде жылынудың ықпалын сезінуге тура келеді. Соған орай ғаламдық жылынудың салдарынан орын алған климаттың өзгеруінің әсерінен болатын зардаптың алдын алу шаралары, яғни бейімделу шаралары жүргізіледі.

Төменде көрсетілген шаралар ластану деңгейін төмендету шаралардың қатарына жатады. 3-кестеде 2014 жылы жасалған әрекеттер жоспарында көрсетілген саяси шаралар болса, 4-кестеде 2017 жылы жасалған әрекеттер жоспарында берілген саяси шаралар болып табылады. Саны түрлі болғанымен, жалпы мазмұны бірдей екені анықталды.

Кесте 3. 2014 ж. шаралар жүйесі

Кесте 4. 2017 ж. шаралар жүйесі

Дереккөз: <https://www.city.kyoto.lg.jp/>

Парниктік газдардың шығарылымын шектейтін саяси шаралар ретінде үш жоба ұсынылған: I жоба – 2020 жылы мақсаттық көрсеткішке жетуге бағытталған саяси шаралар; II жоба – орта мерзімді болашаққа (2030-2040 жылдар) негізделген саяси шаралар; III жоба – ұзақ мерзімді болашаққа (2050 жылдан кейін) негізделген саяси шаралар. Пирамидада көрсетілген шаралар мен бастамалар алғашқы екі жобаны жүзеге асыруға арналған.

Жоғарыда аталған бірінші қоғамдық бейне жайына келетін болсақ, ол келесідей сипатталады:

- Қолдануға жайлы қоғамдық көліктер мен жаяу жүрудің тартымдылығына толы, адамдар жаяу жүріп өмір сүрудің маңыздылығын түсінетін, адам мен қоғамдық көліктерге басымдық берілген.
- Автокөліктерді пайдалануды шектеу сияқты түрлі шектеу саясаты арқылы автокөліктердің жалпы санын азайту, қолданыстағы автокөліктер электромобиль бастаған экокөліктерге ауысу.

Төмендегі кестеге (Кесте 5) қарасақ, 2020 жылда күтілетін нәтиже берілген [5]. Соның ішіндегі автокөлік жанармайының тиімділігіне тоқталып кетуді жөн көріп отырмыз. Кестеге сәйкес, бастапқы көрсеткіш – 17,1 км/л, мақсаттық көрсеткіш – 29,5 км/л. Ал 2011-2020 жылдарға арналған Киото қаласы ғаламдық жылынуға қарсы шаралар бағдарламасына сәйкес, бастапқы көрсеткіш – 18,7 км/л, мақсаттық көрсеткіш – 21,5 [7]. Бұл жерде көңіл аударатын жайт – бастапқы көрсеткіштерінде

аздаған айырмашылық болғанмен, мақсаттық көрсеткіште айтарлықтай айырмашылық бар. Сонымен қатар, әрекеттер жоспарына сүйенсек, бағдарламада көрсетілген мақсаттық көрсеткішке 2014 жылы жетіп, жүзеге асырған.

Енді осы нәтиеге жету жолында қандай шаралар қолданылғанына келер болсақ, бірінші, ынталандыру саясаты қолданыстағы қоғамдық көліктердің жайлылығын арттыруға бағытталған. Киото қаласында тұратын және саяхаттап келген барлық адамның жағымды да жайлы қоғамдық көліктерді қолдануына жағдай жасаумен қатар, көліктердің санын азайту, сол арқылы туристік орталық пен қаланың ішіндегі кептелісті жою, сонымен қатар қоғамдық көліктер жүрмейтін аймақтарға қолдау көрсетіп, көлік құралдарымен қамтамасыз ету арқылы тұрғындар мен туристер «серуендеп тамашалайтын Киотоның» тартымдылығын арттыру көзделеді.

Қоғамдық көліктердің жайлылығын арттыру жайындағы нақты саяси шараға келер болсақ, қала ішіндегі тасымал бойынша кәсіпкерлермен байланыс орнату арқылы желі құрып, барлық тұрғындар мен туристердің жайлы қоғамдық көліктерді пайдалануына жағдай жасауға негізделген.

Төменде нақты бастамалар берілген:

1. Темір жол мен автобустардың ыңғайлылығын арттыру

Киото қаласының территориясында жүргізілген темір жол мен автобустар саласы бойынша кәсіпкерлермен өзара байланыс орнату арқылы жүйелі түрде автобустардың уақыт кестесі, аядамалар, ақпарат тақталары және т.б. реттеп, қоғамдық көліктердің қолайлылығын арттыруды жоспарлайды.

2. Қоғамдық көліктер аз не жоқ аймақтарда сәйкес шараларды қарастыру.

Қарт кісілер бастаған жол қозғалысына әлсіз жандардың қауіпсіз тасымалы мен аймақтың

Кесте 5. Негізгі бастамалардың 2020 жылда күтілетін нәтижесі (Киото қ.)

Бастамалар тиімділігі	2020 жылға дейін күтілетін тиімділік көрсеткіші		
	2014 жылмен салыстырғанда CO₂-нің азаюы		
	2010 жыл	→ 2014 жыл	→ 2020 жыл
Қоғамдық көліктердің басым қолданысынан автокөліктер санының азаюы	24.3%*1	→ 21.3%*2	→ 20%-дан төмен
	▲ 39 мың т. CO₂		
	*1: 5-нші Кинки аймағының адам сапары зерттеуі		
	*2: Киото қаласының жеке зерттеуі		
Эко көліктің таралуы	13 000	→	51 000 → 120 000
Автокөлік жанармайының тиімділігі	17.1 км/л → 22.4 км/л → 29.5 км/л		
	эко көліктің таралуы мен автокөлік жанармайының үнемделуінің жақсаруын қосқанда ▲ 143 мың т. CO₂		
Эко жүргізушілердің жариялауының көбеюі	▲ 23 мың т. CO₂		
Темір жол не жеткізу компаниялары жұмыс барысында велосипедті қолдануы және үйге дейін жеткізу кезінде қайта жеткізуді азайту	▲ 8 мың т. CO₂		

Дереккөз: <https://www.city.kyoto.lg.jp/>

жандануы үшін тұрғындар, кәсіпкерлер мен жергілікті үкімет бірлесе отырып, солтүстіктегі таулы ақмақта қозғалыстың қауіпсіздігін қамтамасыз ету жұмыстарын ілгерілетеді.

Екінші ынталандыру саясаты жаяу жүргіншілерге басымдық берілген қаланы құруға бағытталған. Қарттар мен мүгедек адамдар бастаған барлық тұрғындар мен туристер тарихи ізі қалған, төрт маусымның өзгерісін Киотоның қауіпсіз әрі жайлы ортасында тамашалай алатын қаланы құруды көздейді.

«Серуендеп тамашалайтын Киотоның» қолдауы болатын жаяу жүргіншілерге арналған кеңістіктерді кеңейту жайлы нақты саяси шараны айтар болсақ, олар қолданыстағы кеңістіктердің қызметін қайта қарастырады, жаяу жүргіншілерге арналған кеңістікті кеңейту және жақсарту, қозғалыстың қауіпсіздігін арттыру арқылы жайлы да қауіпсіз кеңістікпен қамтамасыз етеді. Ал нақты бастамаларға келер болсақ, төменде көрсетілгендей:

3. Қауіпсіз кеңістікті құруды ынталандыру.

Көптеген тұрғындар мен туристер қолданатын тар көшелердегі автокөліктер санын шектеу, Хигашио:джи және өзге де көшелерде серуен кеңістігін жақсарту арқылы жайлы да қауіпсіз кеңістік құрылады.

4. Нишио:джи бекеті бастаған өзге де бекеттерде «кедергісіздікті» (ағыл. barrier-free) ынталандыру.

Қарттар мен мүгедек адамдардан бастап кез келген адам қоғамдық көлікке отырып, еш кедергісіз жүруге болатын әмбебап қоғамды көздейді.

Автокөліктердің кіруін шектеу және болашақ қоғамдық көліктерді жақсартуға қатысты келесі нақты саяси шара әр аймақтың ерекшелігіне қарай жолдардың қолданылуын зерттейді, автокөліктердің қолданылуын шектейді. Киото қаласына болашақта қажет болатын қоғамдық көліктерді талдау үшін арнайы жүйе дайындап, әрбір ауданның ерекшелігіне сай қоғамдық тасымалды жүзеге асырады.

5. Park and Ride-ты дамыту арқылы автокөліктердің кіруін шектеуді ынталандыру.

Жыл бойы жүргізу арқылы туристік маусым кезінде жолдардың кептелісінің алдын алу және жолды ақылы қылу арқылы автокөліктердің кіруін шектеу.

6. LRT, BRT секілді жаңа қоғамдық көлік бастамасы.

Киото қаласына сәйкес қоғамдық тасымал саласын жақсарту мақсатында LRT, BRT секілді жаңа көлік құралдарын енгізуге бағытталған бастамалар қолға алынады.

7. ICT-ді пайдаланып, Киото қаласының қозғалысын зерттейтін «Киотоның болашақ қозғалысын инновациялық зерттеу ұйымын» басқару.

Индустрия-зерттеу институттары-қоғамның қарамағында ICT-ді (ақпараттық-коммуникациялық технологиялар) қолдана отырып, қаладағы қозғалысқа қатысты ақпаратты жинап, біріктіреді. Ол ақпаратты пайдаланып, адамдар мен заттардың қауіпсіз, жайлы да тиімді тасымалы үшін үлес қосатын технологиялар мен қызмет түрлерін дамытуға бағытталған зерттеуді жүргізеді.

Үшінші насихаттау саясаты жаяу қызықтайтын өмірді бағалайтын өмір салтына ауысуға арналған. «Серуен қаласы – Киото» хартиясын» халық арасында кеңінен тарату, Mobility Management арқылы серуендеп өмір сүрудің маңыздылығын түсінетін өмір салтына ауысуды жоспарлайды. Ол үшін келесі нақты бастамалар қарастырылған.

8. Мектептік білім, іс-шаралар, сауда орындарында «Серуен қаласы – Киото» хартиясын» кеңінен тарату.

Серуендеу өзекке айналған өмірге ауысу үшін әрекеттер үлгісіне айналатын «Серуен қаласы – Киото» хартиясы жайлы мектептерде, іс-шараларда, сауда орындарында және т.б. орындарда памфлеттер мен өзге ағарту құралдарын тарату, хабарландыру және бейнероликтерді көрсету секілді жұмыстар ұзақ уақыт бойы жүргізіледі.

Жеңіл көліктерге сүйенген өмірден серуендеуге негізделген өмір салтына ауысу үшін тұрғындар, кәсіпкерлер, биліктегі тұлғалар бірігіп, Mobility Management-ті кең ауқымды, әрі жүйелі түрде жүзеге асырады.

9. Тұрғындар, туристер мен кәсіпорындарды нысанға алып, серуендеп тамашалайтын өмірге ынталандыру үшін және қоғамдық көліктерді қолдану кезінде қажетті ақпаратты тұтынушының көзқарасынан талдап берумен қатар, өмір салтын өзгертуге әрбір азаматты жеке-жеке ынталандыру үшін әрекеттер моделін ұсыну қолға алынады, тым көп жеңіл көліктердің саны шектеледі.

Төртінші насихаттау саясатын айтатын болсақ, жаяу жүргіншілер мен велосипедшілердің қатар өмір сүретін қаланы құруға қатысты болады. Оған сәйкес, қоршаған ортаға зияны жоқ велосипедтерді баладан қарт кісілерге дейін қолданатын ортаны дайындау арқылы велосипедтердің маңыздылығын арттыру көзделеді. Жаяу жүргіншілер де алаңсыз серуендей алатындай ортаны дайындау үшін велосипедтердің апатына қарсы шаралар қолға алынады. Сол себепті велосипедті қолдану ережелерін тарату қажет.

Велосипедтерді қолданатын ортаны дайындау жөніндегі нақты саяси шара адамдар көптеп жиналатын жерде жаяу жүргіншілер мен велошабандоздар қауіпсіз, әрі алаңсыз өтуі үшін велосипедтерді қолдану ортасын дайындайды. Сонымен қатар, туристер үшін қолайлылықты арттыру мақсатында велосипедтерді жалға беру сияқты түрлі жүйелерді әзірлейді.

10. Киото қаласының өзгешелігіне тән велосипедті қолдану ортасын жабдықтау.

Маңызды аудандардың (қала орталығы, Сайин ауданы, Ракунан ауданы) негізгі жолдарында велосипедтердің жүруіне қатысты ұсыныс жасау, тар көшелерде жол бойына белгілерді (пиктограммалар) ілу секілді жұмыстармен қатар, велотұрақтар қажетті аймақтарда санын арттыру секілді аудандардың ерекшеліктеріне сай жұмыстар орындалады.

11. Киото қаласына сай қауіпсіз де жайлы велосипедтерді жалға беру жүйесін жүзеге асыру

Велосипедтерді жалға беру бойынша жеке кәсіпкерлер санын көбейтіп, Киото қаласында жалға беру жүйесін жүзеге асыруды көздейді.

Велосипедтерді қолдану ережелерін кеңінен тарату жөніндегі нақты саяси шараға сәйкес, ережелерді білу, оқу мүмкіндігін беру, велосипедтік сақтандыруды міндетті ету секілді шаралар арқылы апаттардың алдын алу, қауіпсіздікті қамтамасыз ету насихатталады.

12. Велосипедтік сақтандыруды міндетті ету және ережелерді сақтауға бағытталған Kyoto cycle pass (уақытша атау) жүйесін құру.

Велосипедтік сақтандыруды міндетті етумен қатар, ережелерді сақтауға бағытталған велосипедтерді қауіпсіз қолдануды оқытатын жаңа бағдарлама құрылады; кішкентай балалардан бастап қарт кісілерге дейін әр ұрпақ буынына ереженің негізгі пункттерін түсінікті етіп жеткізумен қатар, велосипедтерді қауіпсіз айдау курсынан өткендерге велотұрақтарға жеңілдік беру секілді артықшылықтарды ұсынатын Kyoto cycle pass жүйесін құру көзделеді.

13. Әрбір адамды велосипедке отырғызып, қауіпсіз қолдануды үйрететін тұрақты велосипед орталығын ашу.

Велосипедтерді дұрыс қолданып, апатқа түспеу және оның алдын алу үшін балалар мен мүгедектерге, яғни кез келген адамға қажетті білім мен практиканы беретін тұрақты велосипед орталығы (оқу орны) құрылады.

Бесінші насихаттау саясатын қозғайтын болсақ, ол қоршаған ортаға зияны аз, жанармай шығынын үнемдейтін экокөліктерге ауысуды көздейді.

Экокөліктерді енгізуді үдету жөніндегі нақты саяси шара бойынша, электромобильдерге (EV) арналған зарядтау жабдықтары, отындық элемент негізіндегі автокөліктерге (FCV) арналған сутегі бекеттерін орнату секілді экокөліктердің кеңінен таралуына бағытталған инфрақұрылымдарды дайындау жүзеге асырылады. Сонымен қатар, автокөліктерді сатып алу не жаңарту кезінде қоршаған ортаға зияны аз экокөліктерді таңдауы үшін сұраныс білдіруші мен ұсыныс жасаушыға тиімді жағдай жасалады.

14. Электромобильдің енуін үдету.

Жеке кәсіпкерлердің меншігіндегі тұрғын үй кешендері, автотұрақтар, сауда мекемелерінде зарядтау жабдықтарын

орнатуды үдетіп, электромобильдердің таралуына бағытталған инфрақұрылымдарды дайындап, тасымалмен айналысатын кәсіпкерлерге электромобильдерді сатып алуына қолдау көрсету жүзеге асырылады.

15. Отындық элемент негізіндегі автокөліктердің (FCV) енуін үдету.

Қолдану кезінде зиянды газдарды бөлмейтін, әрі болашақ энергиясы ретінде үлкен үміт артылатын «сутегі энергиясын» кеңінен тарату үшін FCV енуін жеделдету, сутегі бекеттерін тарту, отындық

• Киото қаласы қаладағы жүк тасымалдаушылар жүк көліктерінен бөлінетін көмірқышқыл газ бастаған түрлі улы газдардың шығарылымын азайту мақсатында төмен эмиссиялық техниканы (табиғи газбен жүретін көліктер, гибридті көліктер) сатып алу кезінде қажетті қаражаттың бір бөлігін «төмен эмиссиялық көліктердің таралуын ынталандыру субсидиясы» ретінде ұсынады. Ол – жыл сайын берілетін субсидия және оның өткен жылғы көлемін төмендегі кестеден көруге болады (Кесте 6) [8].

Кесте 6. «Төмен эмиссиялық көліктердің таралуын ынталандыру субсидиясы» (2019)

Көлік түрлері	2019 жылғы субсидия		
	Автокөліктің ең жоғары жүк көтергіштігі	Стандартты көлік құралдарының бағасының сомасынан қалдық не конверсияның стандартты құны	Субсидия сомасы
Табиғи газбен жүретін көліктер	4 тоннадан төмен	800,000 йен	200,000 йен
Табиғи газбен жүретін көліктер	4 тоннадан жоғары	3,000,000 йен	250,000 йен
Гибридті көліктер	4 тоннадан төмен	770,000 йен	192,000 йен
Гибридті көліктер	4 тоннадан жоғары	2,680,000 йен	250,000 йен

Дереккөз: <https://www.city.kyoto.lg.jp/>

элемент (FC) негізіндегі автобустар мен жүк көтергіштерді енгізуді қарастыру секілді шаралар қолға алынады.

16. Арнайы белгіленген кәсіпкерлер үшін белгілі 1%-дан асатын мөлшерде міндеттеме енгізу арқылы экокөлікке ауысуды үдету.

Ережеге сәйкес, арнайы белгіленген кәсіпкерлерге қатысты кәсіптері үшін көлік сатып алу кезінде белгілі бір пайыздан асатын мөлшері экокөлік болуы тиіс деген міндеттеме қою жүйесі арқылы экокөліктердің енуі жеделдетіледі.

17. Автокөліктерді сатушы кәсіпкерлер үшін экокөліктердің нақты сатылған саны жөнінде есеп беруі арқылы экокөліктердің сатылуын үдету қолға алынбақ[6].

Осылайша 2017 жылғы Киото қаласының әрекеттер жоспарында көрсетілген көлік және тасымал секторындағы саяси шаралар толық ұсынылды. Зерттеу барысында одан да бөлек бірнеше саяси шаралар анықталды. Олар:

Ескерту: теңдедегі баламасын берілген курс бойынша есептеуге болады, ¥1= ₸3,43 (01.04.2019 ж.)

- Қоршаған ортаға зияны төмен автобустарды қолдану. Киотоның автобустары екі түрлі болып келеді: гибридті және *idling stop*. *Idling stop* жүйесі бойынша – көлік тоқтағанда, мотор өшеді, ал қозғалғанда, автоматты түрде қосылады. Оның тиімділігі – кептелісте не бағдаршамның қызыл түсінде тоқтап тұрғанда, қоршаған ортаға зиянды газдарды бөлмейді және шу тудырмайды.

Киото қаласының автобустары қала ішіндегі тасымалдың 80%-ын қамтиды. 2018 жылғы 17 наурыздағы жағдай бойынша Көлік бюросында 818 көлік тіркелген. Оның 789-ы Non-step, 29-ы One step болып табылады. Non-step және one step дегеніміз автобусқа отырарда автобус табалдырығы жер бетінен қаншалықты жоғары орналасқанын көрсетеді, осылайша кез келген санаттағы

адамның отыруына ыңғайланып жасалған. Ал қоршаған ортаға зияндығы жайлы сөз қозғар болсақ, 809-дың барлығының зияны аз және жанармайды үнемдейтін болып табылады. Соған қоса барлығы idling stop жүйесімен жабдықталған, оның ішіндегі 59-ы гибриді болып табылады [9].

- Каршерингті³ кеңінен тарату, яғни бірнеше адам топтасып, көлікті бірлесіп тұтыну арқылы көліктер санын және автомобильдің жүріп өтетін жолын азайтуды көздейді [6].

- Қалалық қоғам көліктердегі «Kyoto free pass» жол жүру билеті арқылы қоғамдық көліктерді қолданудың қолайлылығын арттыру қарастырылған. Көрсетілген билеттен бөлек оннан астам түрі бар. Оның ішінде, ең ерекшесі, әрі қолайлысы – маусымдық билеттер. Себебі олар сабақ пен жұмысқа бару кезінде қолданылып қана қоймай, сенбі, жексенбі және мейрам күндері бір шаңырақ астында тұратын отбасы мүшелерімен бірге автобусты отырған жағдайда, ересек отбасы мүшесіне 100 йен, ал балаларға 50 йен төлейді. Бұл – экологиялық маусымдық билет жүйесі (жап.環境定期券制度, оқылуы: kankyo: teikiken seido) деп аталады және 1999 жылдың 3 сәуірінде іске қосылған. Осындай шаралар арқылы қоғамдық көлікке ауысуды барынша ынталандыруда.

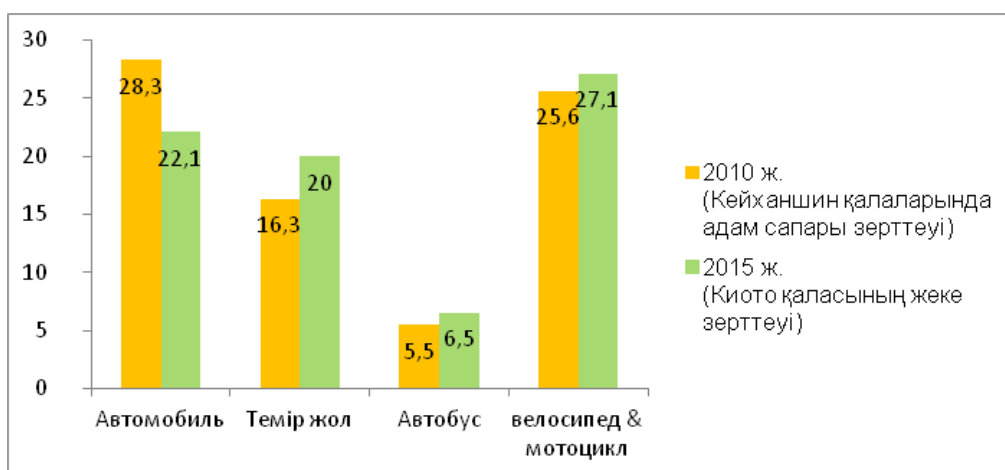
Төмендегі диаграммадан (Сурет 3) 2010 ж. мен 2015 ж. көлік құралдарының пайыздық үлесі қаншалықты өзгергенін аңғаруға болады:

Жоғарғы диаграммадан көріп отырғанымыздай, 5 жылдың ішінде жеке меншік көліктердің үлесі азайып, қоғамдық көліктер мен велосипедтер саны артып келеді. Қызыл сарымен көрсетілген нұсқасы Кейханшин қалаларында жүргізілген жеке адамдар сапарының зерттеуі (жап.京阪神都市パーソントリップ調査, оқылуы: Keihanshin toshiken pa:son torippu cho:sa) болып табылады, мұндағы Кейханшин қалалары дегеніміз Киото, Осака және Кобе қалалары. Кейханшин қалаларындағы зерттеу әрбір он жыл сайын жүргізілетіндіктен, 2015 жылғы Киото қаласының жеке зерттеуінің нәтижесі салыстыру үшін берілген.

Одан бөлек, үкімет тарапынан эко-модель қалалардың жұмысын тексеріп, бағалау мақсатында құрылған жұмыс тобының берген бағасына сүйенсек, Киото эко-модель қаласы бес жыл бойы қатарынан 23 эко-модель қалаларының ішінде ең үздік болып келді (Кесте 7) [10].

Қорытынды және тұжырымдама. 2017 жылы жүргізілген саяси шараларды бағалау жұмысының нәтижесінде жоғарыда көрсетіл-

Сурет 3. Көлік құралдарының үлестік өзгерісі

Дереккөз: <https://www.city.kyoto.lg.jp/>

³ Ағылшын тіліндегі Car sharing сөзінен шыққан, «көлікті топтық қолдану» не «көлікті қысқа мерзімге жалдау» деген мағынаны береді.

Кесте 7. Эко-модель қалалардың жүргізген саясатына берілген баға

	2013 жыл	2014 жыл	2015 жыл	2016 жыл	2017 жыл
I	23 Киото балл Шимокава (Хоккайдо) Йокохама Тойота (Айчи) Китакюшю	24 Киото б. Китакюшю	24 Киото б. Йокохама Китакюшю	24 Киото б.	24 Киото б. Китакюшю
II	22 Юсухара балл (Такачи)	23 Йокохама б.	23 Юсухара б.	23 Нисеко б. (Хоккайдо) Йокохама Тояма Сакаи Юсухара	23 Нисеко б. Йокохама Тояма Сакаи
III	21 Тояма балл Минамата (Кумамото) Миякоджима (Окинава)	22 Шимокава б. Обихиро (Хоккайдо) Тояма	22 Тояма б. Амагасаки (Хёго)	22 Шимогава б. Чиёда ауд. (Токио) Огуни (Кумамото)	22 Чиёда ауд. б. Огуни

Дереккөз: <https://www.city.kyoto.lg.jp/>, Official site

ген және өзге де шаралардың арқасында көлік және логистика секторында Киото эко-модель қаласында 2016 жылғы CO₂-нің көрсеткіші 2015 жылғы көрсеткішпен салыстырғанда 13000 тоннаға азайған. Жапон үкіметі эко-модель қалалардың жүргізіп жатқан жұмыстары мен орындап жатқан бастамаларын қадағалап, баға беру мақсатында құрған жұмыс тобының бағалауының арқасында, Киотоның 23 эко-модель қалаларының ішінде бес жыл бойы үздік болып келгені анықталды. Жоғарыда берілген кестелердегі көрсеткіштерден Киото қаласының көлік және логистика саласындағы біршама шаралары жағымды нәтиже беріп жатқанын байқаймыз. Киото қаласының эко-саясатын жүргізгенде тек саяси тұлғалары, кәсіпкерлер мен тұрғындары-

на ғана арқа сүйеп қоймай, қала қонақтары мен туристерге де ерекше көңіл бөледі. Басқа сөзбен айтқанда, Киото қаласына қатысты әрбір адамның өз рөлі мен міндеті бар. Осының бәрі жоғарыда аталған құжаттарда нақты белгіленген.

Жеңіл көліктерді орынды қолдануды насихаттайтын, 2011-2020 жылдарға арналған «Киото қаласының автокөліктік-экологиялық шаралар жоспарына» сәйкес, 2000 жылғы 28%-дық көрсеткіштен 2020жылы 20%-дан төмен көрсеткішке жетуді көздеп отыр [11]. Жоғарыда берілген кестеден (Кесте 5) көріп отырғанымыздай, оң динамикалық өзгеріс байқалады. Яғни, қолданылып жатқан шаралар оң нәтиже беріп жатқандықтан, олардың тиімді екенін мойындалады.

Әдебиеттер тізімі

1. 環境モデル都市の概要// Kankyō moderu toshino gaiyou//首相官邸ホームページ.[Электрондық ресурс]-2011. – URL: https://www.kantei.go.jp/jp/singi/tiiki/kankyo/pdf/model_gaiyo.pdf. (Accessed: 04.02.2020)
2. The Eco-Model City Project and Future Directions by Regional Revitalization Bureau, Cabinet Secretariat, Government of Japan. Website of Institute for Global Environmental Strategies. [Электрондық ресурс]-2011.– URL:https://archive.iges.or.jp/en/archive/kuc/pdf/activity20110727/4-1_Japan.pdf.(Accessed 10.08.2019)

3. «FutureCity» Initiative. Japan for Sustainability. [Электрондық ресурс].URL: https://www.japanfs.org/en/projects/future_city/index.html(Accessed 09.02.2020)
4. 京都市環境モデル都市提案書 (「式1」) [Электрондық ресурс]– 2008. – URL:<https://www.city.kyoto.lg.jp/kankyo/cmsfiles/contents/0000056/56642/Proposal.pdf> (Accessed 18.10.2019)
5. 京都市環境モデル都市行動計画 (第2期) 2017年3月改定、京都市環境政策局地球「暖化」策室// Kyotoshi kankyou moderu toshi koudou keikaku (dai2ki), 2017nen 3gatsu kaitei, Kyotoshi kankyou seisakukyoku chikyuu ondanka taisakusitsu.[Электрондық ресурс]– 2017. – URL:[https://www.city.kyoto.lg.jp/kankyo/cmsfiles/contents/0000056/56642/2ndplan\(re\).pdf](https://www.city.kyoto.lg.jp/kankyo/cmsfiles/contents/0000056/56642/2ndplan(re).pdf) (Accessed 15.12.2019)
6. 京都市環境モデル都市行動計画 (第2期) 2014年3月策定、京都市環境政策局地球「暖化」策室// Kyotoshi kankyou moderu toshi koudou keikaku (dai2ki), 2014nen 3gatsu sakutei, Kyotoshi kankyou seisakukyoku chikyuu ondanka taisakusitsu.[Электрондық ресурс] – 2014. – URL:<https://www.city.kyoto.lg.jp/kankyo/cmsfiles/contents/0000056/56642/plan2.pdf> (Accessed 04.11.2019)
7. Киото қаласының ресми интернет-ресурсы. [Электрондық ресурс] – 2011. – URL: [https://www.city.kyoto.lg.jp/kankyo/cmsfiles/contents/0000000/328/plan\(en\).pdf](https://www.city.kyoto.lg.jp/kankyo/cmsfiles/contents/0000000/328/plan(en).pdf) (Accessed 31.03.2020)
8. Киото қаласының ресми интернет-ресурсы.[Электрондық ресурс]–2019. – URL:<https://www.city.kyoto.lg.jp/kankyo/page/0000250115.html> (Accessed 04.03.2020)
9. Киото қаласының ресми интернет-ресурсы.[Электрондық ресурс]–2013. – URL:<https://www.city.kyoto.lg.jp/kotsu/page/0000019769.html>(Accessed 20.01.2020)
10. Киото қаласының ресми интернет-ресурсы. [Электрондық ресурс]–2019. – URL:<https://www.city.kyoto.lg.jp/kankyo/page/0000251275.html>(Accessed 19.03.2020)
11. クルマのかしこい利用を進める京都市自動車環境「策計」(2011 ~ 2020).[Электрондық ресурс]– 2011. – URL: <https://www.city.kyoto.lg.jp/kankyo/cmsfiles/contents/0000119/119453/whole.pdf>(Accessed 04.03.2020)

References

1. Outline of Eco-model cities. Official site of Prime Minister's office of Japan. [Electronic resource]. 2011. Available at: https://www.kantei.go.jp/jp/singi/tiiki/kankyo/pdf/model_gaiyo.pdf. (Accessed: 04.02.2020)
2. The Eco-Model City Project and Future Directions by Regional Revitalization Bureau, Cabinet Secretariat, Government of Japan.Official website of Institute for Global Environmental Strategies. [Electronic resource]. 2011. Available at: https://archive.iges.or.jp/en/archive/kuc/pdf/activity20110727/4-1_Japan.pdf (Accessed: 10.08.2019)
3. «FutureCity» Initiative. Japan for Sustainability. [Electronic resource]. Available at: https://www.japanfs.org/en/projects/future_city/index.html (Accessed: 09.02.2020)
4. Eco-model city Proposal of Kyoto City (Form 1). [Electronic resource]. 2008. Available at: <https://www.city.kyoto.lg.jp/kankyo/cmsfiles/contents/0000056/56642/Proposal.pdf> (Accessed: 18.10.2019)
5. Kyoto eco-model city action plan (2nd term), revised in March, 2017 by Kyoto City Environmental Policy Bureau Global Warming Countermeasures Office, 78 pp.[Electronic resource]. 2017. Available at: [https://www.city.kyoto.lg.jp/kankyo/cmsfiles/contents/0000056/56642/2ndplan\(re\).pdf](https://www.city.kyoto.lg.jp/kankyo/cmsfiles/contents/0000056/56642/2ndplan(re).pdf) (Accessed: 15.12.2019)
6. Kyoto eco-model city action plan (2nd term), revised in March, 2014 by Kyoto City Environmental Policy Bureau Global Warming Countermeasures Office, 90 pp.[Electronic resource]. 2014. Available at: <https://www.city.kyoto.lg.jp/kankyo/cmsfiles/contents/0000056/56642/plan2.pdf> (Accessed: 04.11.2019)
7. Kyoto city official website.[Electronic resource]. 2011. URL: [https://www.city.kyoto.lg.jp/kankyo/cmsfiles/contents/0000000/328/plan\(en\).pdf](https://www.city.kyoto.lg.jp/kankyo/cmsfiles/contents/0000000/328/plan(en).pdf) (Accessed: 31.03.2020)
8. Kyoto city official website.[Electronic resource]. 2019. Available at: <https://www.city.kyoto.lg.jp/kankyo/page/0000250115.html> (Accessed: 04.03.2020)
9. Kyoto city official website.[Electronic resource]. 2013. Available at: <https://www.city.kyoto.lg.jp/kotsu/page/0000019769.html> (Accessed: 20.01.2020)
10. Kyoto city official website. [Electronic resource]. 2019. Available at: <https://www.city.kyoto.lg.jp/kankyo/page/0000251275.html> (Accessed: 19.03.2020)
11. Kyoto city automobile-environmental measures plan to promote smart use of cars (2011-2020).[Electronic resource]. 2011. Available at: <https://www.city.kyoto.lg.jp/kankyo/cmsfiles/contents/0000119/119453/whole.pdf> (Accessed: 04.03.2020)

Ж.К. Керимова¹, Е.А. Ахапов¹, К. Шимидзу²

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

²Университет Тоттори, Тоттори, Япония

Анализ транспортного сектора в эко-политике города Киото эко-модель

Аннотация. Меры по борьбе с глобальным потеплением принимаются во всем мире, и каждая страна и каждый город пытаются минимизировать выбросы таких парниковых газов, как CO₂ и т.д. на своей территории. Данная статья посвящена экологической политике в области транспорта города Киото, бывшей столицы Японии, где был принят Киотский протокол. При изучении экологической политики авторы выявили наиболее важные политические меры, основанные на важных официальных документах местного правительства. В ходе исследования были изучены не только меры, принятые городской мэрией в транспортной сфере, но и их оценка и результаты. Поскольку большинство информации об эко-моделях городов Японии представлена на японском языке, ограничивается доступ к базовой информации. Таким образом, эта статья предлагает новую информацию из первоисточников.

Ключевые слова: Япония, Киото, эко-модель города, эко-политика, сектор транспорта, CO₂.

Zh.K. Kerimova¹, E.A. Akhapov¹, K. Shimizu²

¹al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

²Tottori University, Tottori, Japan

Analysis of the transport sector in the eco-policy of Kyoto Eco-model city

Abstract. Global warming countermeasures are being taken around the world, and every country and every city is trying to minimize emissions of greenhouse gases such as CO₂, on its territory. This article is devoted to the environmental policy of the Kyoto city in the transport sector. Kyoto city is the former capital of Japan, where Kyoto Protocol was adopted. During the study of the environmental policy, the authors identified the most important political measures based on important official documents of the local government. Not only the measures adopted by the city mayor's office in the transport sector, were studied, but their assessment and results were examined too. However most information on eco-model cities of Japan is presented in Japanese, access to basic information is limited. Thus, this article offers new information from the original sources.

Keywords: Japan, Kyoto, eco-model city, eco-policy, transport sector, CO₂

Авторлар туралы мәлімет:

Керімова Ж.Қ. – негізгі автор, Қиыр Шығыс кафедрасының докторанты, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан.

Ахапов Е.А. – PhD, Қиыр Шығыс кафедрасының доцент м.а., Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан.

Шимидзу К. – PhD, Тоттори Университетінің профессоры, Тоттори, Жапония.

Kerimova Zh.K. – the main author, PhD. student of Far East Department, al-Farabi Kazakh National University, al-Farabi ave., 71, Almaty, Kazakhstan.

Akhapov E.A. – PhD, Far East Department, al-Farabi Kazakh National University, al-Farabi ave., 71, Almaty, Kazakhstan.

Shimidzu K. – PhD, Professor, Tottori University, Koyama-chominami, 4-101, Tottori, Japan.

S. Makhammaduly

Abylay Khan Kazakh University of International Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan
(E-mail: sanzhar092@gmail.com)

Taiwanese Factor In Modern American-Chinese Relations

Abstract. *The article analyzes the historical foundations, current state, and prospects of the development of dialogue between the shores of the Taiwan Strait. The research of US analytical centers on the prospects of the development of US-Chinese relations and the «Taiwan Question» is examined. Over the decades of virtually separate development, with the serious influence of the United States, radical changes have taken place in the political culture of the citizens of the Republic of China. The so-called “Taiwanese mentality” is being formed on the island, and the idea of Taiwan’s sovereignty is becoming more and more popular.*

Keywords: “Taiwan Question”, Taiwan, China, USA, Republic of China, D. Trump, Ma Ying-jeou, “think tanks” of the USA.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2020-132-3-20-76-82>

Introduction. Relations between the two shores of the Taiwan Strait for more than half a century have been one of the key geopolitical problems of the Asia-Pacific region. The question of Taiwan’s independence, which Beijing continues to classify as one of its «key interests,» the PRC traditionally considers the main obstacle to the development of relations with the United States. However, with the growing economic interdependence of China and the United States and the advent of the Ma Ying-jeou administration in Taipei in 2008, the Taiwan Question has ceased to be the main annoying factor in Sino-US relations. Its place was taken by the contradictions between Beijing and Washington, connected with the growth of China’s global power and the strategy of «returning the United States to Asia,» since the evolution of the «Taiwan Question» depends primarily on the overall development of Sino-US relations. It should be noted that the status of the Republic of China is different from other partially recognized entities. 17 countries, including the Vatican, have diplomatic relations with Taiwan as the Republic of China [1].

Targets and goals. The purpose of this study is to identify the features of US policy regarding the Taiwan problem at the present stage.

The purpose of this work is to determine the legal foundations of the United States policy towards Taiwan, to identify the interests that guide the United States in pursuing Taiwanese policies while showing their evolution and to identify and characterize possible scenarios for the development of the situation in the Taiwan Strait.

History. The «Taiwan Question» in its history has gone through many events generated by this conflict, from peace negotiations and the conclusion of agreements to increasing confrontation and balancing on the verge of a military conflict with the threat of using weapons of mass destruction. Today, despite active negotiations, relations between China and Taiwan can hardly be called stable, since each side is firmly convinced of the correctness of its current course and reaching a compromise is still very illusive.

The US role in the «Taiwan issue» is considered one of the main at all stages of the China-Taiwan relationship, as this regional conflict has become a kind of example of American interference in the affairs of other states. However, for the United States, such foreign policy behavior is explained by the desire to establish democracy around the

world and help other states to achieve it. That is why the «Taiwan question» does not lose its relevance today, including not only the search for its solution but also an analysis of the activities of its participants.

In recent years, the US think tanks have divided the development of the Taiwan question into two phases: the immediate and long-term prospects [1]. And if in the coming years the main task is to maintain US-Chinese relations at a friendly level, in the long term, researchers emphasize the need for fundamental changes in US foreign policy on the «Taiwan problem.» In particular, leaving as a priority the preservation of US-Chinese relations, the United States, as the main guarantor of democracy in the world, must find other ways to ensure Taiwan's security to prevent possible military action by the PRC.

The «Taiwan Question,» according to experts, has always played a significant role in US-Chinese relations. However, despite the fact that the dynamics of the «Taiwan problem» largely depend on the position of the PRC, American foreign policy towards Taiwan was carried out in accordance with its principles that did not apply to China.

Today, Taiwan is a fully formed independent political entity, which in its structure is in many ways different from its geopolitical neighbor. And if in the near future there will be a military clash between China and Taiwan, then it will be quite difficult to predict US actions in view of the delicate diplomatic relations between the USA-China and the USA-Taiwan. But a generally accepted fact among analysts is that the emergence of such a situation can lead to the deployment of peacekeeping forces, and therefore the main task in the near future should be to prevent a similar outcome in the future [2].

The prerequisites of the Taiwan problem arise during the Civil War in China, which began in 1927 and lasted until 1950. The armed conflict between the Chinese Communist Party (CCP) and the Chinese National People's Party (Kuomintang) was ideological. The Communists turned the tide of the war as a result of the successful offensive operations of 1948, as a result of which the Kuomintang leader Chiang Kai-

shek was forced to retreat to Taiwan. Owing to the further military successes of the Communists, the entire Kuomintang government moved to Taiwan, and the hostilities finally ended in 1950. It was from this time that the problem of the two Chinas began.

After the proclamation of the People's Republic of China on October 1, 1949, the United States did not immediately recognize the government of Mao Zedong but assumed that the Chiang Kai-shek regime in the Republic of China was doomed. In the US political strategy, the priority was to find a model of relations with the new leadership that came to power in the PRC, and the desire to prevent the establishment of allied relations between the PRC and the USSR. The situation changed dramatically after the outbreak of the Korean War (1950-1953), as a result of which the United States, fearing to lose an important strategic point - Taiwan, switched to a policy of supporting the island's government.

In December 1954, the United States signed a treaty of mutual defense with the Kuomintang authorities of Taiwan, pledging to provide military assistance in the event of an «armed attack» or «communist subversive actions directed from outside», and received the right to keep their troops on the island. Upon ratification, the US Senate approved a resolution on the use by the US President of the armed forces to fulfill the obligations arising from the treaty. The contract was limited to the defense of the island of Taiwan and the Pescador Islands and did not extend to the Kinmen and Matsu archipelagos, so the United States did not actively participate in the Second Crisis in the Taiwan Strait of 1958.

At the same time, the United States did everything possible to prevent the Kuomintang invasion of the mainland of China, which could provoke a full-fledged Sino-American war. As a result of this US policy, the island government was forced to focus on Taiwan's economic development, putting aside the policy of gaining political dominance throughout China [1].

The main debate was between adherents of two points of view: advocates of maintaining Taiwan as an important element of American strategy in East Asia and advocates of «abandoning» Taiwan.

Representatives from both sides were well-known American politicians, retired generals, former diplomats, Sino experts and international security experts.

Among the supporters of «giving up Taiwan» are the former vice-chairman of the US Joint Chiefs of Staff Admiral William Bill Owens, the former adviser to the US president for national security Zbigniew Brzezinski, professor of political science and international affairs at Port Washington State University Bruce Jillie Charles Charles Glazer, American diplomat Charles Freeman, professor of political science at the University of Chicago, John Mirsheim RA, Senior Researcher at the Caton Institute, Ted Galen Carpenter, Foreign Policy Editor David Rothkopf, and several other experts.

The logic of the supporters of the «rejection» of Taiwan is that the balance of power between China and the United States is increasingly shifting toward China, which is increasing its military and economic power. After the Kuomintang returned to power and the Ma Ying-jeou administration has shown willingness to begin negotiations with mainland China, the United States should reduce or adjust its security obligations to Taiwan. Since the island is one of the «fundamental interests» of China, then, firstly, the Taiwan issue is the most likely source of «ignition» of the Sino-US military conflict, and secondly, it imposes restrictions on the implementation of comprehensive cooperation and the strengthening of strategic mutual trust between China and the USA. Experts emphasized that time on the Taiwan issue plays into the hands of China, leading to unification on the basis of the mainland, and the possible costs and risks of conflict in the Taiwan Strait are growing for the United States: Taiwan is no longer strategically advantageous due to the development of military technologies and the build-up of military power in China object of warfare, as it is within reach of attacks by missile systems of the PRC. As David Rothkopf, editor of Foreign Policy magazine put it, the island is simply one of the «vestigial positions that the United States can no longer afford to maintain.» He argued that America actually entered its so-called era of limits, when

its involvement in the affairs of any region should be determined by the presence of vital interests. Taiwan is not like that. «He offers us very few true strategic advantages ... and, of course, it's not worth it to get involved in a war because of him, no matter what the United States has said for decades.» Proponents of this view expressed suggestions for amending or repealing the United States Relations Act with Taiwan, if China, as a prerequisite, commits itself not to deploy missiles aimed at Taiwan in the mainland. Thus, China and the United States can not only avoid the outbreak of conflict but also remove the obstacle to the development of bilateral relations, strengthen bilateral cooperation in solving major regional and global problems, for example, on the nuclear issue of the Korean Peninsula, climate change, financial stability, nuclear non-proliferation, etc. Another group of researchers emphasizes that the «preservation» of Taiwan is in line with the strategic interests of the United States. First, the important role of Taiwan as a natural obstacle to the projection by China of military power in the western part of the Pacific Ocean is noted. Researchers cast doubt on the conclusion of the supporters of «giving up Taiwan» that resolving the Taiwan issue in favor of the PRC will resolve most of the contradictions between the US and China and contribute to the development of cooperation between them. On the contrary, they emphasize, the differences between the two powers are structural in nature and are largely contradictions that usually arise between the existing hegemon and the ascending great power. Therefore, America's refusal from Taiwan will shake the confidence of the allies of the United States, especially Japan and South Korea, in the commitments they have given and weaken the system of American alliances. It may not have a stabilizing effect, but, on the contrary, will push Beijing to take further, more aggressive steps. Thus, if America abandons Taiwan, the security of the United States and its East Asian allies will be in jeopardy. According to the logic of experts, the accession of Taiwan will mark China's breakthrough through the «first chain of islands», the acquisition by the Navy and the air forces of China of an extremely

advantageous strategic position for projecting its power into East China, South China Sea and beyond, which will throw ultimately, a challenge to US control over the Pacific. Proponents of this point of view also emphasize that Taiwan should be supported as a model of freedom, democracy and a market economy in the region. Democratic Taiwan represents the successful embodiment of these American values and can play a role in their promotion in mainland China [3].

Once again, relations between Washington and Beijing were brought to the brink of crisis in 2016, in connection with a call received or made by the newly elected President of the United States, Donald Trump. Initially, the leader of the USA on Twitter indicated that he had called CaiInwen, later information appeared that the call initiative came from her. This was the first since 1979 direct contact between the leaders of the United States and Taiwan. Later, D. Trump wrote a «tweet» in his microblog, which he called Tsai Inwen the president of Taiwan. In Beijing, Trump's behavior was taken extremely painfully. The situation was complicated by the fact that a message on Twitter about the conversation between the two presidents on strengthening ties in the field of economy, politics, and security appeared shortly after Xi Jinping met with Henry Kissinger, the former US Secretary of State, who in 1972 made a lot of efforts in order to improve relations between the United States and China, and was the initiator of the «policy of detente.» The Global Times released an editorial column that said China would have to fight decisively with D. Trump. Only when Trump makes a few mistakes will he realize that «you can't lift up China and the rest of the world.» The article claimed that Trump believes that he can use the policy of «One China» as a trump card in order to obtain economic benefits from the PRC. Officially, Foreign Ministry spokesman Geng Shuang expressed «serious concern» about what is happening, saying that everything that happened will affect Sino-US relations. Despite the reaction of the PRC, D, Trump did not delete his message on the microblog but wrote another tweet about the sale of American weapons to the Republic of China.

In an interview with Fox News, he emphasized that China has no right to dictate its terms to the United States, and also recalled existing issues to Beijing: the territorial claims of the PRC in the South China Sea, support for the DPRK and so on. It is difficult to predict further developments in Sino-US relations. On the one hand, D. Trump can use the «Taiwan Question» as a means of pressure on the PRC by analogy with the Cold War period, when the US 7th Fleet could demonstrate its strength in the Taiwan Strait and when friendly relations with the USA were strategically important for China. On the other hand, the PRC, currently aspiring to the role of not only a regional but also a world power, has serious military potential, constantly increasing allocations for the development of aviation, navy, new missile weapons and marines. Which makes any attempt by the United States to use it is Navy and Air Force to pressure China more and more futile [1].

The peculiarity of the American policy of «one China» is that it is designed to take into account not only the «indigenous interests» of China but also the interests of the people of Taiwan, the vast majority of whom do not want to unite with undemocratic China. Being interested in maintaining the status quo in the Taiwan Strait as fully meeting US national interests, Washington, on the one hand, does not support Taiwan's efforts to achieve independence and even counteracted them repeatedly, and on the other hand, still renders assistance to the island in ensuring its defense against the background of the strengthening of the military power of China and in preventing the complete international isolation of Taiwan as a result of pressure exerted by Beijing on countries of the world and international organizations.

For many decades, the United States has remained the sole guarantor of the security of Taiwan and its autonomy from Beijing. All American administrations, regardless of their political priorities, approaches to developing relations with China, the international context in which they acted, invariably remained committed to securing Taiwan's security, although they brought in their own nuances into Taiwanese politics. It seems that Washington will continue

to be guided by this basic installation, despite the pressure from Beijing.

Conclusion. Forecasts and scenarios for the development of the situation in the region and proposals for overcoming crises.

Based on the foregoing, it can be suggested that the chances of China recognizing Taiwan as a sovereign state are extremely small. Moreover, the largest world powers will not risk compromising their ties with China and will also not recognize Taiwan as an independent country, but will continue to confine themselves to economic and cultural contacts with the island. Taiwan regularly submits applications for joining the UN, but always receives a refusal, presumably due to the fact that China is a permanent member of the UN Security Council and blocks the island from being accepted into the organization. Some warming in relations between the mainland and the island was outlined in 2008, when Ma Ying-jeou came to power in Taiwan, who pursued a policy of economic rapprochement with the PRC, without changing the political status quo. For this, Ma was regularly criticized not only by the Taiwanese opposition but also by his citizens, calling him a traitor to Taiwanese interests, claiming that he was selling the island to China. Despite all the skepticism expressed about the meeting of the leaders of China and Taiwan, one cannot but admit that this was a serious step for both of them, and the wording «historical meeting» is applied here appropriately. Beijing is worried about the next election of the head of the Taiwan administration, because if the Kuomintang cannot win, then it will be extremely difficult to implement the reunification plan, but rather impossible. On the other hand, opponents

of rapprochement with the PRC can regard the meeting of the two leaders as an attempt to interfere with the PRC in Taiwan's internal affairs and use this threat as a trump card in their political game.

At the same time, experts predict the victory of the Democratic Progressive Party in both the presidential and parliamentary elections, which is extremely undesirable for the leadership of the PRC. CaiInwen, the candidate for this party, is known for her negative attitude towards the policy of rapprochement with the mainland, which the current head of Taiwan adheres to. However, at the same time, during her election campaign, she repeatedly stated that in case of victory she was ready to hold high-level meetings with the President of the PRC and maintain economic and cultural ties with the mainland (however, in such a statement one can see not only the desire for dialogue but also insisting on recognizing one's own status as the head of a sovereign state).

Also, if CaiInwei becomes the next head of the Taiwan administration, she will take a course towards removing the diplomatic isolation of Taipei. However, we emphasize again: this will be extremely difficult to achieve. Maintaining the status quo also seems unrealistic, because for this it is necessary, if not the same understanding of options for resolving the conflict, then at least the desire to avoid its escalation. But a concession in this matter is fundamentally impossible for either side. Thus, the most favorable option for the entire Asia-Pacific region will be to maintain the current positions of the parties or freeze the conflict [4]. The desire to fully resolve it or change the status of participants will be fraught with serious risks.

References

1. Горбатко А.А., Эпштейн В. А. Роль «тайваньского вопроса» в китайско-американских отношениях // Россия и Китай: История и Перспективы Сотрудничества Материалы IX международной научно-практической конференции. Благовещенск: Благовещенский государственный педагогический университет. - 2019. - С.40-46
2. Просуренко А. С., Журавель Н. А. Исследование «Тайваньского вопроса» ведущими «мозговыми центрами» США // Россия и Китай: История и Перспективы Сотрудничества материалы VI международной научно-практической конференции. Министерство образования и науки РФ; Благовещенский государственный педагогический университет; Институт Конфуция в БГПУ. 2016 Благовещенск: Благовещенский государственный педагогический университет. - 2016. - С. 633-635

3. Волошина А.В. Тайваньский вопрос в современных китайско-американских отношениях//ПРОБЛЕМЫ ДАЛЬНЕГО ВОСТОКА, Москва: Российская академия наук. - 2016. - №6- С. 80-93
4. Симоненко О.А., Ускова М. В. Перспективы решения тайваньского вопроса// Актуальные проблемы развития КНР в процессе ее регионализации и глобализации сборник статей VIII Международной научно-практической конференции. 2016. Чита: Забайкальский государственный университет. - 2016. - С. 206-218

References

1. Gorbatko A. A., Epstein V. A. Rol' «tajvan'skogo voprosa» v kitajsko-amerikanskijh otnoshenijah [The Role of the «Taiwan issue» in Chinese-American relations], Rossiya i Kitaj: Istorija i Perspektivy Sotrudnichestva Materialy IX mezhdunarodnoj nauchno-praktičeskoj konferencii [Russia and China: History and Prospects of Cooperation Proceedings of the IX international scientific and practical conference.]. Blagoveshchensk: Blagoveshchensk state pedagogical University. 2019. P.40-46
2. Prosurenko A.S., Zhuravel N.A. Issledovanie «Tajvan'skogo voprosa»vedushchimi «mozgovymi centrami» SSHA [Research of the «Taiwan issue»by the leading» think tanks « of the USA], Rossiya i Kitaj: Istorija i Perspektivy Sotrudnichestva materialy VI mezhdunarodnoj nauchno-praktičeskoj konferencii [Russia and China: History and Prospects of Cooperation proceedings of the VI international scientific and practical conference], Ministerstvo obrazovaniya i nauki RF [Ministry of education and science of the Russian Federation], Blagoveshchenskij gosudarstvennyj pedagogičeskij universitet; Institut Konfuciya v BGPU. 2016 [Blagoveshchensk state pedagogical University; Confucius Institute at BSPU]. 2016 Blagoveshchensk: Blagoveshchensk state pedagogical University. 2016. P. 633-635
3. Voloshina A.V. Tajvan'skij vopros v sovremennyh kitajsko-amerikanskijh otnoshenijah[The Taiwan issue in modern Chinese-American relations], Problemy dal'nego vostoka [Problems of the far east], Moscow: Russian Academy of Sciences, 6, 80-93(2016).
4. Simonenko O.A., Uskova M.V. Perspektivy resheniya tajvan'skogo voprosa [Prospects for solving the Taiwan issue], Aktual'nye problemy razvitiya KNR v processe ee regionalizacii i globalizacii sbornik statej VIII Mezhdunarodnoj nauchno-praktičeskoj konferencii. 2016 [Actual problems of China's development in the process of its regionalization and globalization collection of articles of the VIII International scientific and practical conference. 2016]. Chita: Zabaikalsky state University, 2016. P. 206-218.

С. Махаммадұлы

Казахский университет международных отношений и мировых языков им.Абылай хана, Алматы, Казахстан

Тайваньский фактор в современных американо-китайских отношениях

Аннотация. В статье анализируются исторические основания, современное состояние и перспективы развития диалога между берегами Тайваньского пролива. Рассматриваются исследования аналитических центров США по вопросам дальнейших перспектив развития американо-китайских отношений и «Тайваньского вопроса». За десятилетия фактически сепаратного развития при серьезном влиянии США произошли коренные изменения в политической культуре граждан Китайской Республики. На острове формируется так называемый «тайваньский менталитет», и все более популярной становится идея о суверенитете Тайваня.

Ключевые слова: «Тайваньский вопрос», Тайвань, КНР, США, Китайская Республика, Д. Трамп, Ма-Инцзю, «мозговые центры» США.

С. Махаммадұлы

Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдер университеті, Алматы, Қазақстан

Қазіргі АҚШ пен ҚХР қатынастарындағы Тайвань факторы

Аңдатпа. Бұл мақалада Тайвань бұғазы жағалауы арасындағы келісім-шарттың тарихи негіздері, қазіргі жағдайы және болашақтағы дамуы зерттеледі. АҚШ аналитикалық орталықтарының Америка-Қытай қатынастарының және «Тайвань мәселесінің» одан әрі даму перспективалары туралы зерттеу-

лері қарастырылады. Іс жүзінде сепараттық дамудың ондаған жылдарында АҚШ-тың елеулі ықпалымен Қытай Республикасы азаматтарының саяси мәдениетінде түбегейлі өзгерістер болды. Аралда «тайвань менталитеті» қалыптасып, Тайвань елінің тәуелсіздігі жайлы ұғым кеңінен тарала бастады.

Түйін сөздер: «Тайвань мәселесі», Тайвань, ҚХР, АҚШ, Қытай Республикасы, Д. Трамп, Ма Инцзю, АҚШ «сараптама орталығы».

Сведения об авторах:

Махаммадұлы С. – PhD, Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана, факультет международных отношений, кафедра международных отношений, Алматы, Казахстан.

Makhammaduly S. – PhD, Abylay Khan Kazakh University of International Relations and World Languages, Faculty of International Relations, Department of International relations, Almaty, Kazakhstan.

О перспективах сравнительного изучения инструментальных традиций тюркских народов (в аспекте типологии музыкальных культур)¹

Аннотация. В статье поднимаются вопросы этнокультурных параллелей, которые выявляются в сфере музыкального искусства тюркских и, шире, центрально-азиатских народов. Основываясь на положении о разных уровнях общности этнических культур и используя методы сравнительно-исторического и сравнительно-типологического исследования, автор на примере 2-струнных смычковых инструментов с волосными струнами и некоторых особенностей музыкального мышления «восточных» и «западных» тюрков, актуализирует вопросы типологии музыкальных культур народов Центральной Азии. Делается вывод о том, что в региональных традициях как кобызовой, так и домбровой музыки (төкпе и шертипте), можно наблюдать симбиоз разных историко-культурных традиций. Они отразились не только в инструментарии и музыкальной стилистике, но и разных типах музыкального мышления, характерных для «восточнотюркских» и «западнотюркских» культурных систем. По мнению автора, комплексное изучение музыкальных культур Центральной Азии, как и кросскультурные их исследования, позволят выявить как культурную типологию, так и черты единства тюрко-монголо-иранской культуры данного ареала.

Ключевые слова: общность культур, типология, смычковые инструменты, региональные стили, музыкальные системы, восток и запад тюркского мира.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2020-132-3-20-83-91>

Сравнительное изучение традиционных музыкальных культур – один из важнейших аспектов этномузыкологии (ethnomusicology) и музыкальной тюркологии [1, 2, 3], в которой особое место занимает системное исследование музыкальных инструментов и инструментальной музыки (как ивокальных жанров в сопровождении различных инструментов). Именно сравнительному музыкознанию мы обязаны тем, что обладаем некой значимой суммой информации о музыкальных инструментах, которые являются не только репрезентантами разных типов

культур, но и достоверными источниками изучения генезиса и эволюции этих культур, и, шире, – «живыми свидетелями» самых глубинных историко-культурных связей разных народов и континентов.

Сравнительное изучение, к примеру, музыкальных инструментов ряда народов евразийского континента (тюркских, монгольских, иранских) принесет ощутимые результаты в выявлении и познании как исторической динамики, так и внутренних закономерностей, общего и особенного в традиционных культурах этих народов. Кроме

¹Исследование выполнено в рамках грантового финансирования МОН РК (2018-2020 гг.), проект № AP05130613

того, это даст принципиальную возможность выведения типологии этих инструментов, актуализирующей прежде всего историко-генетический и функциональный уровни исследования.

Истоки общности в культуре этносов того или иного региона выявляются этнографами в трех направлениях: «а) они могут быть результатом этногенетических процессов – включения в состав нескольких этносов общих этнических компонентов в древности и средневековье или позднее, на завершающих этапах этногенеза; б) сходство в способах ведения хозяйства и в материальной культуре могли возникнуть и помимо непосредственно этнокультурных контактов, лишь в силу сходства экологических условий районов обитания и связанного с этим одинакового типа хозяйства и образа жизни; в) наконец, оно могло быть следствием этнокультурных контактов и взаимных заимствований при длительном обитании различных этносов на одной территории в исторически сложившихся историко-культурных областях и районах»[4, с.305].

Эти направления определяют историко-генетический, типологический и контактный уровни общности этнических культур народов. У казахов черты общности в культурах с другими тюркоязычными народами могли возникнуть: с северокавказцами – по первому признаку, с узбеками – по первому и третьему, с татарами, башкирами, хакасами, тувинцами и якутами – по первому и отчасти второму и третьему, с алтайцами, киргизами, каракалпаками и туркменами, – по первому, второму, третьему признакам. Такая раскладка в известной степени условна, ибо на протяжении истории этносов менялись не только хозяйственно-культурные типы, но и границы территорий в связи с интенсивными образованиями и распадами государств (особенно в средневековье), в пределах которых развивались разносторонние контакты народов. Однако не вызывает сомнений, что все три признака общности наиболее устойчивы как раз у тех народов, которые сохранили в наибольшей степени,

по нашему мнению, древнетюркскую основу музыкальной культуры.

В общности культур решающее значение приобретает не языковой фактор, а единство среды обитания, тип хозяйства и образ жизни. Поэтому несмотря на языковые отличия, также соотносимы по указанным параметрам вышеназванные тюркские и некоторые монгольские народы (буряты, монголы). В связи с этим цель нашего исследования – на основе *методов сравнительно-исторического и сравнительно-типологического изучения* а) 2-струнного смычкового инструмента и б) некоторых особенностей музыкального мышления «восточных» и «западных» тюрков, актуализировать **вопросы типологии музыкальных культур** народов Центральной Азии.

С 2-струнным смычковым инструментом, специфическое конструктивное качество которых – волосяные струны, связано *эпическое творчество* ряда тюркских народов Центральной Азии (в т.ч. Средней Азии), северокавказского региона (тюркских и нетюркских), а также и Восточной Европы (южнославянских). Варьируясь в названиях и деталях конструкции, в основе своей имеющей одинаковую настройку (кварта или квинта), эти инструменты, названные нами «кобызообразными»[5], являются реликтовыми в традиционных культурах названных народов.

Кроме факта функционирования этих инструментов в эпических традициях, конструктивной типологии и аналогичных способов исполнительства (отразившихся, вероятно, и в музыкальной стилистике), мы хотели бы обратить внимание на одну существенную деталь: почти все инструменты в своих, довольно разных, названиях содержат в себе тюркское слово (морфему) *қыл* (*хыл, гил, қый, хый, қи, ых*) – волосяной: *қыл-кобыз*, *кыл-кобуз* (каракалпакс., балкаро-карачаевс.), *қыяқ* (киргиз.), *қиссын-фандыр* (осетин.), *шиқиепшин* (адыг.), *апхыйяра* (абхаз.). Иногда название инструмента включает в себя и количество волосяных струн – *екі* (*еки, ики, ыхи*) – два, например: *еки+гил=игил* (тувингск.), *икики* (алтайск.), *ых* (хакск.), *их-хур* (монгольск.).

Эпицентр «эпичности» инструмента – среднеазиатский регион: пение эпоса с кобызом отлично сохранилось у каракалпаков; эволюционировала в сторону инструментальной эпическая традиция с кобызом у казахов и киргизов (кюи с эпическими легендами). Также в форме инструментальных наигрышей (пшинатли) предстает сегодня наряду с сольно-хоровым исполнением и нартский эпос у северокавказских народов.

В восточном регионе (южно сибирские тюрки, монголы и буряты) инструмент почти не эпичен; зато гораздо сильнее выражена в традиционных культурах этих народов *ритуально-магическая* его сущность, связанная с космогоническими (шаманскими) представлениями древних тюрков.

Обнаружение древнего образца смычковых инструментов у народов Восточной Европы, например, болгар связывается с историей хунну – древнего союза племен, пришедшего из глубин Азии и проникшего на территорию современной Западной Европы. Болгарские ученые, исследовавшие протоболгарские элементы своей культуры (тюркизмы в языке, 12-летний животный календарь, своеобразие искусства – музыки, орнаментики и т.д.), связывают их с этногенезом болгарского народа, основу которого составило одно из хуннских племен (хуннобулгари) [6]. Следуя данной исторической логике, находим объяснение бытованию данного инструмента и у финно-угорских народов, входивших некогда в Волжско-Камскую Болгарию – одну из орд, образовавшуюся при распаде в 7 веке Великой Булгарии [там же]. В Волжско-Камскую Болгарию входили также марийцы, коми, чуваша и другие волжско-булгарские народности, к которым относились до монгольского нашествия и татары [7].

Процесс ассимиляции автохтонного населения Северного Кавказа и образования здесь многих этносов проходил, как известно, при участии других древнетюркских народов, в частности, огузов и кипчаков (половцев), пришедших в свое время также из Центральной Азии.

В связи с генезисом музыкальных инструментов вообще важно отметить следующее: если в основе сравнительного изучения всех классов музыкальных инструментов (идиофонов – самозвучащих, мембранофонов – барабанного типа, аэрофонов – духовых, хордофонов – струнных) на первый план выдвигается типологический метод (т.е. в большинстве своем музыкальные инструменты «автохтонны» и представляют «само зарожденные» типы), то в отношении струнно-смычковых определяющими являются исследования генетических и контактных этнокультурных связей. Считается доказанной гипотеза об азиатском происхождении смычковых инструментов (Центральная и Средняя Азия) с последующим распространением их в 8-9 вв. в Европе и эволюцией их до современных струнных смычковых инструментов [6, 8], далекими предками которых и являются кобызообразные. К такому выводу ученые пришли на основании изучения данных истории, географии, археологии, иконографии, этнографии, религиоведения и других наук. Привлечение данных такого широкого круга смежных с этно музыкознанием наук определяется историко-генетическими связями народов евразийского континента.

Необходимо комплексное изучение данного культурно-исторического ареала, в первую очередь в историко-этнографическом, этимологическом и этномузыковедческом аспектах, играющих на данном этапе основную роль в решении вопросов генезиса и эволюции струнных смычковых инструментов.

В кобызовой инструментальной музыке (кюях) казахов мы видим следы и ритуально-магической (шаманской), и эпической ветви кобызовой традиции. Интересно то, что в шаманской ветви, связанной с именем Первого бақсы-шамана и Первого музыканта Коркута, имеются параллели с зороастрийской (иранской) мифологией: Коркут в мифологии казахов и каракалпаков близок функционально демиургу (культурному герою) – сыну Ахурамазды Джамшиду. Эпическая же ветвь соотносится,

по большому счету, с тенгрианством: об этом свидетельствует архаический пласт квинтовых кюев-легенд, которые трансформируются затем в кюи эпического содержания. И те, и другие, безусловно, имеют много общего с музыкой тюрко-монгольских народов.

Поразительный симбиоз в одной национальной культуре разных историко-культурных традиций и музыкальных стилей объясняется в первую очередь тем, что в музыке казахов в силу срединного расположения их между западными и восточными тюрками, совмещены две разные системы (или подсистемы) музыкального мышления [9]. Это закономерно отразилось и в музыкальном языке региональных традиций запада и востока Казахстана, например, в домбровых кюях разных стилей – *төкпе* (западные регионы Казахстана) и *шертпе* (восточные регионы Казахстана) и, соответственно, в кобызовых кюях коркутовской традиции (относящейся к западному, Сырдарьинскому региону) и эпической традиции (относящейся к восточному, Аркинскому региону).

Также и в целом, то есть в самой казахской музыкальной культуре *ән-күй-жыр* (песенная, инструментальная и эпическая традиции), мы видим проявление разных музыкально-мыслительных основ, которые соотносимы с «Востоком» и «Западом» тюркского мира. Если «Востоку» соответствуют, по нашему мнению, культуры кочевых тюркских народов Центральной Азии – казахов, киргизов, алтайцев, хакасов, тувинцев и др., входящих по типу культуры в тюрко-монгольскую общность, то «Западу» – культуры оседлых и полuosедлых народов – каракалпаков, узбеков, туркмен, азербайджанцев, турков и других народов западной части Азии, входящих по типу культуры в тюрко-иранскую общность [9].

Казахская культура оказалась, таким образом, промежуточной (или «переходной») между ними: западноказахстанский стиль близок к западнотюркскому, восточноказахстанский стиль – восточнотюркскому. Эти два стиля соответствуют двум основным музыкальным регионам Казахстана: *Батыс* (запад, юго-запад)

и *Шығыс* (центральные области, юго-восток и восток). В рамках статьи можно тезисно сформулировать следующие положения:

1. В казахской инструментальной традиции помимо многочисленных кюев в строе кварты (условная настройка *ре-соль*) существуют кюи в строе квинты (*до-соль*). Это так называемые древние кюи-легенды. Исследование генезиса, семантики и образного содержания вербальных текстов (легенд) квинтовых домбровых и кобызовых кюев обнаружило в них следы древнейших верований и обрядов, мифологических образов и культов, относящихся к самым ранним эпохам истории и культуры народов Центральной Азии. Структура же музыкальных текстов данного пласта музыкальной культуры казахов дает основания для построения единой, *типической ладовой модели*, которая нашла отражение: а) в древних квинтовых домбровых и кобызовых кюях, б) в кюях, исполняемых на продольной казахской флейте *сыбызгы* и язычковом варгане *шанкобызе*, в) в некоторых жанрах, исполняемых на аналогичных музыкальных идиофонах, аэрофонах и хордофонах у других тюркских народов Средней Азии и Южной Сибири.

Эта ладовая модель восходит, по нашему мнению, к той же самой музыкальной системе, которая лежит в основе ладовой структуры горлового пения тюркских и монгольских народов и акустической природе самого музыкального звука – *натурального звукоряда*, исследованного учеными как основание музыкального строя и интонационно-ладовой системы вообще в музыке тюрко-монгольских народов [10, 11]. Во всех вышеназванных традиционных жанрах (см. в предыдущем абзаце пункты а, б, в) восточно-тюркских народов, в т.ч. горловом пении, главной конструктивной особенностью фактуры является двухголосная вертикаль, в которой обертоновая мелодика накладывается на базовое звучание бурдона (основного тона), являющегося фундаментом и источником инструментальной мелодики.

Натуральный звукоряд и вытекающее из него бурдонное двух- и многоголосие как

структурообразующий фактор, позволяющий говорить об особом музыкальном складе и, шире, – музыкальном мышлении восточно-тюркских и монгольских народов, является, вероятно, источником самых разных ладовых и звукорядных моделей в музыке тюркских и монгольских народов. Весьма любопытно было бы сравнить наряду с обертоново-звукорядными ладовыми моделями и различные узкообъемные, 7-ступенные натуральные (диатонические) лады, а также пентатонику в песенных и инструментальных традициях народов Центральной Азии. В этом отношении весьма интересен вариант мажорной пентатоники в песенной традиции казахов, киргизов и других тюркских и монгольских народов. Примечательно, что мажорная пентатоника у казахов, являясь основой обрядового мелоса, в частности, *жоктау* как жанра похоронно-поминального обряда, перешел в инструментальную традицию *шерitte* (квинтовые *кюи-жоктау* и жанр «*косбасар*»), лирические народные и профессиональные песни казахов монгольского и китайского Алтая, и самую развитую – аркинскую (Центральный Казахстан) ветвь песенно-профессиональной традиции восточного региона.

2. Сравнительное исследование среднеазиатского макама (таджикского, узбекского и, отчасти, азербайджанского и уйгурского мугама) и западноказахстанского *кюя төкпе* было проведено казахстанским ученым А.И. Мухамбетовой в ее работе «Аспекты сравнительного изучения западноказахстанского *кюя* и среднеазиатского макама» [12]. В результате сравнения исследователь приходит к выводу о сходстве макама и западноказахстанского *кюя* на самых разных уровнях: «В этих культурах совпадают такие параметры, как ритмическая структура произведений с ее усильностью и многослойностью, статус музыкального произведения с наличием в нем канона и импровизационности и ориентацией на отражение длящихся состояний, принадлежащих и вечности, и текущему мгновению. Идентичны функционально

логические категории формы и способы построения музыкальных произведений с диктатом пространственных функций» [12, с.81].

Подробный анализ формы некоторых инструментальных и вокальных частей макама и целостной формы *кюя* показал «полное тождество логики формообразования», которое, как доказано исследователем, не может объяснено заимствованием. Общее в макаме и *кюе* – волнообразный профиль как поэтапное заполнение пространства снизу вверх и обратно, семантическая значимость пространства «низ-устой, верх-неустой», зонное нелинейное развертывание звукового пространства, совпадение количества и функционального качества частей формы как фаз развития в *кюе* и макаме. По мнению ученого, это – элементы древнего общетюркского наследия и тот древнетюркский субстрат, который «определяет, и в немалой степени, своеобразие центральноазиатского макама в системе культур макамата» [12, с.91].

Черты общности, выявленные А.Мухамбетовой в формообразовании, демонстрируют, с одной стороны, *сохранение* важнейших элементов единого когда-то музыкального мышления, с другой, – определенную *эволюцию* этого музыкального мышления. Так, по мнению Л.Халтаевой, рассматривающей формообразование в *кюях төкпе* с точки зрения генезиса и эволюции бурдонного многоголосия, кристаллизация формы *төкпе* связывается с более поздним этапом этой эволюции, когда осваивается «внутреннее пространство бурдонного двухголосия, с помощью развития самого мобильного из двух голосов – мелодии» [13, с.41]. Волнообразный профиль формы, таким образом, – это результат восходящего мелодического движения верхнего голоса, который и завершает формирование композиции *бас (начало) – орта (середина) – сага (вершина)* с последующим возвращением к нижнему устью *бас*.

Эволюционный путь развития формы и приход к некоей вершине этого развития,

выраженной универсальной моделью Горы, Мирового дерева [14], начинался, по Л.Халтаевой, со строфичной формы, в которой затем выработался спуск мелодии с самого верхнего звука до уровня звучания бурдона (промежуточная форма) [13]. Это в целом совпадает с наблюдениями А.Мухамбетовой относительно происхождения и развития зонной формы кюев и макомов, этапы эволюции которой: однозонные киргизские кюи и древние кюи казахов (строфичная форма), затем двухзонные (промежуточная форма), затем – объединение нескольких зон в одном произведении (законченная модель волнообразной нелинейно-циклической формы) [12]. Дальнейшее развитие этой формы шло, вероятно, по пути усложнения, расширения, трансформации ее до формы развитых многочастных циклических композиций *макома*, отражающего в музыке духовный путь суфия с его восхождением по ступеням совершенствования. Именно с таких идейных и методологических позиций рассматриваются в последние десятилетия различные параметры структурной организации макамата в странах Востока [15-18].

В связи с этим в этномузыкологии не только Казахстана, но всей Центральной Азии необходимы сравнительно-исторические и сравнительно-типологические исследования, так как очень многое в музыкальных культурах народов этого региона возможно понять лишь через вычленение типологических, историко-генетических истоков традиций, а также – через понимание роли контактов и взаимовлияний в истории народов. Также важную роль в изучении генезиса и эволюции струнных смычковых инструментов играют культурологические, этимологические и собственно этноинструментоведческие изыскания.

В результате изучения региональных традиций казахской инструментальной

музыки (кюев) мы пришли к выводу о том, что во многих культурах именно региональные особенности музыкальных традиций обусловлены генетическим родством или контактными связями с этносами соседних территорий. Реликтовые же явления в музыке могут стать ценным источником в исследовании этногенеза, этнических и историко-культурных параллелей как тюрко-монгольской общности (восток), так и тюрко-иранской (запад). Так, например, можно говорить не только о древнетюркском субстрате в кюе и макоме, но и чертах *типологической общности* в музыке народов Средней Азии, юго-западных (сырдарьинский регион) и западных территорий Казахстана. Такого же рода общность в музыке народов Алтая, Южной Сибири, юго-восточных (Жетису) и восточных территорий Казахстана (а также и соседней Киргизии) может стать не менее убедительным фактором этногенетических и этно-исторических процессов уже на северо-восточной и восточной части Центральной Азии.

Все сказанное позволяет сделать вывод о важности музыкальной компаративистики как весьма перспективной отрасли музыкологии и искусствознания. Сравнительные исследования в музыкальной культуре даже одного народа могут пролить свет на некоторые исторические процессы в развитии традиционной музыки народов Центральной Азии. И если на национальном материале тюркских и монгольских народов возможно показать самобытность (особенности) разных по сути систем музыкального мышления, то кросскультурные исследования помогут обнаружить в них те существенные точки соприкосновения, которые позволят в будущем аргументировать положение о комплексном единстве тюрко-монго-иранской культуры центрально-азиатского региона.

Список литературы

1. Каракулов Б.И. Проблемные вопросы музыкальной тюркологии //Вестник АН Каз.ССР. Серия филолог. – 1979. - №9. – С.28-31.

2. Каракулов Б.И. О перспективах развития музыкальной тюркологии в Казахстане // Музыка тюркского мира: материалы Первого международного симпозиума. – Алматы: Дайк-Пресс, 2009. – С. 225-231.
3. Кароматли Ф.М. Музыкальное наследие тюркских народов в наши дни // Музыка тюркского мира: материалы Первого международного симпозиума. – Алматы: Дайк-Пресс, 2009. – С. 215-225.
4. Жданко Т.А. К вопросу о внутрирегиональных этнокультурных связях народов Средней Азии и Казахстана в позднефеодальный период // Проблемы современной тюркологии: Материалы 2 Всесоюзной тюркологической конференции. – А., 1989. – С.303-309.
5. Омарова Г. Место казахского кыл-кобыза и древних струнно-смычковых инструментов в «Систематике» Э.Хорнбостеля и К.Закса // Музыка тюркского мира: материалы Первого международного симпозиума. – Алматы: Дайк-Пресс, 2009. – С.148-156.
6. Дончев Сл. Към въпроса за произхода и на-ранната поява на струнните лъкови инструменти в Европа // Музыкални хоризонти. – 1984 - № 3. – С.102-158.
7. Халиков А.Х. Этапы этногенеза татар Среднего Поволжья и Приуралья // Проблемы современной тюркологии. – М., 1980. – С.372-376.
8. Bachmann, W. Die Anfänge des Streichinstrumentenspiels / W. Bachmann. – Leipzig, 1964. – P.206.
9. Омарова Г.Н. Казахский кюй: культурно-исторический контекст и региональные стили / Г.Н. Омарова. – Алматы, 2018. – С.372.
10. Ихтисамов Х. К проблеме сравнительного изучения двухголосного гортанного пения и инструментальной музыки у тюркских и монгольских народов // Народные музыкальные инструменты и инструментальная музыка: Сборник статей и материалов в двух частях. Часть вторая. – М.: Советский Композитор, 1988. – С.197-216.
11. Халтаева Л.А. Генезис и эволюция бурдонного многоголосия в контексте космогонических представлений тюрко-монгольских народов / Л.А.Халтаева. – Улан-Удэ: Изд-во ОАО «Республиканская типография», 2015. – С. 176.
12. Мухамбетова А. Аспекты сравнительного изучения западноказахстанского кюя и среднеазиатского макама // Музыка Востока и Запада. Взаимодействие культур. – Алма-Ата, 1991. – С.53-91.
13. Халтаева Л. Семантика формообразования в кюях токпе // Таттимбет и проблемы изучения казахской традиционной музыки: материалы Республиканской конференции. – Алма-Ата, 1990. – С. 39-45.
14. Аманов Б. Композиционная терминология домбровых кюев // Инструментальная музыка казахского народа. – Алма-Ата: Онер, 1985. – С.39-48.
15. Джани-заде Т. Хал-макам как принцип искусства макама // Суфизм в контексте мусульманской культуры. – М., 1989. – С. 319-338.
16. Назаров А. Борбад и древнеарабское музыкально-поэтическое искусство // Борбад и художественные традиции народов Центральной и Передней Азии: история и современность. – Душанбе: «Дониш», 1990. – С. 81-85.
17. Джумаев А. Ислам и музыка // Музыкальная академия. – Москва, 1992. – №3. – С.24-36.
18. Низомов А. Суфизм в контексте музыкальной культуры народов Центральной Азии / А.Низомов. – Душанбе: Ирфон, 2000. – С.296.

References

1. Karakulov, B.I. Problemnye voprosy muzykal'noj tyurkologii [Problematic issues of musical Turkology], Vestnik AN Kaz.SSR. Seriya filolog. [Bulletin of the Academy of Sciences of Kaz.SSR. Series philologist], 9, 28-31(1979).
2. Karakulov, B.I. O perspektivah razvitiya muzykal'noj tyurkologii v Kazahstane [On the prospects for the development of musical Turkology in Kazakhstan], Muzyka tyurkskogo mira: materialy Pervogo mezhdunrodnogo simpoziuma [Music of the Turkic world: materials of the First International Symposium] (Dyke-Press, Almaty, 2009, P. 225-231).
3. Karomatli, F.M. Muzykal'noe nasledie tyurkskih narodov v nashi dni [The musical heritage of the Turkic peoples today], Muzyka tyurkskogo mira: materialy Pervogo mezhdunarodnogo simpoziuma [Music of the Turkic world: materials of the First international symposium], (Dyke-Press, Almaty, 2009, P. 215-225).

4. Zhdanko, T.A. K voprosu o vnugriregional'nyh etnokul'turnyh svyazyah narodov Srednej Azii i Kazahstana v pozdnefeodal'nyj period [To the question of intraregional ethnocultural relations of the peoples of Central Asia and Kazakhstan in the late feudal period], Problemy sovremennoj tyurkologii: Materialy 2 Vsesoyuznoj tyurkologicheskoy konferencii [Problems of modern Turkology: Materials of the 2nd All-Union Turkological Conference]. (Almaty, 1989, P. 303-309).

5. Omarova, G. Mesto kazahskogo kyl-kobyza i drevnih strunno-smychkovykh instrumentov v «Sistematike» E.Hornbostelya i K.Zaksa [The place of the Kazakh kyl-kobyz and ancient stringed bowed instruments in the "Systematics" of E. Hornbostel and K. Zax], Muzyka tyurkskogo mira: materialy Pervogo mezhdunarodnogo simpoziuma [Music of the Turkic world: proceedings of the First International Symposium]. (Dyke-Press, Almaty, 2009, P.148-156).

6. Donchev, Sl. K>m v»prosa za proikhoda i na-rannata poyava na strunnite l»kovi instrumenta v Evropa [On the question of the origin and the early appearance of stringed bow instruments in Europe], Muzykal'ni horizonti [Musical Horizons], 3, 102-158(1984).

7. Halikov, A.H. Etapy etnogeneza tatar Srednego Povolzh'ya i Priural'ya [Stages of ethnogenesis of Tatars of the Middle Volga and Ural regions], Problemy sovremennoj tyurkologii [Problems of modern Turkology] (Moscow, 1980, P. 372-376).

8. Bachmann, W. Die Anfänge des Streichinstrumentenspiels [The beginning of the string instrument play] (Leipzig, 1964, 206p.).

9. Omarova, G.N. Kazahskij kyuj: kul'turno-istoricheskij kontekst i regional'nye stili [Kazakh kyu: cultural-historical context and regional styles] (Almaty, 2018, 372p.).

10. Ihtissamov, Kh. K probleme sravnitel'nogo izucheniya dvuhgolosnogo gortannogo peniya i instrumental'noj muzyki u tyurkskih i mongol'skih narodov [On the problem of comparative study of two-voice throat singing and instrumental music among Turkic and Mongolian peoples], Narodnye muzykal'nye instrumenty i instrumental'naya muzyka: Sbornik statej i materialov v dvuh chastyah. Chast' vtoraya [Folk musical instruments and instrumental music: Collection of articles and materials in two parts. Part two] (Soviet composer, Moscow, 1988, P.197-216).

11. Khaltaeva, L.A. Genezis i evolyuciya burdonnogo mnogogolosiya v kontekste kosmogonicheskikh predstavlenij tyurko-mongol'skih narodov [Genesis and evolution of bourdon polyphony in the context of cosmogonic representations of the Turkic-Mongolian peoples] (Izd-vo OAO «Respublikanskaya tipografiya» [Publishing House OJSC Republican Printing House], Ulan-Ude, 2015, 176p.).

12. Muhambetova, A. Aspekty sravnitel'nogo izucheniya zapadno-kazahstanskogo kyuya i sredneaziatskogo makoma [Aspects of a comparative study of West Kazakhstan kuy and Central Asian makom], Muzyka Vostoka i Zapada. Vzaimodejstvie kul'tur [Music of East and West. The interaction of cultures] (Alma-Ata, 1991, P.53-91).

13. Khaltaeva, L. Semantika formoobrazovaniya v kyuyah tokpe [The semantics of shaping in kyuy tokpe], Tattimbet i problemy izucheniya kazahskoj tradicionnoj muzyki: materialy Respublikanskoj konferencii [Tattimbet and the problems of studying Kazakh traditional music: materials of the Republican conference] (Alma-Ata, 1990, P. 39-45).

14. Amanov, B. Kompozicionnaya terminologiya dombrovyyh kyuev [Compositional terminology of dombra kyus], Instrumental'naya muzyka kazahskogo naroda [Instrumental music of the Kazakh people] (Art, Alma-Ata, 1985, P.39-48).

15. Jani-zade, T. Hal-makam kak princip iskusstva makamat [Hal-makam as a principle of the art of makamat], Sufizm v kontekste musul'manskoj kul'tury [Sufism in the context of Muslim culture] (Moscow, 1989, P. 319-338).

16. Nazarov A. Borbad i drevnearabskoe muzykal'no-poeticheskoe iskusstvo [Borbad and ancient Arab musical and poetic art], Borbad i hudozhestvennye tradicii narodov Central'noj i Perednej Azii: istoriya i sovremennost' [Borbad and artistic traditions of the peoples of Central and Western Asia: history and modernity] (Donish, Dushanbe, 1990, P. 81-85).

17. Dzhumaev, A. Islam i muzyka [Islam and music] Moscow: Music Academy, 1992. Vol.3. P.24-36.

18. Nizomov, A. Sufizm v kontekste muzykal'noj kul'tury narodov Central'noj Azii [Sufism in the context of the musical culture of the peoples of Central Asia] (Dushanbe: Irfon, 2000, 296 p.)

Г.Н. Омарова

*Т. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы, Қазақстан***Түркі халықтарының аспаптық дәстүрлерін салыстырмалы зерттеудің перспективалары
турасында (музыкалық мәдениеттер типологиясы тұрғысынан)**

Аңдатпа. Мақалада түркі және, кеңірек айтсақ, Орталық Азия халықтарының музыкалық өнері саласында айқындалған этномәдени параллельдерін зерттеу мәселелері көтерілген. Автор этникалық мәдениеттер ортақтығының түрлі деңгейлерін анықтаумен бірге салыстырмалы-тарихи және салыстырмалы-типологиялық зерттеу әдістерін қолдана отырып, 2-қылішекті ысқылы аспаптардың және Орталық Азиядағы шығыс және батыс жақтарында орналасқан түркі халықтардың музыкалық ойлауының кейбір ерекшеліктеріне көңіл бөле отырып, олардың музыкалық-мәдени типологиясының маңызды мәселелерін нақтылайды. Қобыз бен домбыра музыкасының (төкпе және шертпе) аймақтық дәстүрлерінде әртүрлі тарихи және мәдени дәстүрлердің симбиозын байқауға болады деген тұжырымға келеді. Олар тек аспаптарда және музыкалық стилистикада ғана емес, сонымен бірге, «шығыс түркі» және «батыс түркі» мәдени жүйелеріне тән музыкалық ойлаудың алуан түрлерінде көрініс тапты. Автордың пікірінше, Орталық Азияның музыкалық мәдениетін жан-жақты зерттеу, сондай-ақ, олардың мәдениаралық зерттеуі мәдени типологияны да, осы аймақтағы түркі-монғол-иран мәдениетінің бірлігін де ашады.

Түйін сөздер: мәдениеттер ортақтығы, типология, ысқылы аспаптар, аймақтық стильдер, музыкалық жүйелер, түркі әлемінің шығысы мен батысы.

G.N. Omarova

*T. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, Almaty, Kazakhstan***On the perspective of a comparative study of instrumental traditions of Turkic peoples
(in terms of the typology of musical cultures)**

Abstract. The article raises issues of ethno-cultural parallels that are identified in the field of musical art of Turkic and, more broadly, Central Asian peoples. Based on the position on different levels of commonness of ethnic cultures and using the methods of comparative historical and comparative typological research, the author, using the example of 2-string bow instruments with hair strings and some features of the musical thinking of the “Eastern” and “Western” Türks, actualizes the typology of musical cultures of the peoples of Central Asia. It is concluded that in the regional traditions of kobyz and dombra music (tokpe and shertpe), one can observe a symbiosis of different historical and cultural traditions. They were reflected not only in instrumentation and musical stylistics, but also in the different types of musical thinking characteristic of the “East Turkic” and “West Turkic” cultural systems. According to the author, a comprehensive study of the musical cultures of Central Asia, as well as their cross-cultural studies, will reveal both the cultural typology and the unity of the Turkic-Mongolian-Iranian culture of this area.

Keywords: community of cultures, typology, string instruments, regional styles, musical systems, east and west of the Turkic world

Сведения об авторе:

Омарова Г.Н. – доктор искусствоведения, академический профессор, Казахская национальная академия искусств им.Т.Жүргенова, Алматы, Казахстан.

Omarova G.N. – Doctor of Art Criticism, academic professor, T.Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, Almaty, Kazakhstan.

Уральский федеральный университет имени первого Президента России Б.Н. Ельцина,
Екатеринбург, Российская Федерация
(E-mail: izan_93@mail.ru)

Современная Центральная Азия в Стадии Region Building ¹

Аннотация. С момента распада Советского Союза и обретения независимости странами Центральной Азии (ЦА), каждая из стран выбрала свой индивидуальный путь развития и модель построения взаимоотношений как с мировым сообществом, так и, в частности, с государствами региона. Особую актуальность данный вопрос обретает в контексте больших перемен вызванных улучшением отношений между странами региона, сменой и транзитом власти в Узбекистане и Казахстане (мирным путем без войны и революций). Наиболее кардинальные изменения произошли во внешней и внутренней политике в Узбекистане с приходом к власти Шавката Мирзиёева, проведение очень серьезных и масштабных реформ в стране привело к сближению и улучшению взаимоотношений Узбекистана со всеми странами региона в очень короткий период.

В статье рассматриваются инициативы регионального объединения со странами Центральной Азии, предпринимаемые меры на этом пути, а также роли региональных акторов и их альтернативных проектов для стран региона.

Ключевые слова: региональная интеграция, Центральная Азия, многовекторность, регионостроительство, СНГ, ОЦАС, ЦАЭС, ЕвразЭС.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2020-132-3-20-92-102>

Введение. Основные цели и задачи. Тема региональных интеграционных процессов в Центральной Азии вызывает горячие дискуссии в политическом и экспертных сообществах, и выводы бывают достаточно противоречивыми. Одни указывают на полный провал «регионализации» в Центральной Азии, другие обращают внимание на успех новых моделей интеграции в регионе. Однако в этих противоречивых выводах часто используются различные терминологические подходы, например, региональное сотрудничество или региональная интеграция, региональные организации или регионализм, многосторонность или стремление к многополярному миру.

В данной статье автор стремится решить следующие задачи:

- составить хронологию истории интеграционных процессов в ЦА после обретения странами независимости и распада Советского Союза;

- выяснить, как идет процесс региональной интеграции между странами Центральноазиатского региона в наше время (после смены власти в Узбекистане и Казахстане)

- установить и определить причины, которые сегодня мешают региону в объединении в единый экономический и политический союз;

Структура статьи определяется **методологией исследования**, состоящей в выявлении и анализе двух крупных факторов (внутренних и внешних) препятствующих региональным интеграционным процессам

¹Region Building - Регионостроительство

в центральноазиатском регионе. Под «внутренним» подразумеваются, прежде всего, разногласия между странами региона в понимании «регионального союза» (каким он должен стать? экономическим или политическим?), нежелание отдельных стран входить в любые формы региональных организаций, тем более союзов (Туркменистан), борьба за главенствующую роль в этом объединении (Узбекистан, Казахстан). Под внешним фактором подразумеваются препятствия или нежелания международных и региональных держав (США, КНР, Россия, Турция) в образовании в ЦА регионального объединения, и, напротив, заинтересованность ЕС в сотрудничестве с объединённым регионом в политический, экономический и культурный союз.

С распадом Советского Союза и последовавшего за ним «парада суверенитетов» на карте мира появились новые и независимые государства в Центральной Азии: Таджикистан, Узбекистан, Туркменистан, Казахстан и Киргизия. Все государства региона приняли декларацию о суверенитете и провозгласили себя независимыми государствами и начали предпринимать все возможные действия для создания политической и экономической независимости от Москвы. Несмотря на то, что все государства ЦА так или иначе в экономическом плане зависели друг от друга и были очень близки между собой культурно и религиозно, они не предприняли попытки создать по крайней мере региональный экономический союз, хотя для этого были все условия, оставшиеся от СССР (единая энергосистема, единая железная дорога, зависимые друг от друга предприятия и т.п.).

Хронология интеграционных процессов в Центральной Азии. Распад Советского Союза открыл новые возможности для новоиспеченных независимых государств Центральной Азии в проведении независимой внешней политики и участии в международных и региональных организациях как полноправных и суверенных

акторов мирового сообщества. Уже в начале 90-х годов были сделаны попытки создания единого экономического и политического союза в ЦА, это было не случайно, так как от Советского Союза государствам ЦА досталась единая инфраструктура и система, в которой все страны зависели друг от друга (единая энергетическая система, единая водная система – ГЭС и каналы, единая дорожная система, предприятия), и сохранение данной системы было выгодно всем, учитывая, что новые государства еще не были готовы выстраивать свою независимую от других государств экономическую политику.

Ашхабадская встреча глав государств ЦА. 13 декабря 1991 года в г. Ашхабаде прошла консультативная встреча глав государств ЦА для обсуждения ситуации с распадом СССР и дальнейших взаимоотношений в регионе между странами. По сути эта встреча была ничем иным как ответной реакцией на встречу глав государств России, Украины и Белорусии в «Беловежской пуще», без приглашения на нее ЦА республик и решения без их согласия о роспуске Советского Союза и создания СНГ. Лидеры стран ЦА хотели на равных участвовать в решении дальнейшей судьбы Советского Союза и принятии решений в новой организации СНГ как полноправных участников международных отношений, с мнением которого должна считаться Россия. Это можно было отчетливо увидеть в заявлении глав государств ЦА, которое было сделано на встрече: «Минская инициатива по созданию Содружества Независимых Государств с участием в нем Украины носит позитивный характер. Однако соглашение об этом явилось для нас неожиданностью.» [1]

Ташкентская встреча глав государств ЦА. Следующим шагом на пути региональной интеграции стран ЦА стала встреча глав государств от 4 января 1993 г. в г. Ташкенте. В ней приняли участие президенты Н.А. Назарбаев, А.А. Акаев, С.А. Ниязов, И.А. Каримов и председатель Верховного Совета Таджикистана Э.Ш. Рахмонов. Следует отметить, что это время было очень тяжелым для Таджикистана, шла

гражданская и братоубийственная война в республике, и правительство во главе с Эмомали Шариповичем предпринимало всевозможные способы ее предотвращения и мирного урегулирования.

Лидеры стран ЦА подробно обсудили политическое и экономическое положение в государствах региона. Они обменялись мнениями по вопросам дальнейшего укрепления равноправных и взаимовыгодных экономических и гуманитарных связей между собой, уважая суверенитет друг друга.

В результате главы государств поручили правительствам проработать вопросы, связанные с ценовой политикой, развитием коммуникаций, обеспечением энергоносителями, проблемами Арала и Каспийского моря в интересах государств региона [2].

Центрально-Азиатское Экономическое Сообщество. Лидеры ЦА понимали тот факт, что без объединения стран ЦА в экономический и политический союз невозможно устранить барьеры на пути интеграции, все выше подписанные документы и договоры не будут иметь практического применения. В связи с этим 10 января 1994 г. в Ташкенте, между Республикой Узбекистан и Республикой Казахстан был подписан договор о создании Единого экономического пространства между этими странами. Это стало беспрецедентным событием в истории ЦА и мощным фундаментом для присоединения других стран региона к данной организации и формирования нового регионального актора международных отношений. Согласно статье 1 данного договора Единое экономическое пространство «предполагает свободное перемещение товаров, услуг, капиталов, рабочей силы и обеспечивает согласованную кредитно-расчетную, бюджетную, налоговую, ценовую, таможенную и валютную политику.»

30 апреля 1994 г. в городе Чулпан ата был подписан трехсторонний договор (Узбекистан, Кыргызстан, Казахстан) о создании единой экономической зоны. Позднее данное объединение государств ЦА региона получило название Центрально-Азиатское экономическое сообщество (ЦАЭС) [3].

Организация ЦАЭС не могла в полной мере функционировать как региональное объединение без вступления в нее Таджикистана и Туркменистана. На прошедшем в Ташкенте 15-16 сентября 1995 г. международном семинаре по региональной безопасности в Центральной Азии, в котором участвовали представители многих государств и международных организаций, высказывались мнения о роли ЦА, ее безопасности и способах решения региональных проблем современности. Самым ярким и важным в данном семинаре стало заявление первого заместителя министра иностранных дел Таджикистана Э. Рахматуллаева, которой выразил недовольство в адрес Казахстана, Узбекистана и Кыргызстана следующим образом: «...мы приветствуем и полностью поддерживаем шаги, предпринимаемые Казахстаном, Кыргызстаном и Узбекистаном в направлении реальной экономической интеграции, снятия всякого рода надуманных барьеров на этом пути. Однако искусственное вычленение и исключение такой страны, как Таджикистан, из этого процесса само по себе является попыткой, никак не вяжущейся с объективными процессами и реалиями региона» [4].

Нежелание присоединять Таджикистан в ЦАЭС можно интерпретировать по-разному, с одной стороны Таджикистан – единственная персоязычная страна в регионе, где все остальные государства являются тюркоязычными, с другой стороны, в Таджикистане в это время шла гражданская война и её присоединение к данному союзу могло негативно отразиться на регионе в целом (экспорт террористических и экстремистских группировок, неспособность правительства контролировать ситуацию, неясность, какой станет страна – исламской или светской), что ухудшило бы мирное сосуществование стран региона.

5–6 января 1998 г. в Ашхабаде прошла встреча пяти президентов ЦА региона. Главным вопросом в повестке встречи было утверждение присоединения Таджикистана,

которая недавно вышла из гражданской войны, к ЦАЭС.

Организация Центрально-Азиатского Сотрудничества. Следующей фазой на пути экономической интеграции стран ЦА стало преобразование ЦАЭС в Организацию Центрально-Азиатского Сотрудничества (ОЦАС), которое по сути своей еще больше углубляло взаимоотношения внутри региона и снимало всевозможные барьеры между странами региона.

В декабре 2001 года в Ташкенте состоялась встреча президентов ЦА, где было поддержано предложение президента Узбекистана И. Каримова о преобразовании ЦАЭС в Организацию Центрально-Азиатского сотрудничества (ОЦАС). Договор об учреждении ОЦАС был подписан 28 февраля 2002 г. в Алматы. Участниками договора являются Республика Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан и Узбекистан. Новая организация имела более расширенные цели и задачи. Страны-участники договорились обеспечивать преемственность ранее принятых договоров и решений в рамках ЦАЭС [5].

16 октября 2004 года в ОЦАС официально вступила Россия, что искажало понятие и смысл ОЦАС. Вхождение России в данную организацию было заранее продумано на самом высшем уровне в Москве, послужило мощным фундаментом для продвижения своих интересов и влияния в Центральной Азии. В ходе саммита глав государств-участников ОЦАС, который прошел 6-7 октября 2005 года в Константиновском Дворце гор. Санкт-Петербурга, Президент России Владимир Путин выдвинул инициативу по объединению ОЦАС с ЕврАзЭС, аргументируя это устранением дублированных функций на других направлениях деятельности ОЦАС.

Участники этого саммита единогласно одобрили предложение В.В. Путина. И на очередной встрече глав государств ЕврАзЭС, состоявшейся 25 января 2006 года в Санкт-Петербурге, были согласованы все необходимые формальности по ликвидации ОЦАС. [6]

После ликвидации ОЦАС закончились интеграционные процессы в ЦА, пошел процесс расчленения и распад Центральной Азии как единого региона. Страны региона начали присоединяться к различным региональным организациям и союзам, образованным Россией, Китаем и Турцией специально для Центрально азиатского региона.

Новый этап интеграционных процессов в Центральной Азии. После прихода к власти в Узбекистане Шавката Мирзиёева начался новый этап взаимоотношений между странами в ЦА. Новое Правительство взяло курс на сближение и улучшение взаимоотношений с соседями и выстраивание дружеских и добрососедских отношений. Эпоха жесткого и тоталитарного каримовского режима, в которой страна была практически изолирована от мира, закончилась. Именно смена власти и политического климата в Узбекистане стали важнейшими факторами для возобновления диалога между странами региона и поводом для встреч лидеров стран региона на самом высоком уровне.

Первая Консультативная встреча глав государств Центральной Азии. 15 марта 2018 года в Астане состоялась первая консультативная встреча глав государств Центральной Азии после 20-летнего перерыва. Важным в этой встрече был его формат, впервые главы ЦА собрались вместе без участия третьих сторон. В ней приняли участие Президенты Шавкат Мирзиёев, Нурсултан Назарбаев, Сооронбай Жээнбеков, Эмомали Рахмон и председатель Меджлиса Туркменистана Акджа Нурбердыева. Президент Казахстана подчеркнул особую роль Шавката Мирзиёева в проведении такой встречи, по мнению Назарбаева, «глубоко символично, что наша встреча проходит в преддверии общего для наших народов праздника Навруз.» [7].

Данную встречу можно считать хорошей предпосылкой для налаживания накопивших более чем за 20 лет проблем между странами, но ошибочно предполагать, что эта встреча является исторической и решающей для

сближения и восстановления регионального союза. Не стоит забывать факторы, которые будут всевозможными путями сдерживать интеграционные процессы в ЦА, такими факторами являются Россия и КНР. Они не заинтересованы в сближении и улучшении стран региона, которые всегда использовали и будут использовать противоречия между ними в своих целях, тем самым расчлняя регион на части, руководствуясь понятием «разделяй и властвуй». Но Президент Казахстана Н. Назарбаев подчеркивает, что «проблемы Центральной Азии будем решать своими силами, без третьих лиц. Тем не менее он призвал не забывать о сотрудничестве с ключевыми партнерами – Россией и Китаем». Если представить сценарий, где все страны ЦА объединены в единый экономический и политический союз и имеют наднациональные органы власти и учитывая огромный экономический потенциал этих стран, то будет ясно, что в Азии появится новый региональный актор международных отношений, независимый от кого-либо, чего наверняка опасаются Россия и КНР [7].

Вторая Консультативная встреча глав государств Центральной Азии. 29 ноября 2019 г. в Ташкенте прошла вторая Консультативная встреча глав государств Центральной Азии. Всаммите приняли участие Президент Узбекистана Шавкат Мирзиёев, бывший Президент Казахстана – Елбасы Нурсултан Назарбаев, Президент Кыргызстана Сооронбай Жээнбеков, Президент Таджикистана Эмомали Рахмон и «сенсационным» стало участие Президента Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедова, который на первую встречу отправил вместо себя председателя Меджлиса Ақджа Нурбердыева.

Затем Главы государства провели встречу в узком составе. На заседании выступил Президент Узбекистана Шавкат Мирзиёев, подчеркнув важность таких встреч и обратив внимание на назревший вопрос согласования Единого видения многостороннего сотрудничества в Центральной Азии. По мнению главы Узбекистана, необходимо

восстановить и наладить экономические связи и убрать барьеры для инвесторов из региона, также он предложил организовать с этой целью Инвестиционный форум стран Центральной Азии в Ташкенте, что могло стать катализатором для улучшения экономического климата региона в целом.

Ещё одним интересным предложением Ш. Мирзиёева на пути региональной интеграции стало создание единого узнаваемого туристического бренда Центральной Азии с привлекательными общерегиональными туристическими продуктами. По итогам саммита было принято Совместное заявление и одобрен Регламент подготовки и проведения консультативных встреч.

Нужно отметить, что на данной встрече было много предложений для быстрого и ускоренного процесса интеграции стран ЦА, начиная от гидроэнергетики и транспорта до сельского хозяйства и тяжелой промышленности. Важно понимать, что не все предложения и принятые документы или декларации на встречах между главами ЦА реализовываются, на практике они остаются только на бумагах или в архивах, учитывая авторитарные режимы и сложное кланово-семейное распределение власти в Центрально-Азиатских странах.

По предложению Президента Туркменистана главы государств единогласно избрали бывшего Президента Казахстана – Елбасы Нурсултана Назарбаева Почетным председателем Консультативной встречи глав государств Центральной Азии. Де-факто сейчас в Казахстане двоевластие, то есть несмотря на то, что Нурсултан Назарбаев добровольно оставил свой президентский пост, он все еще является главной фигурой в стране и представляет ее на международных, региональных и двусторонних встречах на высшем уровне. Участие Н. Назарбаева в данной консультативной встрече и представляющего Казахстан подкрепляет вышесказанное мнение относительно двоевластия в Казахстане.

Символично, что по итогам этой встречи Президента Таджикистана

Эмомали Рахмона на три года выбрали Президентом Международного фонда спасения Арала (МФСА), учитывая, что Эмомали Рахмон начиная с 2003 года начал проводить международные и региональные конференции и встречи о «чистой и питьевой воде» и по его инициативе ООН объявил десятилетие действия «Вода для устойчивого развития» [8].

Причины и факторы, мешающие интеграционному процессу в регионе. Эксперт Российского института стратегических исследований Аждар Куртов считает, что главной причиной несостоявшегося в 90-х годах «Центрально-азиатского союза» является то, что «в то время государства отстаивали собственную независимость, и потому интеграционные отношения даже с ближайшими соседями явно не входили в число приоритетов, к тому же экономики стран тогда находились в упадке». По мнению политолога, создание в ЦА прототипа «ЕС» является опасным и может негативно отразиться на регионе в целом и такой союз может попасть под влияние мирового лидера – США, что крайне обострит отношения между Россией и США и может привести к самым худшим сценариям вплоть до прямого столкновения между ними. Все интеграционные процессы и объединения в любой форме, что политические или экономические, должны быть сформированы при прямом участии России и только так возможно избежать дестабилизации в центрально-азиатском регионе, в противном случае увеличатся риски присутствия США, она в свою очередь начнет навязывать странам региона свою линию поведения [9].

Стоит отметить, что по инициативе третьих стран, в частности России и Китая, страны ЦА начали входить в разные политические и экономические союзы и объединения (СНГ, ОДКБ, ШОС) прежде всего потому что страны региона еще не были готовы самостоятельно вести внутреннюю и внешнюю политику своего государства, а вхождение в новые союзы и объединения открывало новые возможности сотрудничества и перестраивания экономики

(от государственной к рыночной). Более того, все страны ЦА обладали богатыми сырьевыми ресурсами, что не могло не заинтересовать таких гигантов, как Россия и Китай, а также региональных держав в лице Турции, Пакистана и Ирана.

Инициатива создания различных региональных организаций в ЦА исходила от третьих стран (России и Китая), а не от самих государств региона, и поэтому они не играли главную роль в решении каких-либо проблем, принятии законов или договоров внутри этих организаций. Россия и Китай преследовали только свои национальные интересы, предлагая объединение стран региона на своих условиях, вовсе не учитывая интересы стран участников. Государства-основатели исходили из того, что страны-участники, входившие в их союз или организацию, очень слабы и не в силах возразить или противостоять их решениям. На начальном этапе, с 1991 до 2000 гг. Россия имела монополию на Центральную Азию и являлась главным актором в регионе, самым важным экономическим и стратегическим партнером для всех стран региона.

Начиная с 2000 годов страны ЦА начали постепенно проводить «самостоятельную» внутреннюю и внешнюю политику, отстаивая тем самым собственные национальные интересы. Регион диверсифицировал экономику, появились новые региональные игроки, желающие сотрудничать и развивать отношения с ЦА. Больше всех преуспел Китай, усилилась его роль в регионе. Китай превратился в основного экономического партнера для стран ЦА, предлагавшего огромные гранты и кредиты под низкие проценты и дешевые товары.

На вопрос «Почему после распада Советского Союза страны ЦА не смогли создать единый экономический и политический союз?» таджикский эксперт Алфия Ахророва отвечает следующим образом: «В силу расхождения в ориентирах, стратегиях, моделях модернизации, институциональных основах экономики государства ЦА не могут эффективно использовать возможности

регионального сотрудничества для целей своего социально-экономического развития. В ЦА по-прежнему большую роль играют факторы, затрудняющие взаимодействие на межгосударственном уровне» [10].

К вышеуказанным факторам, мешающим объединению региона, можно так же добавить приграничные и территориальные претензии и конфликты между странами, полученные в наследство от Советского Союза (анклавы и полуанклавы), и авторитарные режимы, не желающие сотрудничать в формате единого региона, выбирая двусторонний формат сотрудничества.

Каждая из данных стран стремится объединить вокруг себя все страны региона и внедрять свою политику, образ жизни и свою модель политического устройства в регионе. Эти державы предлагают свой региональный проект, отличающийся от остальных и предлагающий странам ЦА разного рода привилегии и преференции от участия и вхождения в их союз или организацию.

Позиция России: ренессанс Советского Союза? Такие организации, как СНГ, ОДКБ, ЕврАзЭС были созданы Россией для сохранения взаимоотношений с бывшими советскими республиками и влияния на них. Можно привести следующие аргументы в качестве её интересов в Центральной Азии:

- контроль своих южных границ и сохранение ЦА в качестве буферной зоны от таких нестабильных стран, как Афганистан и Пакистан, в которых существуют и осуществляют свою деятельность террористические и экстремистские организаций и бандформирования, запрещенные в России, цель которых (некоторых из них) создания в ЦА так называемого «исламского халифата»;

- ЦА имея в своих недрах огромные запасы углеводородов и минеральных ресурсов, является дешевым импортером для Российской экономики (газ, нефть, алюминий, хлопок и т.п.);

- Россия стремится вернуть единоличное доминирование, которое она имела при Советском Союзе;

- Посредством таких региональных организаций, как ЕврАзЭС, ОДКБ, Россия хочет ограничить влияние США, ЕС, Китая, Турции на регион, претендуя на единоличную роль главного актора в регионе;

- Россия трансформирует свои экономические союзы в политические объединения. Наглядным примером является ЕврАзЭС.

Китай – от экономической к политической экспансии? Главным конкурентом России в Центральной Азии, опережающий её во всех отношениях, является Китай с её бурно развивающейся экономикой.

Касательно региональной политики Китая в ЦА и ее интересов, можно сказать следующее:

- Китай выстраивает отношения с странами региона по принципу «oneopone»², то есть сотрудничает с каждой страной по отдельности и предлагает каждой из стран льготы и гранты, учитывая ее географическое и экономическое положение;

- Китай не демонстрирует открыто свой интерес к усилению политического и военного влияния в регионе, придерживаясь экономической экспансии региона в целом;

Экономика всех стран региона в большей степени зависит от китайской экономики и её грантов и кредитов под очень низкие проценты, Китай часто использует этот фактор как рычаг давления при необходимости.

- Китай превращает ЦА в свой сырьевой придаток, покупая и обрабатывая все богатства (минеральные ресурсы) и импортируя их в свою страну;

- ЦА является связующим звеном между Европой и Китаем (для перемещения грузов и пассажиров по суше из Китая в страны Европы).

- Китай подписал договор о «Государственной границе» с Казахстаном,

²oneopone – одинадин

Кыргызстаном и Таджикистаном, каждой из стран передавшей свои «спорные» территории Китаю взамен на гранты и экономические льготы.

ЕС – донор без влияния? Европейский Союз – это объединение 27 стран европейского континента, который проводит совершенно отличительную от всех других держав региональную политику в ЦА.

Прежде всего, необходимо отметить, что ЕС больше всех заинтересован в сотрудничестве с единым регионом в ЦА, объединенным в экономический и политический союз. ЕС всячески помогает ЦА в региональной интеграции стран региона. Причин такого отношения несколько, во-первых, ЕС сама является союзом, состоящим из 27 государств западной и восточной Европы, во-вторых ЕС имеет многолетний и колоссальный опыт интеграционных процессов, в-третьих, ЕС считает, что сотрудничать с единым регионом эффективнее, чем по отдельности. Европейский Союз придерживается минимального вмешательства во внутренние дела государств региона, используя при необходимости для продвижения своих интересов только мягкую силу и сотрудничая с каждой страной региона на равных (face to face), а не с позиции силы (гегемона). ЕС преследует следующие цели в ЦА:

- построение демократического и гражданского общества;
- сохранение и продвижение светской государственности в противовес исламскому фундаментализму;
- проведение прозрачных и честных выборов на всех уровнях власти,
- улучшение условий для зарубежных, прежде всего европейских, инвесторов, которые инвестируют в экономику стран региона;
- продвижение и пропаганда европейского образа жизни и ценностей в регионе;
- реформирование законодательства под европейские стандарты и нормы;
- борьба с авторитарными режимами.

Вместо заключения. Автор приходит к выводу, что главы государства ЦА совершили

несколько непростительных политических ошибок на пути объединения региона после распада СССР:

– во-первых, принятие России в качестве полноправного участника в ОЦАС, что уже подрывало суть Центрально-Азиатского союза и включения России, означало новые условия и правила и дисбаланс в этой организации.

– во-вторых, объединение ОЦАС с ЕврАзЭС, затем её ликвидация и объединение государств ЦА вокруг пророссийской организации ЕврАзЭС, в которой свои условия диктует только Москва, стали региональной трагедией для народов Центральной Азии, победой Москвы и ее доминированием в регионе.

Можно с уверенностью сказать, что Центральной Азии начался процесс объединения региона в единый союз, хотя очень медленно и неровно. Такие игроки, как Россия, Китай, США мешают и будут мешать объединению региона, предлагая свои варианты регионального объединения Центральной Азии (Россия – ЕврАзЭС, Китай – Шелковый Союз, Турция – тюркский союз, США – Большая Центральная Азия). Помимо этого есть внутри региональные неурядицы, тормозящие процесс интеграции в регионе (территориальные споры, борьба за лидерство в регионе, водные проблемы).

Проведение консультативных и двусторонних встреч уже дает свои результаты. Ярким примером является перезагрузка взаимоотношений между Узбекистаном и Таджикистаном. После официального визита Президента Узбекистана Шавката Мирзиёева в Республику Таджикистан 9 марта 2018 года в г. Душанбе между двумя странами было подписано 27 соглашений. Также было достигнуто соглашение о введении безвизового режима взаимных поездок граждан на срок до 30 дней, что облегчило жизнь миллионам граждан с обеих сторон, которые на протяжении более 20 лет не могли совершать поездки друг к другу из-за противоречий между правительствами Узбекистана и Таджикистана [11].

Список литературы

1. Журнал Национальные интересы. [Электронный ресурс] - URL: http://web.archive.org/web/20160305043444/http://www.ni-journal.ru/archive/2001/n5_6_2001/94defb0f/ecc8ccfc/ (дата обращения: 10.02.2020)
2. Совместное коммюнике Глав государств Центрально азиатского региона (Ташкент, январь 1993) // CENTRALASIAWATER. [Электронный ресурс] - URL: <http://www.cawater-info.net/library/declar.htm> (дата обращения: 10.02.2020)
3. Договор о создании Единого экономического пространства между Республикой Казахстан и Республикой Узбекистан от 10 января 1994 года. [Электронный ресурс] / Законодательство стран СНГ. - URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3893 (дата обращения: 10.02.2020)
4. Центральная Азия и Южный Кавказ: Насущные проблемы // Под ред. Б. Румера. [Электронный ресурс]. - Москва.: Новое издательство. - 2007, С. 71-75 - URL: https://biblioclub.ru/index.php?page=room_red&tab=%D0%9C%D0%BE%D1%8F%20%D0%B1%D0%B8%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0#top_position (дата обращения: 10.02.2020)
5. Ташкентское заявление глав государств ЦА (г. Ташкент, 28 декабря 2001 г.) // CENTRALASIAWATER. [Электронный ресурс]. - URL: <http://www.cawater-info.net/library/declar.htm> (дата обращения: 10.02.2020)
6. Сабира Маликова. Об основных направлениях деятельности международных структур на постсоветском пространстве // *Dirçaliş XXI ǝsr-* 2008.- №120-121. – С. 327-338. [Электронный ресурс] - URL: http://www.elibrary.az/docs/JURNAL/jrn2008_153j.htm (дата обращения: 10.02.2020)
7. Исполнительный комитет СНГ. [Электронный ресурс]. - URL: <http://cis.minsk.by/news/8979/vastane-prosla-pervaa-konsultativnaa-vstreca-glav-gosudarstv-centralnoj-azii> (дата обращения: 12.02.2020)
8. Национальное информационное агентство Узбекистана. [Электронный ресурс]. - URL: <http://uza.uz/ru/politics/glavy-gosudarstv-tsentralnoj-azii-proveli-vstrechu-v-uzkom-f-29-11-2019> (дата обращения: 13.02.2020)
9. Аждар Куртов. Центральная Азия задумалась об объединении - [Электронный ресурс] - URL: <https://riss.ru/events/48802/> (дата обращения: 06.02.2020)
10. Ахророва А.Д., Мукимова Н.Р. Тенденции и диспропорции в социально-экономическом развитии стран Центральной Азии // Таджикский технический университет. – 2012. – № 3. – С. 53 [Электронный ресурс] - URL: https://studylib.ru/doc/2137939/tendencii-i-disproporcii-v-social_no (дата обращения: 07.02.2020)
11. Сайт Президента Республики Таджикистан. [Электронный ресурс]. - URL: <http://www.president.tj/ru/node/17212> (дата обращения: 13.02.2020)

References

1. Zhurnal Nacional'nye interesy [Journal of National Interest], [Electronic resource] – Available at: http://web.archive.org/web/20160305043444/http://www.ni-journal.ru/archive/2001/n5_6_2001/94defb0f/ecc8ccfc/ (Accessed: 02/10/2020)
2. Sovmestnoe kommyunike Glav gosudarstv Central'no aziatskogo regiona (Tashkent, yanvar' 1993) [Joint Communique of the Heads of State of the Central Asian Region (Tashkent, January 1993)], CENTRAL ASIA WATER. [Electronic resource] Available at: <http://www.cawater-info.net/library/declar.htm> (Accessed: 10.02.2020)
3. Dogovor o sozdanii Edinogo ekonomicheskogo prostranstva mezhdu Respublikoj Kazahstan i Respublikoj Uzbekistan ot 10 yanvarya 1994 goda [The agreement on the creation of a single economic space between the Republic of Kazakhstan and the Republic of Uzbekistan dated January 10, 1994], Legislation of the CIS countries. [Electronic resource]. Available at: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3893 (Accessed: 02.10.2020)
4. Central'naya Aziya i YUzhnyj Kavkaz: Nasushchnye problemy // Pod red. B. Rumera [Central Asia and the South Caucasus: Urgent Problems // Ed. B. Rumer] [Electronic resource]. Moscow .: New publishing house. - 2007, pp. 71-75. – Available at: https://biblioclub.ru/index.php?Page=room_red&tab=%D0%9C%D0%BE%D1%8F%20%D0%B1%D0%B8%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0#top_position (Accessed: 02/10/2020)

5. Tashkentskoe zayavlenie glav gosudarstv CA (g. Tashkent, 28 dekabrya 2001 g.) [Tashkent statement of the heads of state of Central Asia (Tashkent, December 28, 2001)], CENTRAL ASIA WATER. [Electronic resource]. Available at: <http://www.cawater-info.net/library/declar.htm> (Accessed: 02/10/2020)
6. Sabira Malikova. Ob osnovnykh napravleniyah deyatel'nosti mezhdunarodnykh struktur na postsovetском prostranstve [Sabira Malikova. On the main activities of international structures in the post-Soviet space], Dirçaliş XXI ғср, 120-121, 327-338(2018). [Electronic resource]. Available at: http://www.elibrary.az/docs/JURNAL/jrn2008_153j.htm (Accessed: 02/10/2020)
7. Ispolnitel'nyj komitet SNG [CIS Executive Committee] [Electronic resource]. Available at: <http://cis.minsk.by/news/8979/v-astane-prosla-pervaa-konsultativnaa-vstreca-glav-gosudarstv-centralnoj-azii> (accessed: 12.02.2020)
8. Nacional'noe informacionnoe agentstvo Uzbekistana [National News Agency of Uzbekistan] [Electronic resource]. Available at: <http://uza.uz/en/politics/glavy-gosudarstv-tsentralnoj-azii-proveli-vstrechu-v-uzkom-f-29-11-2019> (Accessed: 02/13/2020)
9. Azhdar Kurtov. Central'naya Aziya zadumalas' ob ob»edinenii [Azhdar Kurtov. Central Asia thought about unification] [Electronic resource] Available at: <https://riss.ru/events/48802/> (Accessed: 02/06/2020)
10. Ahrorova A.D, Mukimova N.R. Tendencii i disproportcii v social'no-ekonomicheskom razvitii stran Central'noj Azii [Akhrorova A.D., Mukimova N.R. Trends and imbalances in the socio-economic development of Central Asian countries] Tadjhikskij tekhnicheskij universitet [Tajik Technical University]. - 2012. – Vol.3. - P. 53. [Electronic resource]. Available at: https://studylib.ru/doc/2137939/tendencii-i-disproportcii-v-social_no (Accessed: 02/07/2020)
11. Sajt Prezidenta Respubliki Tadjhikistan [Website of the President of the Republic of Tajikistan] [Electronic resource]. Available at: <http://www.president.tj/ru/node/17212> (Accessed: 02/13/2020)

С. Рустами

*Ресейдің Тұңғыш Президенті Б.Н. Ельцин атындағы Орал федералдық университеті,
Екатеринбург, Ресей Федерациясы*

Қазіргі Орталық Азия Region Building сатысында

Аңдатпа. Кеңес Одағының ыдырауы және Орталық Азия (ОА) елдерінің тәуелсіздік алғанынан бастап, әрбір ел әлемдік қоғамдастықпен, атап айтқанда, өңір мемлекеттерімен өзара қарым-қатынастарды құрудың өзіндік жеке даму жолы мен моделін таңдады. Бұл мәселе өңір елдері арасындағы қатынастардың жақсаруынан, Өзбекстан мен Қазақстандағы биліктің ауысуы мен транзитінен (соғыс пен революциясыз бейбіт жолмен) туындаған үлкен өзгерістер тұрғысынан ерекше өзектілікке ие. Атап айтқанда, Шавкат Мирзиёевтің билікке келуімен және елде өте маңызды және ауқымды реформалар жүргізумен Өзбекстандағы сыртқы және ішкі саясатта түбегейлі өзгерістер етек алды, бұл өте қысқа мерзімде Өзбекстанның аймақтағы барлық елдермен қарым-қатынасының нығаюына және жақсаруына негіз болды.

Мақалада Орталық Азия елдерімен өңірлік бірлестіктің бастамалары және олардың осы жолда қабылданып жатқан шаралары, сондай-ақ, өңірлік факторлардың рөлі және олардың өңір елдері үшін баламалы жобалары қарастырылады.

Түйін сөздер: өңірлік интеграция, Орталық Азия, көпвекторлық, өңірлік-құрылыс, ТМД, ОАОК, ОАЭС, ЕурАзЭҚ.

S. Rustami

Ural Federal University the first President of Russia B. N. Yeltsin, Yekaterinburg, Russian Federation

Modern Central Asia in the Region Building Stage

Abstract: Since the collapse of the Soviet Union and independence by the Central Asian countries, each of the countries has chosen its own individual development path and model for building relationships with the world community and with the states of the region (CA). This issue is particularly relevant in the context of major

changes caused by the improvement of relations between the countries of the region, the change and transit of power in Uzbekistan and Kazakhstan (peacefully without war and revolution). Dramatic changes occurred in foreign and domestic policy in Uzbekistan with the advent of Shavkat Mirziyoyev and the implementation of very serious and large-scale reforms in the country, which led to the rapprochement and improvement of relations between Uzbekistan and all countries of the region in a very short period.

The article discusses the initiatives of regional unification by the countries of Central Asia and their measures taken along this path, as well as the role of regional actors and their alternative projects for the countries of the region.

Keywords: Regional integration, Central Asia, multi-vector approach, regional building, CIS, OCAC, CAEC, EEC.

Сведения об авторе:

Рустами С. - инженер-исследователь, аспирант, Уральский федеральный университет имени первого Президента России Б.Н. Ельцина, кафедра теории и истории международных отношений, ул. Пр-кт Ленина, 51, Екатеринбург, Российская Федерация.

Rustami S. - research engineer, graduate student, Ural Federal University the first President of Russia B. N. Yeltsin, Department of Theory and History of International Relations, Lenin Ave. 51, Yekaterinburg, Russian Federation.

The cultural constituent of the European Soft Power in the Republic of Kazakhstan

Abstract. *The European Union dynamically exercises various forms and methods of the Soft Power in its foreign policy. The article reviews its main principles and characteristics as well as conceptual basics. As an example, the article considers the European cultural diplomacy in the Republic of Kazakhstan as a method of soft power. The authors pay an attention specific actions of the European cultural diplomacy in Kazakhstan as well as the mechanisms of its implementation. Apart from that, cultural soft power of two European countries – France and Germany – are considered as separate actions of the EU member states in the sphere of culture. Finally, it assesses importance of Kazakhstan for the EU and effectiveness of such policy in this country.*

Keywords: *the European Union, cultural diplomacy, EU Strategy for International Cultural Relations, Soft Power, Kazakhstan, cooperation.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2020-132-3-20-103-113>

Introduction. During the last decades we have been witnessing formation of a tendency to reinforcing of the role of culture in the foreign policies of states, as well as international and regional organizations. It is being used as an accelerator of developing and strengthening of dialogue with other countries. In terms of diplomacy, being a very essential part of the Soft Power, culture has become one of the most effective and significant instruments in the implementation of foreign strategies of governments who claim to play a decisive role in the system of international relations. The growing interest in cultural diplomacy is due to the fact that often classical diplomacy is not able to cope with crisis situations, this is especially true for such conflicts, where new political actors are involved in solving international processes. Cultural diplomacy is especially effective where there is a crisis of identity, which includes cultural, religion, ethnicity. Such diplomacy is aimed precisely at supporting and developing mutual respect and dialogue between different cultures. The affirmation of human rights is a

counterbalance in the fight against dictatorship and totalitarian regimes, “soft power” is an alternative to the traditional politics of power [1]. It actually combines the value of cultural heritage, languages, the promotion of artistic works and performing arts, creative industries, with their ability to promote identity, well-being, branding, social employment, as well as contribute to the development of international tourism. There is also an increase in the need to protect cultural heritage, which is threatened with extinction due to existing ethnic and religious conflicts. Hence, cultural diplomacy is associated with the concept of “soft power” by J. Nye and can be interpreted as promoting the interests of the state abroad through cultural cooperation [2].

The article analyzes the theoretical concepts “Soft power” and its use by the European Union; it is noted that both researchers and practitioners pay insufficient attention to this key concept of J. Nye, how attractive. As a result, in practice, the effectiveness of using “soft power” is significantly reduced. It is also shown that attractiveness is not a universal characteristic. For this reason,

the attractiveness, and hence the “soft power” of different actors is different and is aimed at different segments of the population.

The article discusses specific forms and directions of the implementation of “soft power” by the European Union in relations with Kazakhstan. It should also be noted that participants (EU, the USA, Russia and China) use different strategies and influence different groups of the population. If, Russia is working with a Russian-speaking audience; The United States pays great attention to working through Internet technologies mainly with a youth audience; EU focus on a variety of programs (educational, popularization of European culture); China is trying to influence through official channels, focusing on language and culture. The EU, along with China, uses a policy of “soft power” mainly for the realization of its economic interests.

Purpose. The main goal of this research is to analyze the cultural component of the EU “soft power” policy in Kazakhstan, to consider the influence of European culture on the consciousness of Kazakhstani society along with such countries as the USA, Russia, China, etc.

The level of research. Analyzing the concept of “soft power”, a significant amount of work by foreign researchers was used. The theory under consideration was created and subsequently finalized by J. Nye; therefore it was his work that served as the starting point for this study [2, P.15]. From a theoretical point of view, the concept of “soft power” is not something new, so we turned to works devoted to issues of power, influence, power technologies, which can be attributed to previous or competing theories.

These are the studies of A. Gramsci, S. Strange, J. Baudrillard, J. Lipovecki etc. [3-6]. It should be noted that the concept under investigation was often criticized, due to which J. Nye was able to develop and refine the theory. Critical were N. Fergusson, B. Womack, K. Gray, P. Bilgin and B. Elis, E. Lock [7-11].

Along with criticism, in the literature there are many attempts to further develop the concept or its rethinking. It is interesting the study of the works of G. Galarotti, M. Klare, R. Simha [12-14]. In addition, it is necessary to highlight

researchers whose work is devoted to the study of certain aspects of “soft power”: I. Katsuji (actors of “soft power”) [15], H. Kim (cultural diplomacy as an instrument of “soft power”) [16], M. Fraser (popular culture as instrument of “soft power”) [17], F.G. Altbach and P. McGill Peterson (the role of higher education among soft-impact technologies) [18].

Research methods. The following general scientific methods were used: comparison method, analysis and synthesis, historical and genetic methods. The comparison method was used to study the similarities and differences in strategic technologies of “soft power” of European states. The analysis made it possible to isolate the individual components of “soft power” and characterize them, and the synthesis of the data obtained made it possible to generalize various approaches to the concept of “soft power” and implement “soft” technologies in practice. Historical and genetic methods have proven useful in investigating the origin and development of the concept of “soft power”.

The work applied such methodological approaches to the study of “soft power” as discourse, structural-functional, institutional and measuring-instrumental.

The discourse approach allowed focusing on representative (building attractiveness), value-oriented strategies of “soft power”.

Thanks to the application of the structural-functional approach, “soft power” was introduced as a holistic system in which its main tools and their functions are described. This approach also allowed us to apply the idea of spectrum to the phenomenon of “soft power”.

The institutional approach was used to highlight the main institutions involved in the development and implementation of “soft power” strategies and determine their role in this activity.

The measuring and instrumental approach made it possible to address the problem of measuring “soft power”, to identify indicators on the basis of which it is possible to measure the “soft” potential of European states.

History. Creation of colonial empires in the West Europe, willing to establish sole positions

in the international trade, led to gradual export of the European confessional and cultural traditions to the world. Nowadays, the European Union, is a unique international unit of 27 independent states united under a single blue flag, which delegated parts of their national sovereignties towards creation of a political union with a single structure. Creation of such unprecedented subject in the international relations defined the formation of the Soft Power, where permanent dissemination of the European values takes place. Thus, as Luca Jagier noted, "Europe is a cultural superpower and it must be aware of its global diplomatic strategy - to fight with the help of soft power and culture". The EU should focus on the development of humanitarian assistance and the standardization of human rights [19]. Culture, in addition to intangible and "diplomatic" values, has the potential for economic development. The concept of the European values has become quite broad. It includes the ideas of peaceful resolution of conflicts by negotiations, observation of political, human and minority's rights. However, before analyzing cultural diplomacy of the European Union in respect of a certain state and before speaking of its effectiveness, it is essential to define its characteristics beforehand and to learn what kind of specific features form it.

Firstly, the main feature of the European cultural diplomacy is that its objective is formation of a general image of the EU in order to present it as something more significant than just a compilation of its members. This objective is not as simple as it may seem at first glance, because members of the EU have their own established old traditions of cultural diplomacy, and most of them, on the level of civil society, beware of losing their sovereignty in favor of a supranational body. Despite various attempts, projecting itself as one voice of all the European cultures, which represents united European identity, is still quite challenging task for the EU, since the European identity itself is on the stage of formation to this day [20].

Secondly, since 1973 the fundamental elements of the European identity have been the Human Rights. That is why the basis for projecting the European identity is the set of fundamental

values and principles embodied mainly in the Universal Declaration of Human Rights [21].

And finally, one of the most important factors in the cultural diplomacy of the EU is the relative novelty of such foreign policy instrument in the hands of a supranational body. Its beginning took place in 2007 when the European agenda for Culture in a Globalizing World defined the culture as one of the fundamental bases for the EU foreign relation with other actors. It's been declared that the cultural richness and pluralism of Europe are closely tied with its role and influence in the world, and the European Union was not simply an economic power, it was an unprecedented social and cultural project [22]. However, the EU Strategy on International and Cultural Relations was only adopted in 2016. It launched so called the EU Cultural Diplomacy Platform for unification of all participants in the European foreign culture relations of governments, regions, cities, cultural institutes, civil society organizations, artists, scientists, performers, individuals and many others, to attract them on permanent basis, to support them and to receive feedback and to get consultations on policy matters [23]. According to F. Mogherini, former High Representative of the European Union, the Platform was created to reinforce the ability of the EU to conduct relations with different levels of partners on equal conditions, whether it is an international organization or a national government [24].

Currently, the European Union is improving the regulatory framework in the field of the development of culture and the creative industry with a view to its compliance with the current foreign policy and socio-economic agenda. A special role in the development of cultural diplomacy in the EU belongs to the European Commission, which is engaged in the promotion of cultural diversity, the protection of cultural heritage. In November 2015, the document "The Conclusion of the EU Council on Culture in Foreign Relations" was adopted, which stated that culture should become part of a strategic and intersectoral approach to the implementation of EU foreign policy [25]. In addition, in June 2016, the "New Strategy for the Development of

International Cultural Relations” was adopted. Its main objectives were to strengthen cultural cooperation and interaction between the EU and partner countries; a world order based on peace, on respect for human rights, on freedom of expression, on mutual understanding and respect for fundamental values. The EU believes that culture can help deal with global issues such as refugee integration, combating violent radicalization and safeguarding world cultural heritage. In addition, culture can also become a tool for creating significant social and economic benefits within and outside the European Union [26].

The impact of European culture on Kazakhstani society

In addition to political, diplomatic, trade and economic relations, one of the areas of cooperation between the Republic of Kazakhstan and the EU, as defined by the Partnership and Cooperation Agreement, is cultural cooperation.

The EU is relatively successfully using “soft power” in Kazakhstan. Against the background of a fairly high informational influence of the USA/West, the EU managed to form numerous mechanisms of interaction with the Kazakhstani public: various grant programs, projects and institutes, which include, among other things, broad employment and training opportunities.

In this regard, it is most likely not accidental that the main and locomotive direction of European social policy in Kazakhstan is precisely the educational one. In this regard, the EU’s achievements in terms of promoting European educational standards in Kazakhstan are particularly indicative and symbolic: in 2010, Kazakhstan became the first country of Central Asia, which officially joined the Bologna process (to build a single common European higher education space).

So, starting from 1994, the TEMPUS program was quite successfully operating in the Republic of Kazakhstan (Trans-European Mobility Program for University Studies, TEMPUS, for the improvement of higher education).

About 13 years after the launch of the TEMPUS program, the European Union began implementing another program in Kazakhstan

- Erasmus Mundus (Erasmus Mundus, for the exchange of students, scientific and pedagogical staff), which also made a certain contribution to strengthening the EU’s position in Kazakhstan. It is known that between 2007 and 2008, Erasmus Mundus allocated 1.3 million euros to Kazakhstan (a little more than 30% of the total for Central Asian countries). At the same time, in 2007 in the Republic of Kazakhstan there were about 60 recipients of scholarships for student mobility [27].

It is characteristic that the TEMPUS and Erasmus Mundus programs from the very beginning of their activities covered almost all key segments and directions of social policy. Later, in 2009, Kazakhstan joined another European program, the Central Asian Research and Education Network (CAREN), which turned out to be quite successful in Kazakhstan, although it did not receive such recognition as the same TEMPUS or Erasmus Mundus.

The Central Asian Scientific and Educational Network program in the Republic of Kazakhstan is implemented with the participation of the Kazakhstan Association KazRENA (Association of Users of the Scientific and Educational Computer Network of Kazakhstan). Back in 2003, the Association worked closely with the NATO Science Committee, which provided 15 grants to KazRENA. This allowed equipping with modern equipment, network operational centers in a number of Kazakhstani cities, connecting them into a single computer network, and creating public Internet access centers for institutions of higher education. The infrastructure of the national KazRENA network allowed intensifying the information exchange of Kazakhstani scientists with foreign partners. With the participation of KazRENA in Kazakhstan, such events as “NATO Week in Kazakhstan” (2007), “NATO Information Day” was successfully held (2009).

In 2014, the European Union made some changes to its educational policy. As a result of this, the TEMPUS and Erasmus Mundus programs have been replaced by the Erasmus + program (Erasmus +, for educational mobility, collaboration for innovation, sharing best practices and supporting educational reforms).

In addition to promoting educational programs (especially large ones like TEMPUS, Erasmus Mundus, and since 2014, Erasmus +), the EU also pays considerable attention to explaining European cultural values, principles and ideals. In particular, the European Union and its specific member countries regularly organize and conduct in Kazakhstani cities various social events, including the Days of Europe.

An additional impetus to this activity was given in 2011, when the Community of National Institutes of Culture of the European Union (European Union National Institutes for Culture, EUNIC) agreed with the creation of the organization "EUNIC-Almaty" in Kazakhstan, which aimed to promote the intensification of cultural dialogue between the EU and RK. The founders of this structure were the French Alliance-Almaty, the British Consulate, the Dante Alighieri Committee, the Goethe Institute in Kazakhstan and the General Consulate of Hungary.

EU educational and cultural programs, focusing mainly on representatives of the intellectual stratum of society, contribute to the gradual formation of pro-European (and, in general, pro-Western) sentiments in the Kazakhstani elite.

In turn, Kazakhstan itself has traditionally shown a rather high interest in interacting with the EU in the social sphere. This is especially true of the educational area. So in Kazakhstan at the state level, citizens are encouraged to study abroad, primarily to the West. Back in 1993, Kazakhstan established a special program, the Bolashak International Scholarship, under which Kazakhstani citizens study abroad, including in Europe.

From the point of view of the European Union, the expansion of partnership mainly means strengthening political ties and stimulating democratic processes in Kazakhstan, which will result in long-term stability of the country and its development. Kazakhstan has made economic progress and is considered a more stable state than some of its neighbors. And being one the most important partners in the Central Asian region and representing a huge interest

to the Europe, namely by its energy sector and connectivity prospects, it has become a subject to Cultural policy of the EU in recent years.

The bilateral cooperation between the EU and Kazakhstan takes its beginning in 1995 when the Partnership and Cooperation Agreement was signed and which established the base for political, economic, trade, energy and cultural cooperation. The Agreement contains one article dedicated to the cultural cooperation "The Parties undertake to promote, encourage and facilitate cultural cooperation. Where appropriate, the Community's cultural cooperation programmes or those of one or more Member States may be the subject of cooperation and further activities of mutual interest may be developed" [28]. So here we may state that the first steps towards cultural rapprochement were established during the first contacts between the Governments of the both sides. However, the Agreement did not contain any specific plans or visions for further deepening cultural cooperation and promotion of the European culture in Kazakhstan.

Later, when the parties signed more detailed and comprehensive agreement in 2015, titled "Enhanced Partnership and Cooperation Agreement", subsequently the cooperation in this field began to depict itself with even more details. For instance, Article 245 of the Agreement states "The Parties shall promote cultural cooperation that respects cultural diversity, in order to enhance mutual understanding and knowledge of their respective culture", where the EU attempted to promote its pluralism and diversity principles. On top of that, this Agreement contained concise examples of activities in this matter as "implementation of joint projects, programmes, activities as well as the exchange of best practices in the field of training and capacity building for artists and cultural professionals and organizations". Moreover, the European Union, positioning itself as a backer of observation of human rights, rule of law and democracy, which are considered as the basic foundations of the European culture, based on the mentioned Agreement, is implementing a good range of projects in this regard. According to this Agreement, Kazakhstan is to receive

financial and technical assistance from the EU based on a number of legal instrument, such as the European Instrument for Democracy and Human Rights and the Partnership Instrument and education support and exchange through the ERASMUS+ Programme [29].

Establishment of the dialogue between the Government and civil society is essential when speaking about the European democracy. Today we are witnessing that the EU is exporting such democracy values and culture through implementing various projects. And Kazakhstan is not an exception. The EU Country Roadmap for Engagement with Civil Society is one of such projects which promotes the respect for human rights and the rule of law, as well as good governance, accountability, independent judiciary and enhances social development, education for marginalized groups and inclusive growth in respect of the environment [30].

As a result, the mutual desire of two sides to intensify cooperation as a whole contributed to the growth of the EU's influence on Kazakhstan. This is particularly evidenced by the results of a sociological study "Europe through the Eyes of Kazakhstan" conducted by the Kazakhstan Center for the Study of Public Opinion in 2014. So, to the question "what values are perceived as European values and how important are they for Kazakhstan?" the vast majority of respondents (from 85 to 92%) called the following as "European" values: "human rights", "freedom", "democracy", "social justice", "Wealth", "stability", "equality", while recognizing that all these values are important for Kazakhstan as well [31].

Apart from the united front of the European Union, many member states conduct their cultural soft power in Kazakhstan separately. Even though all of the member states of the EU are promoting their culture through various tools and institution, two of them are comparatively more active – France and Germany.

France is one of those countries for which the development of cultural ties has been and remains one of the main directions of the foreign policy. This is evidenced by rich historical material and modern facts. France annually holds more than

10,000 cultural events in various countries of the world. This country has a peculiar model of foreign cultural policy, which is characterized by an annual increase in the funding of cultural events held in almost all countries of the world; a wide range of participants in cultural ties; a large number of diverse actions covering all spheres of culture. France, with its old history, attractive culture and delicious cuisine, is conquering hearts of the Kazakhstani people more and more in the recent years. The great desire to expand and strengthen cultural ties with Kazakhstan is demonstrated by the Agreement on cooperation in the field of culture and art dated September 17, 1993, signed during the official visit of French President F. Mitterrand to Kazakhstan. The agreement considers the development of cooperation in the field of culture through exhibitions, tours, the establishment of various associations and cultural centers, as well as through many other events [32]. Service de l'Action et de Cooperation Culturelle, which is a wing of the Embassy of France dealing with the Cultural policy is playing a decisive role in promoting French culture in Kazakhstan. Being responsible division for the cultural cooperation, it held many cultural events including French films festivals, discussion platforms and etc. [33].

One of the strongest instruments of the French soft power is the Alliance Francaise. The Alliance Francaise is an organization that promotes the dissemination of not only the French language, but also French culture. In Kazakhstan, it operates in five large cities, such as Astana, Almaty, Karaganda, Kostanay and Shymkent. "The Alliance Francaise was created with the goal of expanding cultural diversity and promoting cultural dialogue", said Jacques Chirac [34]. The French Alliance conducts French language training at all levels and for people of different ages, is accredited to conduct the DELF / DALF / TCF language proficiency test and issue certificates on them. This cultural and educational organization promotes various events to French missions and consulates. Its competence includes sending students to study in French-speaking countries. The French Alliance has a rich library with a large selection of French print media and a French media library [35].

In December 16, 1994 the Government of Kazakhstan and the Government of Germany signed an Agreement on Cultural Cooperation which stated that “the Parties shall endeavor to deepen mutual knowledge about the culture of their countries and further develop cultural cooperation in all fields and at all levels”. Moreover, Germany and Kazakhstan established a coordinating body for the development of Kazakh-German cultural cooperation, which is the Joint Commission on Cultural Cooperation. In the field of education, a successful example of implementing Cultural policy is the establishment of the Kazakh-German University (KNU) in Almaty [36]. On top of that Representatives of the Institute named after Goethe operate in Nur-Sultan. Moreover, German Academic Exchange Service (DAAD) also operates in Kazakhstan, annually providing scholarships to Kazakhstani youth and promoting education in Germany [37]. Along with it International Konrad Adenauer Stiftung (KAS) foundation has opened its representative office in Kazakhstan. The aim of the foundation’s civic education programs is, according to their official website the “promotion of freedom and liberty, peace, and justice” through “furthering European unification,

improving transatlantic relations, and deepening development cooperation”. Their function as a think-tank and consulting agency is intended to provide citizens with a basis for political action through the research and analyses of current political trends. The KAS offers more than 2,500 conferences and events each year worldwide, and actively supports the political involvement and education of intellectually gifted youth through a prestigious scholarship program as well as an ongoing comprehensive seminar program [38].

Conclusion. Thus, over the past 18 years, the European Union has achieved positive results in almost all areas of cooperation with Kazakhstan, and the new Enhanced Partnership and Cooperation agreement will undoubtedly contribute to further deepening the ties, however, considering the above described, we may observe that cultural constituent of the European Soft Power in Kazakhstan is limited by a small number of activities, which have been undertaken just recently. But on the other hand, it is fair to mention that the EU has just started using the culture as a foreign policy asset and more comprehensive actions are expected to be taken in the future due to the importance of Kazakhstan as a valuable partner in the Central Asian Region.

References

1. Табаринцева-Романова К.М. Культурная политика и дипломатия Европейского Союза. – Уральский федеральный университет: Екатеринбург. – 2018. – С.73.
2. Nye J. Soft Power: Means to Success in World Politics // Public Affairs. – 2009. – P.15.
3. Грамши А. Тюремные тетради. – Москва: Издательство политической литературы, 1991. – 560 с.
4. Strange S. The persistent myth of lost hegemony // International Organization. – 1987. – Vol. 41. – № 4. – P. 551-574.
5. Бодрийяр Ж. Соблазн. – Москва: Изд-во Ad Marginem, 2000. – С. 171.
6. Липовецки Ж. Эра пустоты. Эссе о современном индивидуализме. – СПб.: Владимир Даль, 2001. – 336 с.
7. Ferguson. N. Colossus: the price of America’s empire. – N.Y.: Penguin Press, 2004. – 384 p.
8. Womack B. Dancing alone: a hard look at soft power // The Asia Pacific Journal: Japan Focus. 2005. -URL: <http://japanfocus.org/-Brantly-Womack/1975>.
9. Gray C. Hard power and soft power: the utility of military force as an instrument of policy in the 21st century//Strategic studies institute Monograph. -2011. -URL: <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB1059.pdf>.
10. Bilgin P, Elis B. Hard power, soft power: toward a more realistic power analysis // Insight Turkey. – 2008. -URL: <http://pbilgin.bilkent.edu.tr/Bilgin-Elis-IT-2008.pdf>.
11. Lock E. Soft power and strategy. Development a strategic concept of power // Soft power and US foreign policy: Theoretical, historical and contemporary perspectives. – London: Routledge, 2010. – P. 32-50.

12. Gallarotti G. Soft power: what is it, why it is important, and the conditions under which it can be effectively used//Wesleyan University, WesScholar. – URL: <http://wescholar.wesleyan.edu/div2facpubs/57/>.
13. Klare M. Hard power, soft power, and energy power//Foreign affairs. -2015. -URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2015-03-03/hard-power-soft-power-and-energy-power>.
14. Simha R.K. The Western illusion of soft power // Russia and India report. -2013/ -URL: http://indrus.in/blogs/2013/09/19/the_western_illusion_of_soft_power_29507.html.
15. Katsuji I. Soft Power of NGOs // Soft power superpowers: cultural and national assets of Japan and the United States. -NY: An East Gate Book. – 2008. – P. 262-277.
16. Kim H. Cultural diplomacy as the means of soft power in an information age // Cultural diplomacy, 2011/ -URL: http://www.culturaldiplomacy.org/pdf/case-studies/Hwajung_Kim_Cultural_Diplomacy_as_the_Means_of_Soft_Power_in_the_Information_Age.pdf.
17. Fraser M. American pop culture as soft power // Soft power superpowers: cultural and national assets of Japan and the United States. – NY: An East Gate Book. – 2008. –172 p.
18. Altbach P.G., McGill Peterson P. Higher education as a projection of America’s soft power // Soft power superpowers: cultural and national assets of Japan and the United States. – NY: An East Gate Book. – 2008. – P. 37-53.
19. Franciosi M.L. Cultura e diplomazia: la strategia dell’Ue nelle relazioni culturali internazionali [Electronic resource]. – 2019. – Available at: <https://www.lindro.it/cultura-e-diplomazia-la-strategia-dellue-nelle-relazioni-culturali-internazionali/>
20. Isar Y.R. “Culture in External Relations”. The EU in Cultural Diplomacy (official web resource of OSCE) [Electronic resource]. -2018. -Available at: <https://www.osce.org/secretariat/103748?download=true> (Accessed: 06.02.2020).
21. UN, The Universal Declaration of Human Rights (1948). -URL: www.un.org
22. Commission of the European Communities, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a European agenda for culture in a globalizing world. – Brussels, 10.5.2007. -URL: www.eu.kz
23. The EU Strategy for International Cultural Relations, European Commission. - Brussels, 08.06.2006. -URL: www.europe.com .
24. Statement by F. Mogherini, High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy on Cultural Diplomacy Platform. – 2019. -URL: <https://www.cultureinexternalrelations.eu/about-us-2/> (Accessed: 06.02.2020)
25. Conclusion of the EU Council on Culture in Foreign Relations. – Brussels, March 2019. -URL: www.europe.com.
26. The New EU Strategy for International Cultural Relations, European Commission. – Brussels, 2016. -URL: www.eu.ru.
27. P. Jones expert research, 2010. -URL: www.eu.org.
28. Partnership and Cooperation Agreement between the EU and the Republic of Kazakhstan, 23.01.1995. -URL: www.akorda.kz.
29. Enhanced Partnership and Cooperation Agreement between the EU and the Republic of Kazakhstan, 04.02.2016. -URL: www.akorda.kz.
30. Bilateral Relations between Kazakhstan and the EU, Delegation of the EU to the Republic of Kazakhstan [Electronic resource]. -URL: https://eeas.europa.eu/delegations/kazakhstan/1367/node/1367_en (Accessed: 06.02.2020).
31. Agreement between the Government of the Republic of Kazakhstan and the Government of the French Republic on cooperation in fields of culture and arts, 17.10.1993. -URL: www.akorda.kz.
32. Information on Service de Cooperation et de l’Action Culturelle of the French Embassy to the Republic of Kazakhstan [Electronic resource]. -URL: <https://www.culturefrance.kz/Service-de-cooperation-et-d-action-culturelle-110?lang=fr> (Accessed on: 07.02.2020).
33. Jacques Chirac’s speech at Elysee, January 27, 2004 dedicated to 120th anniversary of the Alliance Francaise celebration (Official website of Alliance Francaise) [Electronic resource]. -URL: <https://www.fondation-alliancefr.org/?p=44048> (Accessed on 07.02.2020).

34. Information on the network of Alliance Francaise [Electronic resource]. -URL: <https://www.culturefrance.kz/-O-nas-?lang=fr> (Accessed on: 07.02.2020).
35. Brief information on Kazakhstan-Germany cooperation (Official web resource of the Ministry of Foreign Affairs, Republic of Kazakhstan, 2020) [Electronic resource]. -URL: <http://mfa.gov.kz/ru/content-view/sotrudnichestvo-respubliki-kazakhstan-s-federativnoj-respublikoj-germaniya> (Accessed on: 07.02.2020).
36. Brief information on German Academic Exchange Service DAAD (Official web resource of German Academic Exchange Service DAAD) [Electronic resource]. -URL: <https://www.daad.de/en/> (Accessed on: 07.02.2020).
37. Brief information on Konrad Adenauer Stiftung Foundation (KAS) (official web resource of KAS) [Electronic resource]. Available at: [Electronic resource]. -URL: <https://www.kas.de/en/web/kasachstan/about-us> (Accessed on: 07.02.2020)
38. Center for the Study of Public Opinion, Kazakhstan, 2014. -URL: www.cspo.kz.

References

1. Tabarintseva-Romanova K.M. Kulturnaya politika I diplomatiya Evropeiskogo Soyuzha [Tabarintseva-Romanova K. M. Cultural policy and diplomacy of the European Union]. (Yekaterinburg, Ural federal university, 2018, 73p.).
2. Nye J. Soft Power: Means to Success in World Politics, Public Affairs. 2009. P.15.
3. Gramsci A. Tyuremnye tetradi [Gramsci A. Prison notebooks]. (Publishing house of political literature, Moscow, 1991, 560p.).
4. Strange S. The persistent myth of lost hegemony, International Organization, 41(4), 551-574(1987).
5. Baudrillard J. Soblazn [Baudrillard J. Temptation.] (Publishing house Ad Marginem, Moscow, 2000, 171p.).
6. Lipovecki J. Era pustoty. Esse o sovremennom individualizme [Lipovetsky Zh. The age of emptiness. Essay on modern individualism]. St. Petersburg: Vladimir Dal, 2001. – P.336.
7. Ferguson. N. Colossus: the price of America's empire. – N.Y.: Penguin Press, 2004. – P.384.
8. Womack B. Dancing alone: a hard look at soft power // The Asia Pacific Journal: Japan Focus. 2005. – Available at: <http://japanfocus.org/-Brantly-Womack/1975>. (Accessed: 06.02.2020).
9. Gray C. Hard power and soft power: the utility of military force as an instrument of policy in the 21st century, Strategic studies institute Monograph, 2011. Available at: <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/FILES/PUB1059.pdf>. (Accessed: 06.02.2020).
10. Bilgin P., Elis B. Hard power, soft power: toward a more realistic power analysis, Insight Turkey, 2008. Available at: <http://pbilgin.bilkent.edu.tr/Bilgin-Elis-IT-2008.pdf>. (Accessed: 06.02.2020).
11. Lock E. Soft power and strategy. Development a strategic concept of power, Soft power and US foreign policy: Theoretical, historical and contemporary perspectives. London: Routledge, 2010. – P. 32-50.
12. Gallarotti G. Soft power: what is it, why it is important, and the conditions under which it can be effectively used, Wesleyan University, WesScholar. Available at: <http://wescholar.wesleyan.edu/div2facpubs/57/>. (Accessed: 06.02.2020).
13. Klare M. Hard power, soft power, and energy power, Foreign affairs, 2015. Available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2015-03-03/hard-power-soft-power-and-energy-power>. (Accessed: 06.02.2020).
14. Simha R.K. The Western illusion of soft power, Russia and India report. 2013. Available at: http://indrus.in/blogs/2013/09/19/the_western_illusion_of_soft_power_29507.html. (Accessed: 06.02.2020).
15. Katsuji I. Soft Power of NGOs, Soft power superpowers: cultural and national assets of Japan and the United States. NY: An East Gate Book. 2008. P. 262-277.
16. Kim H. Cultural diplomacy as the means of soft power in an information age // Cultural diplomacy, 2011. Available at: http://www.culturaldiplomacy.org/pdf/case-studies/Hwajung_Kim_Cultural_Diplomacy_as_the_Means_of_Soft_Power_in_the_Information_Age.pdf. (Accessed: 06.02.2020).
17. Fraser M. American pop culture as soft power // Soft power superpowers: cultural and national assets of Japan and the United States. NY: An East Gate Book. 2008. P. 172.

18. Altbach P.G., McGill Peterson P. Higher education as a projection of America's soft power, *Soft power superpowers: cultural and national assets of Japan and the United States*. NY: An East Gate Book. 2008. P. 37-53.
19. Franciosi M.L. *Cultura e diplomazia: la strategia dell'Ue nelle relazioni culturali internazionali* [Electronic resource]. 2019. Available at: <https://www.lindro.it/cultura-e-diplomazia-la-strategia-dellue-nelle-relazioni-culturali-internazionali/> (Accessed: 06.02.2020).
20. Isar Y.R. *Culture in External Relations. The EU in Cultural Diplomacy* (official web resource of OSCE) [Electronic resource]. 2018. Available at: <https://www.osce.org/secretariat/103748?download=true> (Accessed: 06.02.2020).
21. UN, *The Universal Declaration of Human Rights (1948)*. Available at: www.un.org
22. Commission of the European Communities, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a European agenda for culture in a globalizing world*. Brussels, 10.5.2007. Available at: www.eu.kz
23. *The EU Strategy for International Cultural Relations*, European Commission. - Brussels, 08.06.2006. Available at: www.europe.com (Accessed: 06.02.2020).
24. Statement by F. Mogherini, High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy on Cultural Diplomacy Platform. 2019. Available at: <https://www.cultureinexternalrelations.eu/about-us-2/> (Accessed: 06.02.2020)
25. *Conclusion of the EU Council on Culture in Foreign Relations*. – Brussels, March 2019. Available at: www.europe.com (Accessed: 06.02.2020).
26. *The New EU Strategy for International Cultural Relations*, European Commission. Brussels, 2016. Available at: www.eu.ru (Accessed: 06.02.2020).
27. P. Jones expert research, 2010. Available at: www.eu.org. (Accessed: 06.02.2020).
28. *Partnership and Cooperation Agreement between the EU and the Republic of Kazakhstan*, 23.01.1995. Available at: www.akorda.kz. (Accessed: 06.02.2020).
29. *Enhanced Partnership and Cooperation Agreement between the EU and the Republic of Kazakhstan*, 04.02.2016. Available at: www.akorda.kz. (Accessed: 06.02.2020).
30. *Bilateral Relations between Kazakhstan and the EU*, Delegation of the EU to the Republic of Kazakhstan [Electronic resource]. Available at: https://eeas.europa.eu/delegations/kazakhstan/1367/node/1367_en (Accessed: 06.02.2020).
31. *Agreement between the Government of the Republic of Kazakhstan and the Government of the French Republic on cooperation in fields of culture and arts*, 17.10.1993. Available at: www.akorda.kz. (Accessed: 06.02.2020).
32. *Information on Service de Cooperation et de l'Action Culturelle of the French Embassy to the Republic of Kazakhstan* [Electronic resource]. Available at: <https://www.culturefrance.kz/Service-de-cooperation-et-d-action-culturelle-110?lang=fr> (Accessed on: 07.02.2020).
33. Jacques Chirac's speech at Elysee, January 27, 2004 dedicated to 120th anniversary of the Alliance Francaise celebration (Official website of Alliance Francaise) [Electronic resource]. Available at: <https://www.fondation-alliancefr.org/?p=44048> (Accessed: 07.02.2020).
34. *Information on the network of Alliance Francaise* [Electronic resource]. - Available at: <https://www.culturefrance.kz/-O-nas-?lang=fr> (Accessed: 07.02.2020).
35. *Brief information on Kazakhstan-Germany cooperation* (Official web resource of the Ministry of Foreign Affairs, Republic of Kazakhstan, 2020) [Electronic resource]. - Available at: <http://mfa.gov.kz/ru/content-view/sotrudnichestvo-respubliki-kazakhstan-s-federativnoj-respublikoj-germaniya> (Accessed: 07.02.2020).
36. *Brief information on German Academic Exchange Service DAAD* (Official web resource of German Academic Exchange Service DAAD) [Electronic resource]. - Available at: <https://www.daad.de/en/> (Accessed: 07.02.2020).
37. *Brief information on Konrad Adenauer Stiftung Foundation (KAS)* (official web resource of KAS) [Electronic resource]. Available at: [Electronic resource]. Available at: <https://www.kas.de/en/web/kasachstan/about-us> (Accessed: 07.02.2020)
38. *Center for the Study of Public Opinion, Kazakhstan*, 2014. – Available at: www.cspo.kz. (Accessed: 06.02.2020).

А.Ж. Сейтхамит, С.М. Нұрдаuletova

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Қазақстан Республикасындағы еуропалық жұмсақ күштің мәдени компоненті

Аңдатпа. Еуропалық Одақ өз сыртқы саясатында жұмсақ күштің түрлі нысандары мен әдістерін қарқынды түрде қолданады. Мақалада оның негізгі принциптері мен сипаттамалары, сондай-ақ тұжырымдамалық негіздері қарастырылады. Мысал ретінде, мақалада Қазақстан Республикасындағы еуропалық мәдени дипломатия жұмсақ күш әдісі ретінде қарастырылады. Авторлар еуропалық мәдени дипломатияның Қазақстандағы нақты әрекеттеріне, сондай-ақ, оны жүзеге асырудың тетіктеріне назар аударады. Сонымен қатар, екі Еуропа елдерінің - Франция мен Германияның мәдени жұмсақ күші Еуропа Одағына мүше мемлекеттердің мәдениет саласындағы жеке әрекеттері ретінде қарастырылады. Соңында, Қазақстанның ЕО үшін маңыздылығы және осы елдегі мұндай саясаттың тиімділігі бағаланады.

Түйін сөздер: Еуропалық Одақ, мәдени дипломатия, ЕО халықаралық мәдени байланыстар стратегиясы, жұмсақ күш, Қазақстан, ынтымақтастық.

А.Ж. Сейтхамит, С.М. Нұрдаuletova

Евразийский национальный университет им. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Культурная составляющая европейской мягкой силы в Республике Казахстан

Аннотация. Европейский Союз динамично использует различные формы и методы мягкой силы в своей внешней политике. В статье рассматриваются его основные принципы и характеристики, а также концептуальные основы. В качестве примера в статье рассматривается европейская культурная дипломатия в Республике Казахстан как метод мягкой силы. Авторы обращают внимание на конкретные действия европейской культурной дипломатии в Казахстане, а также механизмы ее реализации. Кроме того, культурная мягкая сила двух европейских стран - Франции и Германии - рассматривается как отдельные действия государств-членов ЕС в сфере культуры. Наконец, оценивается важность Казахстана для ЕС и эффективность такой политики в данной стране.

Ключевые слова: Европейский Союз, культурная дипломатия, Стратегия ЕС по международным культурным связям, мягкая сила, Казахстан, сотрудничество.

Авторлар туралы мәлімет:

Сейтхамит А.Ж. – негізгі автор, халықаралық қатынастар кафедрасының 2 курс магистранты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қ.Сәтбаев көш., 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Нұрдаuletova С.М. – тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, Халықаралық қатынастар кафедрасының оқытушысы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қ.Сәтбаев көш., 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Seitkhamit A.Zh. – the main author, 2nd year master student of International Relations Faculty, L.N. Gumilyov Eurasian National University, K.Satpayev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Nurdavletova S.M. – Candidate of historical sciences, Associate Professor of International Relations Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, K.Satpayev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Манипулятивная политика Японии по корреляции экономического и оборонного (военного) потенциала

Аннотация. Япония, известная всему миру своим «экономическим чудом», с конца XX в. начала переживать экономический кризис, который еще более усилился в нынешнее время. Япония является одной из стран, которая имеет наибольший государственный долг по отношению к ВВП. Тем не менее, она продолжает оставаться одним из экономически высокоразвитых государств мира. Кроме того, в последнее время наблюдаются кардинальные изменения в сфере обороны: преобразование Управления национальной обороны в полноценное Министерство, увеличение бюджета, выделяемого на оборону и т.д. На повестке дня стоит вопрос конституционной реформы (изменения 9-ой статьи). Практическое большинство реформ происходит при правлении действующего премьер-министра Синдзо Абе.

Цель статьи – изучить взаимовлияние экономического роста и укрепления военной мощи Японии и дать ему оценку.

Ключевые слова: Япония, экономика, ВВП, бюджет, государственный долг, оборонная политика, Силы самообороны, вооруженные силы.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2020-132-3-20-114-122>

Япония после поражения во Второй Мировой войне смогла не просто восстановить свою экономику, но и добиться впечатляющих успехов, став ярким примером «экономического чуда». Это стало результатом проводимой политики «доктрины Ёсиды», которая делала ставку не на военную силу, а на устойчивое экономическое развитие.

Действительно, одним из факторов ускоренной экономической модернизации страны можно назвать относительно невысокое бремя военных расходов – менее 1 % ВВП. Но некоторые ученые, в основном американские, в числе одних из основных причин такого успеха называют помощь со стороны США. По различным оценкам их вложения составили 1,9 млрд долл. в период оккупации (около 4% от ВВП Японии того периода)[1, 203стр.]. Несмотря на не столь высокие цифры, стоит отметить, что это лишь часть американской помощи. Кроме того,

США обеспечили Японию огромным объемом военных заказов во время Корейской войны, что, безусловно, стало сильным импульсом для японской экономики.

В последние годы Япония, с одной стороны, переживает кризис в экономике, который берет начало еще в 90-е годы, когда произошло обрушение «экономики пузыря», а с другой стороны, наблюдаются определенные изменения в усилении оборонной политики страны.

Следует сразу оговориться об условности термина «оборонный потенциал» в случае с Японией. По сути, этот потенциал можно называть и «военным», но в связи с действующей пацифистской Конституцией Японии, политически корректным будет первоначальное наименование. Кроме того, оборонный потенциал – это сложнейшая система, которая состоит из других потенциалов, среди которых ведущим является именно военный.

Главной целью данного исследования является изучение политики взаимовлияния изменений в экономике и военной мощи современной Японии. Для решения поставленной цели необходимо решение следующих задач:

1. Проанализировать динамику экономического развития Японии за последние 10 лет.

2. Проанализировать, какие изменения происходят в области укрепления оборонной мощи Японии.

3. Выявить характер взаимосвязи между развитием экономики и укреплением военной мощи Японии в современный период.

Данное исследование проводилось с использованием метода кейс-стади. Кроме того, были использованы методы Mapping analysis и сравнительного анализа при изучении статистических материалов и официальных документов на английском и японском языках.

Япония по номинальному значению ВВП до недавнего времени занимала 2 место в мире, уступая США, а с 2010 года опустилась на 3 место после Китая. По данным Всемирного Банка в 2018 г. ВВП Японии составил 4971323,08 долларов США [3]. Ниже представлена сравнительная диаграмма ВВП США, Японии и КНР в 2009, 2010 и 2018 гг., основанная на данных Всемирного банка (см. диаграмма 1).

При изучении динамики ВВП Японии в период с 2008 по 2018 гг., можно наблюдать его рост с 2008 по 2012 гг. (т.е. в период мирового экономического кризиса), затем идет спад до 2015 г. и вновь относительный рост к 2016 г. (см. график 1) [2].

Но по показателям ВВП на душу населения Япония опережает Китай. Для сравнения: на 2018 г. этот показатель составил у первой – 39290\$ (по текущему международному курсу \$), а у КНР – 9770,8 \$ [3].

Если рассматривать национальный бюджет Японии, то он состоит из т.н. бюджета общего счета, специальных бюджетов и бюджетов учреждений, связанных с правительством. Генеральный бюджет, используя доходы из общих источников, таких, как налоги, закрывает основные национальные расходы на социальное обеспечение, общественные работы, культуру, образование, науку, а также национальную оборону. Специальные счета учреждаются для выполнения правительством проектов с определенными целями, и они управляются независимо от генерального счета. Количество и данные специальных счетов меняются из года в год. На 2019 фискальный год было создано 13 таких счетов, включая Фонд консолидации государственного долга, счет на восстановление после Великого восточно-японского землетрясения 2011 г. Учреждения, связанные с правительством,

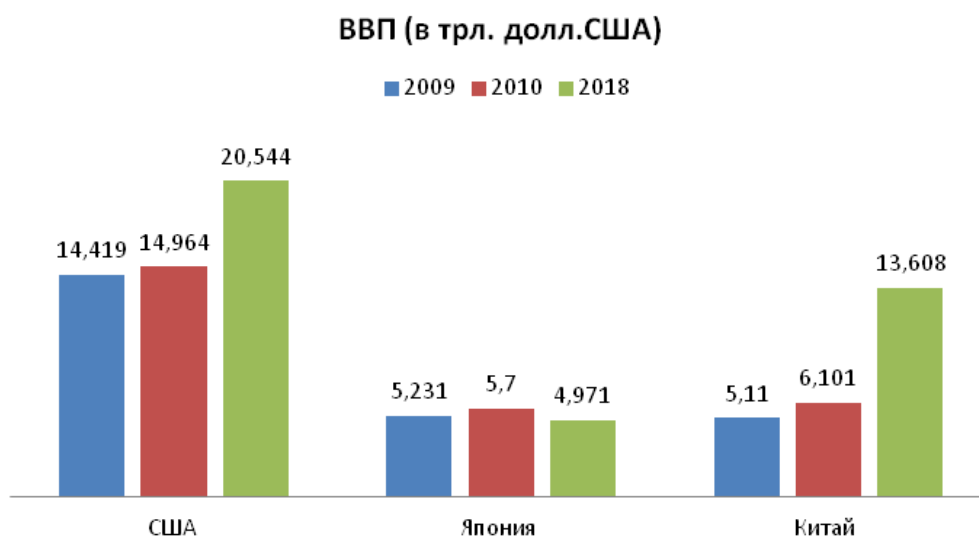

Диаграмма 1. Составлено на основе данных Всемирного банка

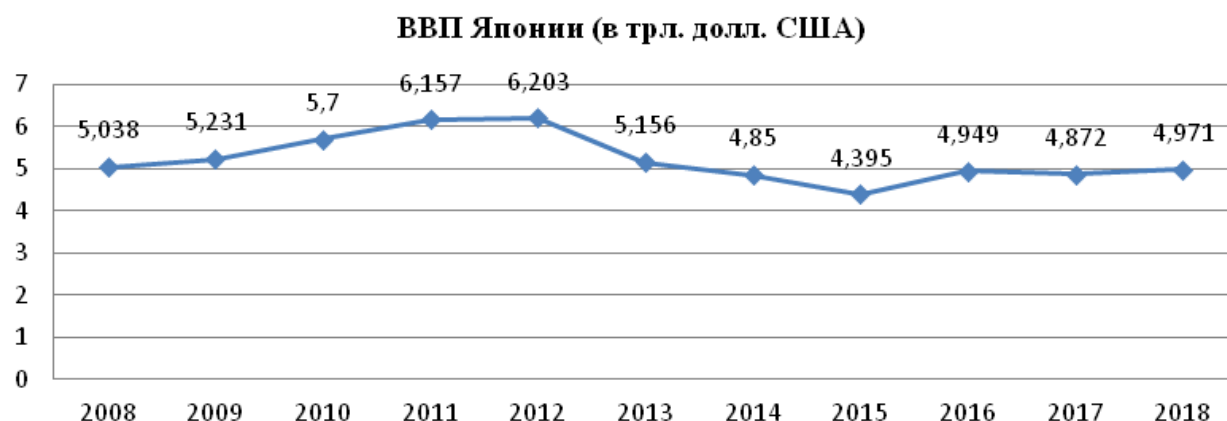

График 1. Составлено на основе данных Всемирного Банка

созданы специальными законами и полностью финансируются правительством. Среди них в настоящее время действуют следующие структуры: Корпорация финансов Японии, Финансовая корпорация развития Окинавы, Банк международного сотрудничества Японии и Японское агентство международного сотрудничества.

На 2019 фискальный год бюджет общего счета составил 99 трлн иен, что на 1,7 трлн иен (1,8%) больше первоначального бюджета на 2018 фискальный год [4, 36 стр.]. Для сравнения: в 2018 г. бюджет был увеличен на 0,3% первоначального бюджета на 2017 фискальный год. При этом стоит отметить, что на оборону выделяется относительно меньше средств, чем на другие секторы.

Структуру расходов бюджета общего счета (первоначальный бюджет на 2019 фискальный год) смотрите в диаграмме 2 [4, 38 стр.].

По уровню государственного долга ВВП Япония занимает лидирующее положение в мире. На 2019 г. т.н. «публичный долг» страны составил 237,69 % (для сравнения, у тех, которые идут следом: Судана – 207%, у Греции – 176,64% [5].

На увеличение государственного долга Японии существенным образом повлияли и последствия мирового финансового кризиса, а также разрушительное землетрясение вместе с цунами 11 марта 2011 г., повлекшее аварию на АЭС Фукусима. Кроме того, стоит также учитывать сложную демографическую ситуацию в стране – старение населения и

Распределение расходов японского бюджета

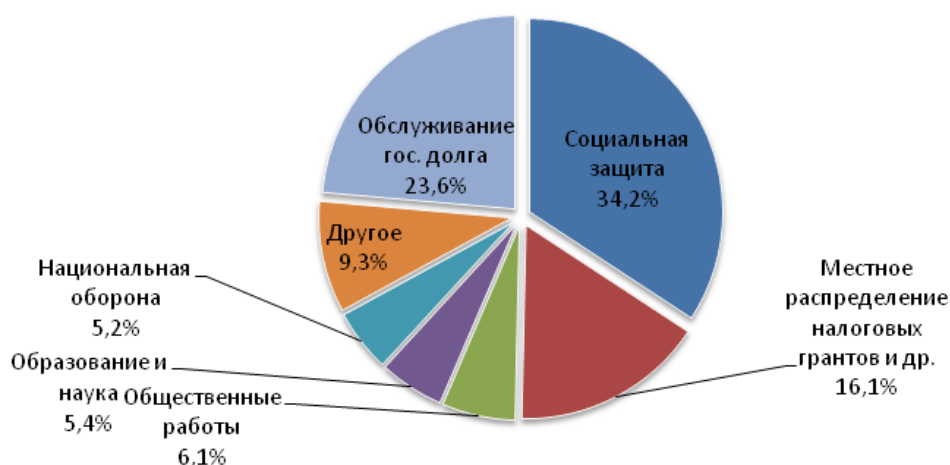

Диаграмма 2. Statistical Handbook of Japan 2019

уменьшение трудоспособного населения, что ведет к увеличению выделения средств на пенсии и социальные выплаты.

Несмотря на столь высокие показатели государственного долга, стоит отметить, что ситуация в государственных финансах Японии остается стабильной.

Кроме того, стоит отметить, что в Японии, кроме экономических изменений, также происходят кардинальные перемены в области укрепления оборонной мощи Японии.

Базовыми документами, определяющими оборонную политику Японии, являются, прежде всего, Конституция страны 1947 г., Договор о взаимном сотрудничестве и гарантиях безопасности с США 1950 г. (обновленный в 1960 г.). Эти институциональные основы заложили пацифистскую политику Японии. Таким образом, фундамент безопасности страны составляет Японо-американская система безопасности в сочетании с собственными усилиями Японии.

Согласно 9 статье действующей Конституции, Япония отказывается от создания армии и «никогда впредь не будут создаваться сухопутные, морские и военно-воздушные силы, равно как и другие средства войны» [6].

Несмотря на пацифистскую Конституцию, Япония с 1954 г. имеет т.н. Силы самообороны (ССО), которые подразделяются на все три вида войск. В мировом рейтинге военной мощи на 2018 г. Япония занимала 8 позицию, после США, России, Китая, Индии, Франции, Великобритании и Южной Кореи. В рейтинге за 2019 г. она поднялась на 6 место. Общая численность военного персонала 303 157 чел. (в 2018 г. - 310457 чел.), из них действующий военный персонал – 247157 чел. (так же и в 2018 г.), в резерве – 56000 (в 2018 г. - 63300 чел.) [7]. Из цифр видно, что общее количество действующих военных осталось неизменным, уменьшилось лишь количество «резервистов».

В 1991 году, в период кризиса в Персидском заливе, Япония не отправила свои Силы самообороны, оказав лишь финансовую

помощь. Это решение Японии, основанное на положениях Конституции, было подвергнуто критике, обвинению в «чековой дипломатии». Вследствие данного «внешнеполитического провала» в 1992 г. Япония принимает Закон о международном сотрудничестве в области поддержания мира, что позволило ССО участвовать в миссиях ООН в зонах международных конфликтов.

Согласно Договору безопасности США имеет право размещать на территории Японии свои военные базы. На территории Японии, по данным Министерства обороны на 31 марта 2018 г., размещена 131 военная база по всей стране с севера на Хоккайдо до Окинавы (почти 980 км²), 78 из них находятся в исключительно американском пользовании (около 263 км², это 0,07% от всей территории страны), а остальные – в общем пользовании вместе с войсками японских Сил самообороны. На Окинаве размещены всего 33 базы (187 км²), из них под американским военным командованием – 31 (185 км², что составляет 8,11% от площади соответствующей префектуры)[8]. Таким образом, мы видим, что более 70% площади от баз, которые находятся в исключительном американском ведении, находятся на Окинаве.

Отмечается уменьшение количества американских военных баз в Японии. Так, например, в мае 1972 г. на момент возврата Окинавы на острове размещались 83 объекта площадью 278 км², на конец 1980 финансового года – 46 (249 км²), на конец 1990 финансового года – 43 (242 км²), на 2018 г. – 31 (185 км²). В декабре 2016 г. США вернули Японии часть территорий на севере Окинавы (4000 га), это больше половины основной части Северного учебного полигона [9, 17 стр.].

Военные расходы, выделяемые из бюджета Японии, входят расходы на обеспечение персонала и приобретаемые материалы, в которые в свою очередь входят приобретение снаряжения, НИОКР, оборудование помещений, техническое обслуживание, базовые меры противодействия. С 2012 года наблюдается ежегодное увеличение военных расходов Японии (см. таблицу 1 и график 2).

Год	Расходы на персонал и их обеспечение (млрд.иен)	Расходы на материалы (млрд.иен)	Всего (млрд.иен)
2008	2094	2648,6	4742,6
2009	2077,3	2625,5	4702,8
2010	2085,1	2597,5	4682,6
2011	2091,6	2570,9	4662,5
2012	2070,1	2575,2	4645,3
2013	1989,6	2690,8	4680,4
2014	2093	2690,8	4783,8
2015	2112,1	2710	4822,1
2016	2147,3	2713,4	4860,7
2017	2166,2	2733,4	4899,6
2018	2185	2753,8	4938,8
2019	2183,1	2823,9	5007

Таблица 1. Военный бюджет Японии на период с 2008 по 2019 фискальные годы. Составлен на основании материалов Министерства обороны Японии с 2008 по 2019 фискальные годы [10]

В данные, приведенные выше, не входят расходы, связанные с Комитетом специальных действий по Окинаве (SACO), часть расходов по реорганизации ВС США, связанная со снижением нагрузки на Окинаву, и расходы на ввод в эксплуатацию нового правительственного самолета.

Динамика изменения всех расходов с 2008 по 2019 фискальные годы, связанных с обороной Японии, представлен ниже.

Для США Япония в послевоенное время являлась, в первую очередь, определенным плацдармом, выполнявшим функции противодействия и борьбы с распространением коммунизма в Азиатско-Тихоокеанском регионе. Но после окончания «холодной войны» угроза со стороны СССР потеряла свою актуальность, и Япония встала перед необходимостью пересмотра базовых положений в оборонной политике.

Динамика расходов на оборону Японии

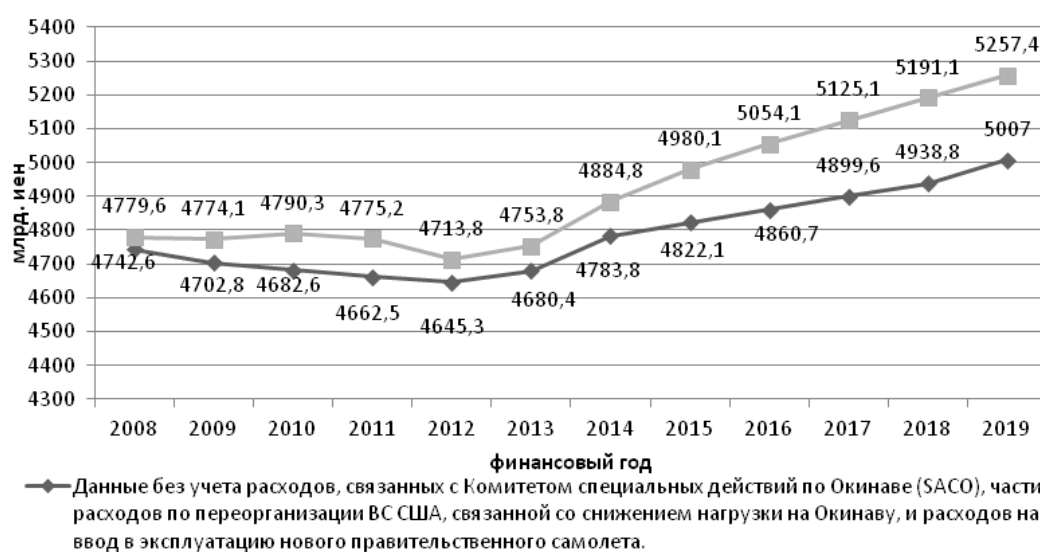

График 2. Динамика расходов на оборону Японии с 2008 по 2019 фискальные годы. Составлен на основе материалов официального сайта Министерства обороны Японии

Так, премьер-министром Синдзо Абэ был взят курс на пересмотр базовых принципов оборонной политики и усиление военной составляющей в системе обеспечения национальной безопасности. Отношение к новому внешнеполитическому курсу, т.н. «проактивному пацифизму», неоднозначно.

Если Договор о безопасности 1960 г. не предусматривал оказание Японией

военной помощи американцам в случае конфликтов с третьими странами, то Закон о т.н. «коллективной безопасности» 2016 г., принятый кабинетом С. Абэ, позволяет стране в обход действующей Конституции использовать свои вооруженные силы совместно с США в любых «горячих точках» мира. В связи с этим актуален и вопрос конституционной реформы Японии.

Некоторые основные изменения в оборонной политике Японии

Год, месяц	Изменение	Оценка изменения
2013, декабрь	Учреждение Совета национальной безопасности	Концентрация централизующих и мобилизующих функций у премьер-министра при принятии решений.
2013, декабрь	Принятие Стратегии национальной обороны	Это первая послевоенная стратегия Японии. Стремление Японии более активно позиционировать себя в вопросах обеспечения безопасности и стабильности в АТР и в мире.
2013, декабрь	Принятие Основной программы национальной обороны на 2014 и последующие годы.	Изложение базовых принципов оборонной политики: 1) собственные усилия Японии, 2) укрепление Японо-американского альянса, 3) активное содействие для развития сотрудничества в области обеспечения безопасности.
2013, декабрь	Принятие Среднесрочного плана оборонного строительства (2014-2018 гг.)	Определение основных мероприятий, направленных на усиление потенциала Сил самообороны Японии (в том числе оснащение вооружением и техникой), укрепление Японо-американского альянса.
2014, июль	Принятие резолюции «о праве на коллективную самооборону»	Предусматривает внесение в законодательство в сфере безопасности поправок, расширяющих полномочия военнослужащих.
2016, март	Вступление в силу Законодательства о мире и безопасности («Акт о развитии законодательства о мире и безопасности» и «Акт о поддержании международного мира»)	Разрешено применение оружия ССО в случае угрозы собственной безопасности и безопасности для США. Предусматривает возможность использования ССО для защиты своих граждан за пределами своей страны и освобождения японских заложников в других государствах.

Таблица 2. Основана на материалах Министерства Обороны Японии.

В сфере оборонной промышленности Японии значительные объемы обеспечиваются за счет контрактов с США через программу Foreign Military Sales, но в то же время развивается и собственная промышленность. В 2014 г. были смягчены законы, касающиеся экспорта японских вооружений, что облегчило японским компаниям продажу своих оборонных изделий за рубежом. Но по ценовым показателям им очень трудно конкурировать с более опытными в данном сегменте иностранными компаниями. Тем не менее, за финансовый год в Японии, который проходил с 1 апреля 2017 года по 31 марта 2018 года, десять ведущих японских оборонных подрядчиков заключили контракты на сумму 7,5 млрд. долл. США, причем девять из них вошли в список военных подрядчиков Defense News Top 100. Двое из них - Mitsubishi Heavy Industries и Kawasaki Heavy Industries - вошли в первую половину списка [11].

США являются главными военно-политическими союзниками Японии. Но, осознавая недостаточность лишь американского сотрудничества, правительство страны стремится устанавливать военно-политические связи и с другими государствами: Австралией, Южной Кореей, Индией, странами АСЕАН. Но это сотрудничество в оборонной сфере, безусловно, не на том уровне, как с США.

В современный период в политике Японии наблюдается тенденция постепенного отхода от антимиитаризма и трансформация пацифистского сознания. Япония нацелена на дальнейшее наращивание оборонной мощи.

Она, не ограничиваясь традиционными - сухопутными, воздушными и морскими силами, - взяла курс на усиление оборонного потенциала таких новых сфер, как космос, киберпространство и электромагнитное пространство. Через возрастание степени своего участия в обеспечении безопасности Япония стремится обеспечить себе усиление политического веса и статуса геополитического игрока в азиатском регионе и на мировой арене в целом.

Вместе с тем, несмотря на то, что Япония продолжает оставаться одной из экономически развитых государств в мире, ее экономические показатели не достаточно оптимистичны вследствие крупного государственного долга, снижения темпов развития и др. В свое время «доктрина Ёсиды» с отказом от военного потенциала помогла Японии осуществить подъем экономики страны. Теперь пришло время, отказавшись от этого направления, приступить к новой политике, где Япония через усиление оборонной политики и военно-промышленного комплекса будет стремиться к оздоровлению собственной экономики, и это даст сильный импульс для ее дальнейшего развития.

Таким образом, можно сделать вывод, что Япония является ярким доказательством мнения: «чем больше экономические возможности государства, тем выше его оборонный потенциал» [12, 228 стр.]. В то же время, не только экономика влияет на рост оборонной мощи, но и усилия по увеличению оборонного потенциала могут носить характер улучшения экономического положения страны.

Список литературы

1. Dolan R.E., Worden R.L., editors. Japan: A Country Study. - Washington: GPO for the Library of Congress, - 1994.
2. Официальный сайт Всемирного банка [Электрон. ресурс]. - URL: <https://data.worldbank.org/country/japan?view=chart4> (дата обращения: 18.01.2020)
3. Официальный сайт Всемирного банка [Электрон. ресурс]. - URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?view=chart> (дата обращения: 18.01.2020)
4. Официальный сайт Министерства внутренних дел и коммуникаций Японии. Бюро статистики. [Электрон. ресурс]. - URL: <https://www.stat.go.jp/english/data/handbook/> (дата обращения: 18.01.2020)

5. The 20 countries with the highest public debt in 2019 in relation to the gross domestic product [Электрон. ресурс]. - URL: <https://www.statista.com/statistics/268177/countries-with-the-highest-public-debt/> (дата обращения: 18.01.2020).

6. Конституция Японии. Конституции государств (стран) мира [Электрон. ресурс]. - URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=37> (дата обращения: 18.01.2020).

7. Military Strength Ranking. Japan Military Strength [Электрон. ресурс]. - URL: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?Country_id=japan (дата обращения: 18.01.2020).

8. Официальный сайт Министерства обороны Японии. 在日米軍施設・区域（共同使用施設を含む）別一覧 (Список американских военных объектов и баз, находящихся в Японии (включая объекты в общем пользовании), 在日米軍施設・区域（専用施設）面積 (Площадь американских военных объектов и баз, находящихся в Японии) [Электрон. ресурс]. - URL: <http://www.mod.go.jp> (дата обращения: 18.01.2020).

9. Официальный сайт Министерства обороны Японии. Белая книга обороны Японии 2018 (Дайджест) [Электрон. ресурс]. - URL: https://www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/pdf/2018/DOJ2018_Digest_RU.pdf (дата обращения: 18.01.2020).

10. Официальный сайт Министерства обороны Японии. Defense Programs and Budget of Japan. Overview of FY 2008-2019. Ministry of Defence [Электрон. ресурс]. - URL: https://www.mod.go.jp/e/d_act/d_budget/index.html (дата обращения: 18.01.2020).

11. Mike Yeo. Japan's defense industry continues to grow. But is it in for rough seas? // DefenseNews. August 15, 2018 [Электрон. ресурс]. - URL: <https://www.defensenews.com/top-100/2018/08/15/japans-defense-industry-continues-to-grow-but-is-it-in-for-rough-seas/> (дата обращения: 18.01.2020).

12. Гилькова О.Н. Военно-экономический потенциал современного государства: сущность, структура и особенности // Economics: Yesterday, Today and Tomorrow. - 2017, - Vol. 7, Is. 5A [Электрон. ресурс]. - URL: <http://publishing-vak.ru/file/archive-economy-2017-5/20-gilkova.pdf> (дата обращения: 18.01.2020).

References

1. Dolan R.E., Worden R.L., editors. Japan: A Country Study. Washington: GPO for the Library of Congress, 1994.

2. Oficial'nyj sajt Vsemirnogo banka [Official website of World Bank] [Electronic resource]. Available at: <https://data.worldbank.org/country/japan?view=chart4> (Accessed: 18.01.2020)

3. Oficial'nyj sajt Vsemirnogo banka [Official website of World Bank] [Electronic resource]. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?view=chart> (Accessed: 18.01.2020)

4. Oficial'nyj sajt Ministerstva vnutrennih del I kommunikacij Japonii. Bjurostatistiki [Official website of Ministry of Internal Affairs and Communications of Japan. Statistics Bureau] Statistical Handbook of Japan 2019, Statistics Bureau, Ministry of Internal Affairs and Communications [Electronic resource]. Available at: <https://www.stat.go.jp/english/data/handbook/> (Accessed: 18.01.2020)

5. The 20 countries with the highest public debt in 2019 in relation to the gross domestic product [Electronic resource]. Available at: <https://www.statista.com/statistics/268177/countries-with-the-highest-public-debt/> (Accessed: 18.01.2020).

6. Konstitucija Japonii. Konstitucii gosudarstv (stran) mira [Constitution of Japan. Constitutions of states (countries) of the world] [Electronic resource]. Available at: <https://worldconstitutions.ru/?p=37> (Accessed: 18.01.2020).

7. Military Strength Ranking. Japan Military Strength [Electronic resource]. Available at: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?Country_id=japan (Accessed: 18.01.2020).

8. Oficial'nyj sajt Ministerstva oborony Japonii [The official website of the Ministry of Defense of Japan]. 在日米軍施設・区域（共同使用施設を含む）別一覧 (Spisok amerikanskih voennyh ob#ektov I baz, nahodjashhihsja v Japonii (vkljuchaja ob#ekty v obshhem pol'zovanii) [List of US military facilities and bases located in Japan (including public facilities)], 在日米軍施設・区域（専用施設）面積 (Ploshhad' amerikanskih voennyh ob#ektov I baz, nahodjashhihsja v Japonii) [The area of American military facilities and bases located in Japan] [Electronic resource]. - Available at: <http://www.mod.go.jp> (Accessed: 18.01.2020).

9. Oficial'nyj sajt Ministerstva oborony Japonii [The official website of Ministry of Defence of Japan] Belaja kniga oborony Japonii 2018 (Dajdzhest) [Defense of Japan 2018 (White Paper) (Digest)] [Electronic resource]. Available at: https://www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/pdf/2018/DOJ2018_Digest_RU.pdf (Accessed: 18.01.2020).

10. Official'nyj sajt Ministerstva oborony Japonii.[The official website of the Ministry of Defense of Japan] Defense Programs and Budget of Japan. Overview of FY 2008-2019. Ministry of Defence [Electronic resource]. Available at: https://www.mod.go.jp/e/d_act/d_budget/index.html (Accessed:18.01.2020).

11. Mike Yeo. Japan's defense industry continues to grow.But is it in for rough seas?//DefenseNews. August 15, 2018[Electronic resource]. Available at: <https://www.defensenews.com/top-100/2018/08/15/japans-defense-industry-continues-to-grow-but-is-it-in-for-rough-seas/>(Accessed: 18.01.2020).

12.Gil'kova O.N. Voенно-jeкономический потенциал совremennogo gosudarstva: sushhnost', struktura i osobennost [The military-economic potential of the modern state: essence, structure and features], Economics: Yesterday, Today and Tomorrow. 2017. Vol. 7. Is. 5A[Electronic resource]. Available at: <http://publishing-vak.ru/file/archive-economy-2017-5/20-gilkova.pdf> (Accessed: 18.01.2020).

Г.К. Өтеулиева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Жапонияның экономикалық және қорғаныс (әскери) потенциалды корреляциалау саласындағы манипуляциялық саясаты

Аңдатпа. Бүкіл әлемге өзінің «экономикалық ғажайыбымен» белгілі Жапония ХХ ғ. соңында экономикалық дағдарысқа ұшыра бастады, қазіргі уақытта ол одан әрі нығая түсті. Жапония ЖІӨ-ге шаққанда мемлекеттік қарызы ең көп елдердің бірі болып табылады. Солай бола тұра, ол дүние жүзіндегі экономикасы жоғары дамыған мемлекеттердің бірі болып қала береді. Сонымен қоса, соңғы кездері қорғаныс саласында түбегейлі өзгерістер байқалуда: Ұлттық қорғаныс басқармасының толық Министрлікке қайта құрылуы, қорғанысқа бөлінетін бюджеттің артуы және т.б. Күн тәртібінде конституциялық реформа (9 – бапты өзгерту) мәселесі тұр. Реформалардың көбісі қазіргі Премьер-министр Синдзо Абениң басқаруы кезінде болып жатыр.

Бұл мақала Жапонияның экономикалық өсуімен әскери күшін нығайтудың өзара әсерін зерттеп, баға берудің мақсат етіп қояды.

Түйін сөздер. Жапония, экономика, ЖІӨ, бюджет, мемлекеттік борыш, қорғаныс саясаты, өзін-өзі қорғау күштері, қарулы күштер.

G.K. Uteuliyeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Manipulative policy of Japan on correlation of economic and defense (military) potential

Abstract. Japan is known around the world for its «economic miracle», since the end of the XX century began to experience an economic crisis, which is even more intense at the present time. Japan is one of the countries that has the highest public debt relative to GDP. Nevertheless, it continues to be one of the most economically developed countries in the world. In addition, there have recently been drastic changes in the field of defense: the transformation of the national defense Department into a full-fledged Ministry, an increase in the budget allocated to defense, etc. The issue of constitutional reform (amendments to article 9) is on the agenda. The practical majority of reforms take place under the rule of the current Prime Minister, Shinzo Abe.

The purpose of the article is to study and evaluate the mutual influence of economic growth and the strengthening of Japan's military power.

Keywords: Japan, economy, GDP, budget, public debt, defense policy, Self-Defense Forces, military forces.

Сведения об авторе:

Утеулиева Г.К. – докторант 2 курса кафедры международных отношений факультета международных отношений, Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, ул. Сатпаева, 2, Нур-Султан, Казахстан.

Утеулиева Г.К. – 2nd year PhD student of the Department of International Relations, the Faculty of International Relations, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str. 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.

*«Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы» Саяси ғылымдар.
Аймақтану. Шығыстану. Түркітану сериясы» журналында мақала жариялау ережесі*

1. Журнал мақсаты. Саяси ғылымдар, аймақтану, шығыстану, түркітану салалары бойынша мұқият тексеруден өткен ғылыми құндылығы бар мақалалар жариялау.

2. Журналда мақала жариялаушы автор мақаланың қол қойылған бір дана қағаз нұсқасын Ғылым басылымдар бөліміне (редакцияға, мекенжайы: 010008, Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қаласы, Қ. Сәтпаев көшесі, 2, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Басғимарат, 402 кабинет) және vest_polit@enu.kz электрондық поштасына Word форматындағы нұсқаларын жіберу қажет. Мақала мәтінінің қағаз нұсқасы мен электронды нұсқалары бірдей болулары қажет.

Мақалалар қазақ, орыс, ағылшын, араб, түрік тілдерінде қабылданады.

3. Автордың қолжазбаны редакцияға жіберуі мақаланың Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысында басуға келісін, шетел тіліне аударылып қайта басылуына келісін білдіреді. Автор мақаланы редакцияға жіберу арқылы автор туралы мәліметтің дұрыстығына, мақала көшірілмегендігіне (плагиаттың жоқтығына) және басқа да заңсыз көшірмелердің жоқтығына кепілдеме береді. Сонымен қатар мақала мәтінін плагиат жүйесінде тексеруге келісін білдіреді.

4. Мақаланың көлемі 18 беттен аспауға тиіс (6 беттен бастап). Мақаланың құрылымы

5. ХҒТАР <http://gnti.ru/> - бірінші жолдың сол жақтауында; Автор(лар)дың аты-жөні – жолдың ортасында;

Мекеменің толық атауы, қаласы, мемлекеті (егер авторлар әртүрлі мекемеде жұмыс жасайтын болса, онда әр автор мен оның жұмыс мекемесі қасында бірдей белгі қойылу керек) – жолдың ортасында;

Автор(лар)дың E-mail-ы – жақша ішінде, курсивпен, жолдың ортасында; Мақала атауы – жолдың ортасында;

Аннотация (300 сөзге дейін; мақаланың атауын мейлінше қайталамауы қажет; әдебиет-терге сілтеме-лер болмауы қажет; мақаланың құрылысын (кіріспе, мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/ талқылау, қорытынды) сақтай отырып, мақаланың қысқаша мазмұны берілуі қажет).

Түйін сөздер (6-8 сөз не сөз тіркесі). Түйін сөздер мақала мазмұнын көрсетіп, мейлінше мақала атауы мен аннотациядағы сөздерді қайталамай, мақала мазмұнындағы сөздерді қолдану қажет. Сонымен қатар, ақпараттық-ізвестіру жүйелерінде мақаланы жеңіл табуға мүмкіндік беретін ғылым салаларының терминдерін қолдану қажет.

Негізгі мәтін мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды бөлімдерін қамтуы қажет – жоларалық интервал - 1, азат жол «қызыл жолдан» - 1,25 см, беттеу жолағы – еніне сай жасалады.

Таблица, суреттер – аталғаннан кейін орналастырылады. Әр таблица, сурет қасында оның атауы болуы қажет. Сурет айқын, сканерден өтпеген болуы керек.

Жалпы қолданыста бар аббревиатуралар мен қысқартулардан басқалары міндетті түрде алғаш қолданғанда түсіндірілуі берілуі қажет.

Қаржылай көмек туралы ақпарат бірінші бетте көрсетіледі.

Әдебиеттер тізімі. Мәтінде әдібиеттерге сілтемелер тікжақшаға алынады. Мәтіндегі әдебиеттер тізіміне сілтемелердің номерленуі мәтінде қолданылуына қатысты жүргізіледі: мәтінде кездескен әдебиетке алғашқы сілтеме [1] арқылы, екінші сілтеме [2] арқылы т.с.с. жүргізіледі. Кітапқа жасалатын сілтемелерде қолданылған беттері де көрсетілуі керек (мысалы, [1, б. 45]). Жарияланбаған еңбектерге сілтемелер жасалмайды. Сонымен қатар, рецензиядан өтпейтін басылымдарға да сілтемелер жасалмайды (әдебиеттер тізімін,

6. Мақала соңындағы әдебиеттер тізімінен кейін библиографиялық мәліметтер орыс және ағылшын тілінде (егер мақала қазақ тілінде жазылса), қазақ және ағылшын тілінде (егер мақала орыс тілінде жазылса), орыс және қазақ тілінде (егер мақала ағылшын тілінде жазылған болса), орыс және ағылшын тілінде (егер мақала түрік немесе араб тілінде жазылса) беріледі.

Авторлар туралы мәлімет: автордың аты-жөні, ғылыми атағы, қызметі, жұмыс орны, жұмыс орнының мекен-жайы, телефон, e-mail – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде толтырылады.

7. Қолжазба мұқият тексерілген болуы қажет. Техникалық талаптарға сай келмеген қолжазбалар қай- та өңдеуге қайтарылады. Қолжазбаның қайтарылуы оның журналда басылуына жіберілуін білдірмейді.

Редакцияға түскен мақала жабық (анонимді) тексеруге жіберіледі. Барлық рецензиялар авторларға жіберіледі. Автор (рецензент мақаланы түзетуге ұсыныс берген жағдайда) өң- деп қайта, қолжазбаның тү- зетілген нұсқасын редакцияға қайта жіберуі қажет. Рецензент жарамсыз деп таныған мақала қайтара қарасты- рылмайды. Мақаланың түзетілген нұсқасы мен автордың рецензентке жауабы редакцияға жіберіледі.

Пікірі мақұлданған мақалаларды редколлегия алқасына талқылап, басуға келіседі.

8. Төлемақы. Басылымға рұқсат етілген мақала авторларына төлем жасау туралы ескертіледі. Төлем көлемі: 4500 тенге(электрондық нұсқа) және 5500 тенге(электрондық және қағаз нұсқалары) – Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ қызметкерлері үшін; 5500 тенге(электрондық нұсқа) және 6500 тенге(- электрондық және қағаз нұсқа) басқа ұйым қызметкерлеріне.

Provision on Articles submitted to the Journal
“Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Political Science.
Regional studies. Oriental studies. Turkology Series”

1. Purpose of the journal. Publication of carefully selected original scientific works and book reviews in the fields of political science, regional studies, oriental studies, turkology.

2. An author who wishes to publish an article in a journal must submit the article in hard copy (printed version) in one copy, signed by the author to the scientific publication office (at the address: 010008, Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Satpayev St., 2. L.N. Gumilyov Eurasian National University, Main Building, room 402) and by e-mail vest_polit@enu.kz in Word format. At the same time, the correspondence between Word-version and the hard copy must be strictly maintained. Language of publications: Kazakh, Russian, English, Turkish, Arabic.

3. Submission of articles to the scientific publication office means the authors' consent to the right of the Publisher,

L.N. Gumilyov Eurasian National University, to publish articles in the journal and the re-publication of it in any foreign language. Submitting the text of the work for publication in the journal, the author guarantees the correctness of all information about himself, the lack of plagiarism and other forms of improper borrowing in the article, the proper formulation of all borrowings of text, tables, diagrams, illustrations and also he/ she agrees to check the uniqueness of the article text.

4. The volume of the article should not exceed 18 pages (from 6 pages).

5. Structure of the article (page – A4 format, portrait orientation, page margins on all sides

- 20 mm. Font: type - Times New Roman, font size - 14) IRSTI <http://grnti.ru/> - first line, left

Initials and Surname of the author (s) - center alignment, italics

Full name of the organization, city, country (if the authors work in different organizations, you need to put the same icon next to the name of the author and the corresponding organization)

- center alignment, italics Author's e-mail (s)- in brackets, italics Article title - center alignment, bold

Abstract (until 300 words, it should not contain a formula, the article title should not repeat in the content, it should not contain bibliographic references, it should reflect the summary of the article, preserving the structure of the article

- introduction, problem statement, goals, history, research methods, results /discussion, conclusion).

Keywords (6-8 words/word combination. Keywords should reflect the main content of the article, use terms from the article, as well as terms that define the subject area and include other important concepts that make it easier and more convenient to find the article using the information retrieval system).

The main text of the article should contain an introduction, problem statement, goals, history, research methods, results / discussion, conclusion - line spacing - 1, indent of the “red line” -1.25 cm, alignment in width.

Tables, figures should be placed after the mention. Each illustration should be followed by an inscription. Figures should be clear, clean, not scanned.

All abbreviations, with the exception of those known to be generally known, must be deciphered when first used in the text.

Information on the financial support of the article is indicated on the first page in the form of a footnote. References

In the text references are indicated in square brackets. References should be numbered strictly in the order of the mention in the text. The first reference in the text to the literature should have the number [1], the second - [2], etc. The reference to the book in the main text of the article should be accompanied by an indication of the pages used (for example, [1, p. 45]). References to unpublished works are not allowed. Unreasonable references to unreviewed publications (examples of the description of the list of literature, descriptions of the list of literature in English, see on the journal web-site bulpolit.enu.kz).

At the end of the article, after the list of references, it is necessary to indicate bibliographic data in Russian and

English (if the article is in Kazakh), in Kazakh and English (if the article is in Russian) and in Russian and Kazakh languages (if the article is English language), in Russian and English (if the article is in Turkish or Arabic language).

Information about authors: surname, name, patronymic, scientific degree, position, place of work, full work address, telephone, e-mail - in Kazakh, Russian and English.

4. The article must be carefully verified. Articles that do not meet technical requirements will be returned for revision. Returning for revision does not mean that the article has been accepted for publication.

5. Work with electronic proofreading. Articles received by the Department of Scientific Publications (editorial office) are sent to anonymous review. All reviews of the article are sent to the author. The authors must send the proof of the article within three days. Articles that receive a negative review for a second review are not accepted. Corrected versions of articles and the author's response to the reviewer are sent to the editorial office. Articles that have positive reviews are submitted to the editorial boards of the journal for discussion and approval for publication.

Periodicity of the journal: 4 times a year.

6. Payment. Authors who have received a positive conclusion for publication should make payment on the following requisites (for ENU employees - 4500 tenge electronic version and 5500 electronic and print version; for outside organizations - 5500 tenge electronic version and 6500 electronic and print version).

*Положение о рукописях, представляемых в журнал
«Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева.
Серия: Политические науки. Регионоведение. Востоковедение. Тюркология»*

1. Цель журнала. Публикация тщательно отобранных оригинальных научных работ и обзоров книг по направлениям политические науки, международные отношения, востоковедение, регионоведение, тюркология.

2. Автору, желающему опубликовать статью в журнале необходимо представить рукопись в твердой копии (распечатанном варианте) в одном экземпляре, подписанном автором в Отдел научных изданий (по адресу: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Сатпаева, 2, Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Учебно-административный корпус, каб. 402) и по e-mail vest_polit@enu.kz. При этом должно быть строго выдержано соответствие между Word-файлом и твердой копией.

Язык публикаций: казахский, русский, английский, турецкий, арабский.

3. Отправление статей в редакцию означает согласие авторов на право Издателя, Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, издания статей в журнале и переиздания их на любом иностранном языке. Представляя текст работы для публикации в журнале, автор гарантирует правильность всех сведений о себе, отсутствие плагиата и других форм неправомерного заимствования в рукописи, надлежащее оформление всех заимствований текста, таблиц, схем, иллюстраций, а также дает согласие на проверку уникальности текста статьи.

4. Объем статьи не должен превышать 18 страниц (от 6 страниц).

5. Схема построения статьи (страница – А4, книжная ориентация, поля со всех сторон – 20 мм. Шрифт: тип – Times New Roman, размер (кегель) - 14):

МРНТИ <http://grnti.ru/> - первая строка, слева

Инициалы и Фамилию автора(ов)- выравнивание по центру, курсив

Полное наименование организации, город, страна (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации)

E-mail автора(ов) – в скобках курсив

Название статьи – выравнивание по центру полужирным шрифтом

Аннотация (до 300 слов; не должна содержать формулы, по содержанию повторять название статьи; не должна содержать библиографические ссылки; должна отражать краткое содержание статьи, сохраняя структуру статьи – введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы).

Ключевые слова (6-8 слов/словосочетаний).

Ключевые слова должны отражать основное содержание статьи, использовать термины из текста статьи, а также термины, определяющие предметную область и включающие другие важные понятия, позволяющие облегчить и расширить возможности нахождения статьи средствами информационно-поисковой системы).

Основной текст статьи должен содержать введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы – межстрочный интервал – 1, отступ «красной строки»

-1,25 см, выравнивание по ширине.

Таблицы, рисунки необходимо располагать после упоминания. С каждой иллюстрацией должна следовать надпись. Рисунки должны быть четкими, чистыми, несканированными.

Все аббревиатуры и сокращения, за исключением заведомо общеизвестных, должны быть расшифрованы при первом употреблении в тексте.

Сведения о финансовой поддержке работы указываются на первой странице в виде сноски.

Список литературы. В тексте ссылки обозначаются в квадратных скобках. Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Первая ссылка в тексте на литературу должна иметь номер [1], вторая - [2] и т.д. Ссылка на книгу в основном тексте статьи должна сопровождаться указанием использованных страниц (например, [1, с. 45]). Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Нежелательны ссылки на нецензурируемые издания (примеры описа-

ния списка литературы, описания списка литературы на английском языке см. на сайте журнала bulpolit.enu.kz в образце оформления статьи).

В конце статьи, после списка литературы, необходимо указать библиографические данные на русском и английском языках (если статья оформлена на казахском языке), на казахском и английском языках (если статья оформлена на русском языке), на русском и казахском языках (если статья оформлена на английском языке), на русском и английском (если статья оформлена на турецком или арабском языках).

Сведения об авторах: фамилия, имя, отчество, научная степень, должность, место работы, полный служебный адрес, телефон, e-mail – на казахском, русском и английском языках.

6. Рукопись должна быть тщательно выверена. Рукописи, не соответствующие техническим требованиям, будут возвращены на доработку. Возвращение на доработку не означает, что рукопись принята к опубликованию.

7. Работа с электронной корректурой. Статьи, поступившие в Отдел научных изданий (редакция), отправляются на анонимное рецензирование. Все рецензии по статье отправляются автору. Статьи, получившие отрицательную рецензию к повторному рассмотрению не принимаются. Исправленные варианты статей и ответ автора рецензенту присылаются в редакцию. Статьи, имеющие положительные рецензии, представляются редколлегии журнала для обсуждения и утверждения для публикации.

Периодичность журнала: 4 раза в год.

8. Оплата. Авторам, получившим положительное заключение к опубликованию необходимо произвести оплату по следующим реквизитам (для сотрудников ЕНУ им. Л.Н. Гумилева – 4500 тенге электронная версия и 5500 электронная и бумажная версии; для сторонних организаций – 5500 тенге электронная версия и 6500 электронная и бумажная версии).

Редактор: **Р.А. Нуртазина**

Журнал менеджері: **А.М.Сәрсенбекова**

Компьютерде беттеген: **Д.А. Елешева**

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы.
Саяси ғылымдар. Аймақтану. Шығыстану. Түркітану сериясы.
-2020. - 3 (132). - Нұр-Сұлтан: ЕҰУ. 129 б.
Шартты 8 б.т. -24 Таралымы - 6 дана

Ашық қолданудағы электрондық нұсқа: [http:// bulpolit.enu.kz](http://bulpolit.enu.kz)

Мазмұнына типография жауап бермейді.

Редакция мекен-жайы: 010008, Нұр-Сұлтан қ., Сатпаев көшесі, 2
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-432)

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің баспасында басылды